

BÜYÜK GÜÇ REKABETİNİN YENİ STRATEJİSİ

NATO 3.0 Söylemi, İç Gerilimler ve Stratejik Bağımsızlık

NATO'nun, ABD'nin Avrupa üzerindeki hâkimiyetini sağlamak yahut saklamak amacıyla kurulmuş bir ittifak sistemi olduğu yönündeki analizlerin geçerliliğini koruyup korumadığı tartışılardursun dünya düzeni ciddi bir kriz yaşıyor. Atlantik ittifakının Soğuk Savaş'ın nihayete erip Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da Rusya'yı çevreleme stratejisinden vazgeçtiğini söylemek imkânsız. Nitekim uzadıkça uzayan Ukrayna-Rusya Savaşı sürecinde ABD ile ittifakın Avrupa kanadındaki çatlağın büyümesi de bir yönüyle bununla bağlantılı. Avrupa'da nükleer silahlanmayı daha da artırmaya hazırlanan NATO Rusya sınırına yakın bölgelerde nükleer silah konuşlandırılmasını değerlendiriyor.

Bunlara rağmen NATO'nun 1989'dan sonra varoluş gerekçesinde önemli sayılabilecek birtakım değişiklikler vuku buldu. Stratejik planlamasının merkezine İslâm dünyasını yerleştiren NATO yetkilileri 1990'larda bu bağlamda pek çok beyanat verdiler. 11 Eylül 2001 sonrasında ittifakın daha önce hiç kullanılmayan meşhur nefis-i müdafaa maddesi bu dönemde ilk kez yürürlüğe konuldu. "Terörizm" bahanesiyle, Afganistan müdahalesiyle coğrafi sınırları genişleyen NATO küresel bir askeri ittifaka dönüştü. Gelgelelim ittifak attığı nutuklar kadar başarılı değildi; yıllar içinde Afganistan, Libya gibi müdahaleleri yüzünden uluslararası kamuoyunda haklı olarak eleştirildi.

Hâl böyleyken Türkiye'de Atlantik ittifakını hâlâ Soğuk Savaş döneminin yatkınlıkları üzerinden tartışmanın pek bir anlamı bulunmadığı gibi dünya düzeninin içinde bulunduğu şartları izah noktasında da bir katkısı yoktur. Mesela Türkiye'yi vesayet odaklarına teslim eden 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni NATO karıştlığı üzerinden savunmak bunun güncel tezahürlerindendir. Ayrıca NATO'nun Türkiye'deki 'yeraltı' yapılanmasını sadece Fetullahçılar ekseninde okumanın da büyük bir yanlılığı olduğu vurgulanmalıdır. Neredeyse milletin ruh kökünü kurutacak her aktivite içinde cazgırca yer kapanların bu noktadaki analizleri sömürgeci tutsak zihinlerin yansımasıdır.

Türkiye, 7-8 Temmuz 2026 tarihleri arasında ittifakın geleceğine ilişkin kararların alındığı NATO Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı. Uluslararası diplomasiyi nasıl işlediğini gözlemlemek için önemli fırsatlar sunan Ankara'daki zirve, medyada daha çok karşılama törenlerinde seçilen müziklerden hazırlanan gösterilerin her mecraya uygun sunumu gibi göstergelerle konuşuldu. Zirve öncesinde kanuni ve meşru protesto hakkını kullanmak isteyen herkesin üstüne gidilmesi ise ister istemez gayrimemnun oluşturma stratejisinin değerlenimine su taşıdı.

Kendi güvenlik mekanizmalarını kurma arzusunu her düzlemde dile getiren ancak stratejik yolunu henüz tanımlayamayan Avrupa ülkelerinin ABD'nin patavatsız isteklerinden rahatsızlık duydukları malum. Ancak şunu söylemek gerekir: NATO'nun iç sorunlarından en az etkilenenler ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. ABD-Avrupa arasındaki kriz ve çıkar çatışması, Türkiye üzerindeki baskıları azaltacak sonuçlar üretmeye devam ediyor. Öte yandan ekonomik ve askeri çatlaklarla anlam kazanan büyük güç rekabeti sürecindeki manzara eskisinden hayli farklılaşmış vaziyettedir.

Ne var ki transatlantik ilişkilerde derin gerilimlere yol açsa da bu durum NATO'nun iskartaya çıktığı şeklinde okunamaz ki dönüşümü kavrayamayan ana akım ittifak eleştirileri en çok burada tökezliyor. Çünkü ittifak hâlâ Batı merkezli güvenliğin olmazsa olmazı durumundadır. Ankara'daki zirvede müttefikler arasında yeniden güçlü bir mutabakat, yeni bir sözleşme gerekliliği ve birlikte davranma iradesinin teşekkül ettiği söylenebilir. Topyekûn savunma ekonomisine geçiş kavgası veren ittifakın 2022 Madrid Zirvesi'nde Rusya ve Çin'in tehdit

kategorisine yerleştirilmesi büyük güç rekabeti açısından ayrıca düşünülmesi hak ediyor. Yenilenme zorunluluğu ile karşı karşıya olan NATO'nun siber, teknolojik ve jeopolitik meydan okumalar karşısındaki yaklaşımlarını önümüzdeki günlerde daha net görebileceğiz.

Avrupa ile ABD ve NATO ile, yükselen diğer güçler arasında mekik dokuyan Türkiye'nin kendisini nerede ve nasıl konumlandıracağı ise bundan sonraki en önemli tartışma konularından biri olmaya devam edecek. 2025 yılında yapılan bir ankete göre 10 vatandaşımızdan sadece 3'ünün NATO'ya sıcak bakması milletimizin ferasetinin göstergesi sayılmalı. Türkiye, her ne kadar 1990'larda NATO'nun Kosova müdahalesine destek çıkıp Afganistan'ın yeniden inşa sürecine katkıda bulunduysa da bu ittifakın sürekli İslâm ülkelerine müdahale eden bir tür "Haçlı" ordusu olduğu fikri ülkemizde gittikçe daha fazla kabul gördü. Bunların farkında olan Türkiye şimdilik Atlantik eksenine bağımlı kalmak istemediği gibi yeni güç merkezleriyle bağımlılık ilişkisine yol açabilecek adımlar atmaktan kaçınıyor. Çok cepheli bir dünyada tek cepheli bir ittifak anlayışı yeni krizler doğurmaya adaydır.

Çözümü ve çıkış yolunu kendisinde arayan Türkiye'nin, stratejik bağımsızlığını arttırırken evvel emirde reddi miras siyasetini bırakmasını ve tarihsel misyonunu daha güçlü bir şekilde kuşanmasını mümkün kılacak politikaları devreye alması gerekmektedir. Günümüzün değişen küresel düzenine uyumu amaçlayan NATO 3.0 için gerekli olan güvenlik anlayışıyla hareket eden Türkiye, savunma sanayii altyapısı ve özellikle kümelenmeler, küresel savunma harcamalarındaki yeni genişleme döneminde cesaretli adımlarıyla önemli bir rekabet avantajı sağladı. Ancak eğitim, aile, çocuk, gençlik ve kültür politikalarındaki tezatları giderip kendine dosdoğru bir istikamet tayin etme noktasında aynı ivmeyi yakalayamadı. Ülkemizin en temel çelişkinin bu meselelerde düğümlendiğini üzülen ve endişeyle belirtmek durumundayız.

Savunma sanayisinin önümüzdeki dönemlerde Türkiye'nin kalkınma stratejisinin temel sütunlarından biri olacağı açık. Peki, çatışmanın yeni coğrafyasını bilişsel savaşın oluşturduğu bu zamanlarda ülkemizin, bilginin ve eşyanın hakikatteki doğru yerine konulmasını içeren bir kalkınma planı var mı? Ne yazık ki buna hemen evet diyebilecek durumda değiliz. Dolayısıyla küresel ifsadın yapay zekâ ve otonom teknolojiler ekseninde yeniden kurgulandığı ve yapay zekâ tabanlı operasyonel risklerin hemen her şeyin göbeğine yerleştiği bu dönemde asıl mesele eğitimi insanın hakikati, faydayı, başarıyı ve hayatın nihai anlamını nasıl tanımladığını belirleyen bir anlam sistemi olarak kavramaktır. İnsanımızın; dünyayı, bilgiyi, eğitimi, toplumu ve nihai gayesini anlamlandırmasını sağlayacak *anlam haritası*na önem vermediğimiz takdirde bizi bekleyen akıbet tekâsür (çoklukla ve çoğunlukla övünme) çağının oyuncakları arasında kaybolmak olacaktır.

Neticede Türkiye'nin geleceği yalnızca savunma sanayiine değil, kendi *anlam dünyasını* yeniden inşa etme kapasitesine bağlıdır. Ülkemiz tarihsel misyonunu hatırlayarak hem kendi iç tutarlılığını yeniden kurma hem de küresel ölçekte daha dengeli bir anlam ve *adalet ufk*ü üretme imkânına sahiptir. Eyyamcılığın aşılması, hem ferdi hem toplumsal düzeyde epistemik ve ahlaki bir yeniden canlanmanın ön şartıdır. Unutmayalım ki dünya, insanın mesuliyet üstlendiği, *emanet şuuru*yla yaşadığı ve ahirete dönük bir anlam çerçevesinde değerlendirdiği bir imtihan alanıdır.

Yeni sayımızda buluşmak temennisiyle...

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04

Mobil Cihazlar Merkezli
Siber Savaş
Burhanettin CAN

13

Tarihin En Irkçı Dünya Kupası
Nate BEAR

15

Şiddetin Bulaşıcı Hafızası:
Okul, Toplum ve Görünmeyen
Çözülme
Mustafa GÜLALİ

17

ORTADOĞU'DAN
DÜNYAYA

DOSYA

25

Batı için Bir Zorunluk Olan
NATO'nun Türkiye Açısından
İfade Ettiği Anlam
Mustafa AYDIN

33

NATO Zirvesinden Ne Çıktı?
Metin ALPASLAN

41

Cılası Dökülen İttifak:
NATO'nun Yapısal Krizi
Mehmet BEYHAN

46

NATO'nun Yeni Yol Haritası ve
Türkiye'nin Rolü
Ömer Behram ÖZDEMİR

KRİTİK

49

Sultan Vahideddin
Tartışmasının Düşündürdükleri
Kâmil YEŞİL

53

Mehter Marşı ve Hatırlattıkları
Ömer KANTARCI

56

Seküler Mahallenin
Makbul İlahiyatçı Eşhâsı
Mehmet AKIN

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çiğrıkçı

İdare Merkezi

Bereketzade Mah. Okçumusa Cad.
Bank Han No: 11 Kat: 3 Şişhane
Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Ağustos 2026 Sayı: 384

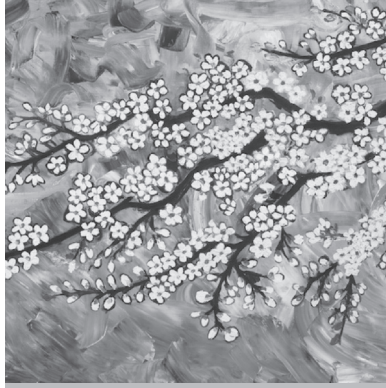
(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)
Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.
Yazıların ve ilanların sorumluluğu
sahiplerine aittir. Bu dergi basın
meslek ilkelerine uymayı taahhüt
eder. Umran dergisi TÜRDEB ve
DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm
Bak. Kurumsal Abonesidir.

60

John L. Esposito'dan
Geriye Ne Kaldı?
Müzeyyen Begüm ÇAĞLAR

65

İhvân Tarihinde
Üç Dönem ve Üç İsim
Ali AKGÜN

YAŞAYAN İSLÂM

70

Cuma Kayıtları
Civanperçemi
Aytaç ÖREN

72

Meşhur ama Pek Tanınmayan
Bir Yayıncının Ardından
Yahya BİLGİNER

KÜLTÜR SANAT

75

Selahaddin Eş Çakırgil'in
Enver Paşa'sı
Halim SEZER

78

Geçmeyen Şimdiki
Zamanın İzinde
Gülşen ÖZER

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

1. Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
 2. www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Formu'nu doldurarak abone olabilirsiniz.
- Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)**
Yurt içi: 2.250 TL (Öğrenci: 2.000 TL), Yurt dışı: 120 Euro
Birim Fiyatı: 225 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

1. Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırabilirsiniz.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
2. Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR460020500000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap Sahibi: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

MOBİL CİHAZLAR MERKEZLİ SİBER SAVAŞ

BURHANETTİN CAN

'Akıllı'/zeki cep telefonlarının her geçen gün yeteneklerinin gittikçe geliştirilmesi beraberinde kullanımının da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu telefonlar bugün ilkokul düzeyinde de kullanılmaya başlamıştır. Çocuklar, gençler, yaşlılar akıllı cep telefonlarını kullanarak hiçbir kısıtlama olmadan her alana her yere ulaşabilmektedirler. Böylesi geniş bir hareket alanı serbestisi, imkânı, siber saldırılar için çok uygun bir zemin, bir alt yapı meydana getirmektedir. 21. asrın sessiz savaşlarının ağırlık merkezine yerleşmiş olan siber savaşlar, siber saldırılar, her geçen gün ağırlığını ve etkisini gittikçe artırmaktadır ve artıracaktır. Dolayısıyla bu yazıda akıllı cep telefonları merkezli olarak mobil cihazlar/mobil akıllı cihazlar üzerinden yürütülen siber saldırılar genel çerçevede ele alıp değerlendirilecektir.²

MOBİL EKOSİSTEM

Mobil araçlar üzerinden yürütülen ve yürütülecek siber saldırı merkezli siber savaşların³ ağırlığını görebilmek için geçen yazılarda siber uzay,

siber savaş ve siber saldırı kavramlarına ilişkin yapılan tanımlama ve analizlerin hatırlanmasında fayda vardır.⁴ İngilizce sözlüklerde *mobile* kelimesinin anlamı "Mütehharrik, serbest hareket eden; kolay değişen; değişken, seyyar"dır. *Mobility* ise, "tahrik veya hareket kabiliyeti"dir. Mobil kelimesinin Türkçe sözlüklerdeki anlamı ise, "hareketli"dir. Mobil telefon ise, "seyyar telefon, taşınabilir telefon, cep telefonu" demektir.

Mobil kelimesinin bu anlamını göz önüne aldığımızda mobil cihaz özelliği olan tüm akıllı/zeki sistemlerin siber saldırı merkezli olarak hedefe konabileceğini dikkate almamız gerekmektedir. Mobil cihazlar üzerinden yapılabilecek siber saldırıların tehlike boyutunu görme bağlamında mobil akıllı sistemleri hatırlamak gerekir: Akıllı bilgisayarlar, akıllı telefonlar, sağlık teknolojileri, akıllı ev cihazları (IoT cihazları), akıllı giyilebilir teknolojiler, akıllı arabalar ve otonom araçlar, akıllı endüstriyel ve altyapı sistemleri, akıllı finansal sistemler, akıllı telekomünikasyon sistemleri, akıllı ulaşım ve altyapı sistemleri, akıllı şehir teknolojileri, akıllı tarım

- 1 Akıllı sistem tabiri şu an için uygun bir tabir değildir. Geliştirilen tüm sistemler zeki sistemlerdir. Fakat literatüre akıllı diye yerleştiğinden ve yaygın bir şekilde kullanıldığından biz de bu kavramı kullanmak zorunda kaldık.
- 2 Konu teknik olduğundan içerisinde çok fazla teknik kavram yer almaktadır. Mümkün mertebe sadeleştirme yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır.
- 3 Şeref Sağıroğlu, "Siber Güvenlik ve Savunma: Önem, Tanımlar, Unsurlar ve Önlemler", *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, ed. Şeref Sağıroğlu, Mustafa Alkan, Ankara, 2018, s. 21- 45. Mustafa Şenol, "Hibrit Savaş Kapsamında Siber Savaş

- ve Siber Caydırıcılık", *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 180-195. Uras Ufuk, "Beşinci Nesil Savaş/Sessiz Savaş", Harkul Savunma Araştırma Merkezi, Kasım 2020. Şeref Sağıroğlu, *age.*, s. 21-45. Güzin Ulutaş, "Siber Güvenlik", *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 85-101. Mustafa Şenol, "Hibrit Savaş Kapsamında Siber Savaş ve Siber Caydırıcılık", *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 180-195. Uras Ufuk, "Beşinci Nesil Savaş/Sessiz Savaş", Harkul Savunma Araştırma Merkezi, Kasım 2020.
- 4 Burhanettin Can, "Ana Hatlarıyla Siber Savaş", *Umrans*, 2026, sayı: 383, s. 4-11.

cihazları, akıllı askeri ve savunma sistemleri, akıllı otonom deniz araçları, akıllı dronlar ve otonom uçan cihazlar, akıllı robotlar vb.⁵

Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli konu “akıllı sistemlerin” gittikçe yaygınlaşması ve evlere değişik kullanım alanı hâlinde girmesidir. Her geçen gün akıllı sistemlerin kapsam alanı genişlemekte ve çeşitlenmektedir. Nanoteknolojiden pikoteknolojiye doğru gidildikçe bu genişleme ve yaygınlaşma daha da artacaktır. Yukarıda ifade edilen tüm akıllı sistemlerin temel özelliklerinden biri de hareketli olmalarıdır. Hareket mekanizmaları, konumları ve şekilleri farklı olabilir. Mobil cihazların ilişki ağlarının ve işlem kabiliyetlerinin her geçen gün artması, onları siber saldırıların hedefi hâline getirmiştir ve gittikçe daha çok hedefe konacaklardır.

Başta “mobil akıllı telefonlar” olmak üzere tüm akıllı sistemlerin yazılım ve donanımlarının sürekli geliştirilmesi, bu sistemlerin günlük hayatta kullanımlarının gittikçe yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Her ürünün en yeni olanını kullanmak bir tüketim hastalığının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Tüketim hasta-

lığı dolayısıyla alınan cihazların bünyesinde barındırdığı özelliklerin tehlike boyutunun bulunup bulunmadığı noktasında genel olarak kullanıcılar bir sorgulama yapmamaktadırlar. Mobil cihazlardaki hızlı gelişme ve yaygınlaşmaya karşılık kullanıcıların kullanım hassasiyet düzeyinin buna uygun gelişip yaygınlaşmaması mobil cihazlar üzerinden siber saldırıların yaygınlaşmasına imkân vermektedir.⁶

Devletler, ülkeler arası bölgesel ve küresel hâkimiyet mücadelesi, şirketler arası rekabet, değişik amaçlı değişik örgütlerin varlığı ve mücadelesi, istihbarat örgütleri arası mücadele, yerel ve uluslararası mafya, merak ve macera tutkusu mobil cihazlar üzerinden siber saldırıların yaygınlaşmasına imkân ve fırsat vermektedir. Bu nedenle hem yeni kötücül yazılımlar sürekli geliştirilmekte ve hem de saldırı araçları modüler bir yapı olarak inşa edilmektedir. Bu durum, siber saldırı amaçlı kötücül yazılımların tespitini zorlaştırmaktadır. O nedenle siber saldırılara karşı kullanılacak yazılım, donanım ve tekniklerin sürekli yenilenmesi ve güncellenmesi gerekmektedir.

5 Burhanettin Can, “21. Asrın Firavun ve Nemrutları Sonlarını Hazırlarken-2: Şer İttifakının İslâm Coğrafyasında Siber Savaş Saldırıları”, *Umran*, 2026, sayı: 381, s. 4-11.

6 Mustafa Alkan, İbrahim Alper Doğru, Murat Dörterler, Rami Urfaloğlu, Çağrı Sümer, “Mobil Cihazlarda Siber Güvenlik”, *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 311-350.

Bu noktada, akıllı mobil sistemleri kullananların şuur düzeyini artırmak, geliştirmek ve genişletmek çok önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle siber saldırı amaçlı kötücül yazılımların/kötü amaçlı yazılımların tehlike boyutunu daha iyi görüp anlayabilmek için mobil cihazların kullanıldığı mobil ekosistemi, bir bütün olarak ele alıp ana hatları ile değerlendirmekte fayda vardır. Siber saldırıların daha iyi anlaşılabilmesi için mobil ekosisteminin çok iyi anlaşılması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Mobil ekosistemde iletişim alt yapılarının yanı sıra hem kendi içlerinde hem de dış dünya ile ilgili birçok arakesit, “ara yüz” mevcuttur: Bluetooth, yakın alan iletişimi, abone kimlik modülü, biyometrik doğrulama, wi-fi, hafıza kartı, küresel konum sistemi, güç/veri kablosu, çevresel algılayıcılar. Mobil cihazlarda dış dünya ile etkileşim hâlindeki tüm ara yüzler, doğal olarak siber saldırganların sisteme sızabilmesinde kullanılmak istenen çok önemli noktalar. O nedenle sistemlere intikal etmede, girmede bu ara yüzler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ara yüzlerin konumuna, durumuna, muhtevasına ve özelliklerine bağlı olarak siber saldırı amaçlı kötücül yazılımlar geliştirilmiş ve geliştirilmektedir.

SİBER SALDIRILARDA KULLANILAN MOBİL KÖTÜ AMAÇLI YAZILIMLAR

Kötü amaçlı yazılımlar “kullanıcının isteği/bilgisi dışında veya izinsiz olarak var olan sistem üzerindeki açıklıklardan (arabellek taşması, hassas verilerin şifrelenmemesi, kritik işlemler için kimlik doğrulanmaması vb.) yararlanarak istenmeyen değişiklikler yapan/işlem yapan, önemli bilgileri ele geçiren veya değiştiren veya kullanılmaz hâle getiren programlar/yazılımlar veya kod parçalarıdır.”⁷

Dijital teknolojideki, donanımsal ve yazılımsal olarak sürekli gelişmelerin doğasına uygun biçimde kötü amaçlı yazılımlar, saldırılara karşı alınan ve alınabilecek tedbirler karşısında sürekli geliştirilirler. Sürekli yöntem ve şekil değiştirmeleri, çok dostane görüntüler vermele-

ri, kullanıcılara menfaat sunuyor gözükmeleri, böyle bir algı oluşturmaları mobil cihazlar üzerinden yapılan siber saldırıların tehlike boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Mobil cihazlar üzerinden yapılan siber saldırılar, beraberinde siber güvenlik sistemlerinin de kendilerini mütemadiyen yenilemeleri ve geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle taraflar siber uzayda, siber savaş kapsamında sürekli olarak birbirlerini takip etmekte, gözlemlemekte ve karşı hamlelerde bulunmaktadır.

Mobil saldırılara karşı alınacak tedbirler ve onlara verilecek karşı cevaplar için sürekli olarak geliştirilen kötü amaçlı yazılımların çalışma mantığının, felsefesinin, hareket kabiliyetinin, kullandığı donanım ve yazılımın/programların ve saldırının ana hedeflerinin neler olduğunun çok gerçekçi bir şekilde analizlerinin ve değerlendirilmelerinin süreklileştirilmesi gerekir. Kötü amaçlı yazılımlar kullanılarak yapılan hedef odaklı siber saldırılar; küresel tehditler (*global threats*), gelişmiş kalıcı tehditler (APT) ve hizmeti engelleme saldırıları (DOS) şeklinde sıralanabilir.⁸

A) KÜRESEL TEHDİTLER

Küresel boyuttaki siber saldırılar, genel olarak “elektronik e-posta ve internet tarayıcılarındaki” açıklardan/savunmasızlıklardan yararlanarak, çok sayıda bilgisayar kullanılarak gerçekleştirilmektedir (BOTNET örneği). Çok sayıda bilgisayar kullanıldığından saldırının asıl kaynağını tespit etmek çok zorlaşmakta ve saldırının başarılı olma ihtimali de artmaktadır.

B) GELİŞMİŞ KALICI TEHDİTLER

Gelişmiş kalıcı tehditler, özel amaçlı ve hedef odaklı olup belli kurum ve kuruluşlara yönelik yapılan siber saldırıları kapsamaktadır. Bu sınıftaki siber saldırıların hedefi, kurumların finansal kaynaklarına, itibarlarına, psikolojik ve sosyal etkilerine büyük oranda zarar vermektir. Kurumun sahip olduğu sisteme büyük zarar verildiği için sistemi eski hâline getirmek çok daha zor olmaktadır. Bu durumda mevcut sistem, verimli çalıştırılmamakta, müşteri hizmetleri aksatmakta, kurum itibar kaybetmektedir.

7 Refik Samet, Ömer Aslan, “Kötü Amaçlı Yazılımlar ve Analizi”, *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 225-260. Mustafa Alkan, vd. *age.*, s. 311-350.

8 Refik Samet, Ömer Aslan, *age.*, s. 225-260.

C) HİZMETİ ENGELLEME SALDIRILARI

Hizmeti engellemek, sistemi işlemez hâle getirmek amaçlı siber saldırılarda iki ana boyut vardır: 1. Siber saldırı yapılan hedef sisteme aynı merkezden aşırı miktarda büyük boyutlu veriler gönderilmektedir; 2. Siber saldırı yapılan sisteme çok farklı kaynaklardan sürekli benzer veriler gönderilmektedir. Bu seçeneklere uygun olarak birinci boyut itibarıyla genel olarak savunmasız bilgisayarlar (*zombi*) kullanılmakta, ikinci boyut itibarıyla da “başka bir kullanıcının IP adresi kullanılmaktadır.” Saldırının başka bir bilgisayardan gelmesi, saldırıyı başlatan ana kaynağın bulunmasını âdetâ imkânsız kılmaktadır.

Kötü amaçlı/kötücül yazılımlarda ana hedef, mobil cihazlar üzerinde bulunan açıklıkları kullanarak cihazın kontrolünü ele geçirip hedef üzerinde her türlü değişikliği yapabilmek, kişisel ve kurumsal her türlü bilgiyi çalabilmek; ele geçirdiği hedefi truva atı olarak kullanarak başka hedeflere siber saldırılarda bulunabilmektir. Kötü amaçlı yazılımlar, belirtilen amaçlara uygun olarak spam maillerle, faydalı uygulamaların içerisine yerleştirilen/konan, şahsın ve kurumun göremediği, bilmediği gizli paketlerle/yazılımlarla hedef sistemlere girmekte/bulaşmaktadır.

John von Neumann tarafından automata adlı kendi kendini kopyalayabilen bir virüs, 1950’li yıllarda teorik olarak öngörülmüştür. Kötü amaçlı yazılımlarla ilgili ilk öngörü budur. Teorik olarak yapılan bu öngörü, 1971 yılında the Crepeer adı ile Bob Thomas tarafından laboratuvar ortamında hayata geçirilmiştir. Kötü amaçlı ilk yazılım bu olmuştur. İlk mobil kötü amaçlı yazılım Cabir adı ile 2004 yılında Kaspersky Laboratuvar araştırmacıları tarafından tespit edilmiştir. Cabir, dönemin en meşhur Symbian işletim sistemine sahip cep telefonlarını hedef almıştır. Cabir mobil kötü amaçlı yazılım bluetooth arayüzündeki açıklıkları kullanarak sisteme girmekte ve diğer telefonlara kendini kopyalatabilmektedir.

Cabir yazılımı ile ilgili dikkat çekici nokta, yazılımın bizzat kendisinin kötü amaçlı geliştirilip yazılmamasıdır. Kötü amaçlı bir yazılım olmasına rağmen Cabir programında kullanılmış yöntem, siber saldırganlara önemli imkânlar

sunduğundan siber saldırı amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle Cabir, mobil telefonlara yönelik ilk kötü amaçlı yazılım kabul edilmektedir.⁹

Cabir’in yöntemini kullanan Commwarrior adında yeni bir mobil kötü amaçlı yazılım 2005 yılında tespit edilebilmiştir. Bu yazılımın ana özelliği, telefona bir kez bulaştığında adres defterindeki tüm kişilere SMS gönderebilmektedir. Alıcılar gelen mesajı açtıkları anda bu yazılım kendini hedef telefonlara kopyalamaktadır. Mobil kötü amaçlı Commwarrior yazılımı, finansal etki yapan ilk mobil kötü amaçlı yazılım kabul edilmektedir. 2006 yılında, RedBrowser, Commwarrior’u geliştirerek çoklu mobil platformlara bulaşabilen ilk mobil kötü amaçlı yazılımlara dönüştürmüştür.¹⁰

Mobil akıllı telefonlar başta olmak üzere mobil akıllı sistemlerin sürekli gelişip yaygınlaşmasına bağlı olarak daha sonraki yıllarda hem şahıslar hem şirketler hem de devletler tarafından mobil kötü amaçlı yazılımlar özel biçimde ele alınıp sürekli geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmışlardır. Siber saldırıların gittikçe etkin hâle gelmesi, kötü amaçlı yazılımların sürekli olarak yenilenmesine sebep olduğundan kötü amaçlı yazılımlar, geleneksel kötü amaçlı ve yeni kötü amaçlı yazılımlar olmak üzere iki şekilde tasnif edilmektedirler.

1) GELENEKSEL KÖTÜ AMAÇLI YAZILIMLAR

Yaygın olarak kullanılan, literatüre girmiş geleneksel kötü amaçlı yazılımlar; virüsler, solucanlar, truva atları, arka kapılar, fidye yazılımları, korsan amaçlı kullanılan yazılımlar, robotlar, casus yazılımlar şeklinde sıralanmaktadır.¹¹ İlerleyen kısımlarda kötü amaçlı yazılımların, ana özellikleri öne çekilerek çalışma mantıkları özetlenmektedir. Mobil cihaz kullananların bu özellikleri göz önüne alarak kullandıkları sistemleri kontrol etmeleri ve gerekli tedbirleri almalarında fayda vardır. Mobil cihaz kullananların Lübnan ve İran’da mobil cihazlar

9 Mustafa Alkan, Dr. İbrahim Alper Doğru, Murat Dörterler, Rami Urfahoglu, Çağrı Sümer, *age.*, s. 311-350.

10 . Mustafa Alkan, vd. *age.*, s. 311-350.

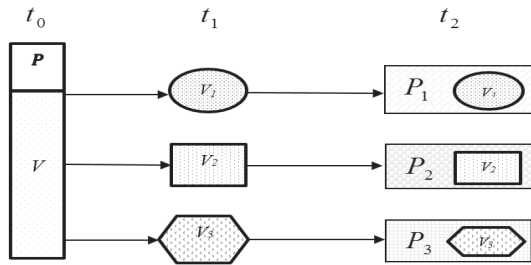
11 Refik Samet, Ömer Aslan, *age.*, s. 225-260.

İblis'in yolundan gidenlerle sırât-ı müstakîm üzere olanlar arasında siber savaş gittikçe derinleşecek ve yaygınlaşacaktır. Bu bağlamda hususen gelecek nesillerimizi, genel olarak da tüm insanlığı kurtarmak ve korumak için dijital dönüşümün ortaya çıkardığı gerçekleri, gerçekçi bir şekilde analiz edip gerekli tedbirleri almak ve siber savaş merkezli siber güvenlik sistemi kurmak zorundayız.

üzerinden hayata geçirilen siber saldırıların etkisini ve sonuçlarını iyi değerlendirmeleri gerekmektedir.

A) VİRÜSLER (VIRUSES)

Bu kötü amaçlı yazılımın en temel özelliği, hedef alanda çoğalmaları için başka programlara ihtiyaç duymalarıdır. Bu programlar, hedef programların içine girerek çalışma özelliğine sahiptirler. Hedef programlara sızan bu kötü amaçlı yazılımlar, nüfuz ettikleri sistem dosyalarında; değişiklik yaparak sistemi çalışmaz kılabilirler, istenmeyen görüntülerin ekranda görünmesine neden olabilir, veriler üzerinde değişiklikler yapabilir, içine girdikleri programları virüs programına dönüştürebilirler. Bu özellikleri dikkate alındığında virüslerin; çoğalma, programın tetiklenmesi, önceden amaçlanan zararın verilmesi, şekil değiştirerek yayılma yeteneği olmak üzere üç ana boyutu olduğu söylenebilir:

Şekil 1: Virüsün şekil değiştirerek yayılması.¹²

Şekil 1'de t zaman dilimini, P programı ve V zararlı kod kısmını (payload viral set) göstermektedir. P ve V'nin zamana bağlı olarak aldığı değerler P1, P2, P3 ve V1, V2, V3'tür. Şekil 1'e göre t 0 anında P programına V virüsü bulaşmıştır. T 1 anında virüs mutasyona uğrayarak 3 farklı formunu (V1, V2, V3) oluşturmuştur. T 2 anında bu farklı formlarda bulunan zararlı

kod parçaları P1, P2, P3 programlarına V1, V2, V3 olarak kopyalanmıştır. Böylece virüs, hedef sistemlerde verebileceği zararlara uygun bir şekil kazanmıştır.

Şekil 1'de görülebileceği gibi her V'nin taşıdığı virüs imzası şekli farklıdır. Bu nedenle standart/normal antivirüs tarayıcılarıyla tespit edilmeleri zordur. Siber saldırı aracı olarak kullanılan virüsler, sürekli geliştirilmektedir. Virüsleri kullanarak siber saldırı yapan saldırı-ganlar, ürettikleri virüslerin kendilerini gizleyebilmelerini sağlayacak şekilde de sürekli olarak özel teknikler geliştirmektedirler. Bu bağlamda virüslerle ilgili kullanılan siber gizlenme tekniklerine ilişkin programlar obfuscation, packed, encryption'dur. Creeper, chernobly, melissa ve 1 love you ise yaygın kullanılan virüs programlarıdır. Siber saldırı düzleminde meydana gelen bu gelişmelere karşılık olarak siber güvenlik bağlamında da sürekli antivirüs programlar geliştirilmektedir.

B) SOLUCANLAR (WORMS)

Siber saldırı amaçlı kötücül yazılımlarla ilgili önemli unsurlardan biri de solucanlar adı altında dijital/bilgisayar ağ sistemini kullanarak bir sistemden diğerine bulaşan ve bulaştığı sistemlerde genelde izinsiz girişlere neden olan programlardır. Solucanlar, virüslerin aksine çoğalmaları için başka programlara ihtiyaç duymazlar. Bulaştığı sistemde kendilerini gizleyebilmek için kendi dosyalarını silerler ve girdikleri sistemlerde arka kapı açarak bu sistemleri başka siber saldırılar için kullanırlar. Solucan siber saldırı yazılımları; hedef keşfi, yayılma ve dağıtım mekanizması, aktivasyon ve payload olmak üzere dört farklı bölümden oluşmaktadır. Siber saldırı amaçlı kullanılan/bilinen yaygın bilgisayar solucanları code red, nimda, mydoom, conficker ve stuxnet'tir.

¹² Refik Samet, Ömer Aslan, age., s. 225-260.

Siber saldırganlar siber güvenlik kapsamında geliştirilen programları göz önüne alarak siber saldırı amaçlı olarak tasarladıkları programlarını hem yazılımsal hem de donanımsal açıdan sürekli geliştirmektedirler. Bu kapsamda yaptıkları önemli çalışmalarından biri de virüs programları ile solucan programlarının değişik boyutları ile birleştirip kullanılmalarıdır.

C) TRUVA ATLARI (TROJAN HORSES)

Siber saldırı amaçlı kötücül önemli yazılımlardan biri de normal bir program gibi görünen truva atları adlı programlardır. Truva atları adlı siber saldırı amaçlı kötücül amaçlı bu programın hedef sistem üzerinde etkili olabilmesi için hedef sistemde girdiği, nüfuz ettiği programın çalıştırılması gerekmektedir. İçine yerleştiği program çalıştırılmadığı müddetçe truva atları saldırı programı harekete geçmemektedir. Hedef sistemde etkin hâle geldiğinde; sistemde arka kapılar açabilmekte, girdiği sisteme izinsiz olarak uzaktan erişim sağlayabilmekte ve içine sızdığı bilgisayardaki önemli, kritik bilgileri istediği yerlere gönderebilmektedir.

Truva atları, virüsler ve solucanlar gibi içine girdikleri mobil cihazlardaki programları kullanarak çoğalamazlar ve kendi kendini kopyalamazlar. Bunların önemli bir özelliği, içine bir şekilde girdikleri sistemleri yavaşlatmaları ve fark edilmelerinin zor olmasıdır. Fakat bulaştığı sistemleri genelde yavaşlattıkları için kullanıcılar sistemdeki tehlikenin farkına varmaktadır. Bununla beraber truva atları adlı siber saldırı amaçlı bu yazılımlar, uzun uğraşlar sonucunda öğrenilebilmektedir. Siber saldırı amaçlı kötücül yazılımlar, oluşturulma amaçlarına ve verdiği zararlara göre Trojan-Banker, Trojan-DdoS, Trojan-Downloader, TrojanGameThief ve Zeus şeklinde sınıflandırılmıştır.

D) ARKA KAPILAR (BACKDOORS)

Kullanıcıların bilgisi dışında siber saldırı hedefine konan sistemi uzaktan erişime açarak siber saldırı gerçekleştiren programlar olup genelde truva atları kullanılarak hedef sistemlere kendilerini yüklemektedirler. Bu siber saldırı amaçlı programların önemli bir özelliği, karmaşık saldırılar için virüs ve solucanlar tarafından kul-

lanılmalarıdır. Siber saldırı amaçlı arka kapılar kapsamında etkin olup öne çıkan programlar FinFisher (FinSpy), Tixanbot ve Bribadır.

E) FİDYE YAZILIMLARI (RANSOMWARE)

Fidye yazılımları, hedef sisteme girdiği zaman/ bulaştığı zaman hedef sistemin bir kısmını veya tamamını şifreleyerek, verilerin kullanıcı tarafından görüntülenmesini engellerler. Bu mobil kötü amaçlı yazılımları kullananların ana hedefi, hedefe konulan şahıs ya da kurumlardan para alabilmektir. İstenen paranın ödenmesi saldırganların verdikleri sözü tutacakları anlamına gelmemektedir. İstedikleri parayı almaları, sistem verilerine erişime imkân verecekleri anlamına da gelmemektedir. Şantaj amaçlı fidye yazılımları, gittikçe yenilenmekte, sayıları artmakta ve dünyayı hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan olumsuz etkilemektedir. Etkin olduğu bilinen fidye yazılımları Wannacry (2017), NotPetya (2016), SimpleLocker (2015-2016), CryptoLocker (2013-2014), TB-Locker (2014), WinLock (2010) şeklinde sıralanmaktadır.

F) KORSAN AMAÇLI KULLANILAN YAZILIMLAR (ROOTKITS)

Siber saldırı hedefi olarak seçilen bilgisayar sistemlerine, o sistemin yöneticisi düzeyinde siber saldırıyı yapanlara erişim hakkı sağlayan programlardır. Kendi varlığını, dosyalarını, sistem bilgilerini hedefteki işletim sisteminden gizleyebilmektedir. Siber saldırı amaçlı bu yazılımların ana tehlikesi, girdiği hedef sistemde kendini gizleyerek virüs, solucan ve truva atı gibi kötü amaçlı yazılımlarla birlikte çok yıkıcı saldırılar başlatabilmeleri, işletim sistemi seviyesinde tehlikeli işlem ve değişiklikler yapabilmeleridir. Sahip oldukları özelliklerden dolayı, antivirüs yazılımları tarafından kolayca tespit edilememektedirler. Korsan amaçlı yazılımlardan etkin olanları kernel rootkits, firmware rootkits, application rootkit, memory rootkit, persistent rootkittir.

G) ROBOTLAR (BOTS)

Kötü amaçlı yazılımlardan olan robotlar, hedef bilgisayar ve sistemlere veriler göndererek önce yerleşmektedirler. Daha sonra içine yerleştikleri bu bilgisayarlar üzerinden seçtikleri hedefe

siber saldırı gerçekleştirmekte, onları çalışmaz hâle getirilebilmektedirler. Zombi olarak kullanılan bilgisayarlar üzerinden önemli bilgiler çalınmakta; zombi bilgisayarlar para karşılığı üçüncü kişilere kiraya verilebilmektedir. Robotlar tarafından yaygın olarak başlatılan etkin siber saldırılar DDoS, spamming, sniffing traffic, spreading new malware'dir.

H) CASUS YAZILIMLAR (SPYWARE)

Hedefe konan kullanıcı ve şirkete ait bilgileri gizlice toplayıp saldırgan ya da üçüncü kişilere gönderen siber saldırı amaçlı mobil kötücül yazılımlardır. Genellikle kredi kartı bilgilerini elde etmek ve/veya kullanıcı alışkanlıklarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadırlar. Casus yazılımlar web sitelerine ya da ücretsiz paylaşılan yazılımların içine girerek yayılmaktadırlar. Keylogger etkin casusu yazılımlardan biri olup arka planda çalışarak klavyeden yapılan her vuruşu kaydedip saldırganlara göndermektedir. Etkin casusu yazılımlar CoolWebSearch, Cydoor, BlazeFind ve Gatordur.

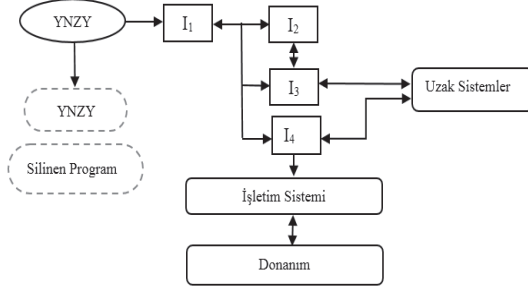
2) YENİ NESİL KÖTÜ AMAÇLI YAZILIMLAR

Siber savaş ve siber saldırılar yaygınlaştıkça kötü amaçlı yazılımlar da bu gelişime bağlı olarak sürekli yenilenip geliştirilmişlerdir. Siber savaşın yaygınlaşması ile maceracı gruplar

ve fertlerin siber saldırı düzleminde etkileri zayıflarken, küresel güçlerin, şirketlerin, devletlerin, istihbarat örgütlerinin etkisi gittikçe artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bilgisayar ve internet teknolojilerinin sürekli gelişmeleri ve kendilerini yenilemeleri, bilgisayar koruma sistemlerinin de hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Koruma sistemlerinin bu hızlı gelişimi, geleneksel kötü amaçlı yazılımların kolayca tespit edilmesine imkân vermiştir. Bu gelişime bağlı olarak geleneksel kötü amaçlı yazılımların üzerine inşa edildiği mantık yetersiz olmaya başlamıştır. Bu durum bilgisayar korsanlarının da karşı atakta bulunmasına sebebiyet vermiş, yazdıkları yazılımların tespit edilmesine mâni olmak için yazılımlarını sürekli geliştirip yenilemişlerdir ve yenilemektedirler. Geleneksel kötü amaçlı yazılımlar etkilerini kaybederken ortaya çıkan boşluk yeni nesil kötü amaçlı yazılımlarla doldurulmuştur. Tek işlemden oluşan ve basit saldırılar yapabilen yazılımlar yerine çok işlemli, şifreleme teknikleri kullanarak şekil değiştirebilen, hedef odaklı, daha önce görülmemiş siber saldırıları başlatan yazılımlar, yeni nesil kötü amaçlı yazılımlar olarak ortaya çıkıp yaygınlaşmaya başlamıştır.

Yeni nesil kötü amaçlı yazılımlar hem çekirdek hem de kullanıcı modunda çalışabilen çok daha güçlü ve tespit edilmeleri daha zor yazılımlardır

(Şekil 2). Yeni nesil kötü amaçlı yazılımlar, hedef odaklı, kalıcı ve birden fazla kötü amaçlı yazılım türünü kullanabilmektedir.¹³ Bu nedenle siber saldırı düzeyleri çok yüksektir.

Şekil 2: Yeni nesil kötü amaçlı yazılımın blog diyagramı.¹⁴

Şekil 2'deki YNZY, yeni nesil zararlı yazılımı ve I1, I2, I3, I4 çalışan işlemleri (işletim sisteminde derlenmiş ve çalışır durumda olan programlar-işlem) göstermektedir. Yeni nesil kötü amaçlı yazılım öncelikle kendini farklı program/işlemlere kopyalamaktadır: YNZY→I1. Kendi kopyasını oluşturduktan sonra sistemde arka kapı açarak farklı sistemlere bağlanmaktadır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra kendini sistemden silerek görünmez olmaktadır. I1→I2, I1→I3, I1→I4 şeklinde kopyaladığı işlemler yardımıyla (Şekil 2) sistem üzerinde daha önce ön görülen değişiklikleri yaparak siber saldırıyı gerçekleştirip uzak sistemlerle bağlantı kurarak varlığını devam ettirmektedir. Sürekli geliştirilen, her renge ve şekle girebilen yeni nesil kötü amaçlı yazılımlar, işletim sistemi seviyesinde de etkin olup daha ileri düzey siber saldırılar başlatabilmektedirler.

Mobil akıllı telefon teknolojisindeki hızlı gelişme ve rekabet üretimi de hızlandırmıştır. Mobil telefon kullanımının gittikçe yaygınlaşması, siber saldırılar için çok önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu durum beraberinde mobil telefonlardaki güvenlik risklerinin artması, yaygınlaşması ve çeşitlenmesine sebebiyet vermiştir. Mobil akıllı cihazlarla ilgili güvenlik riskleri, genelde dört ana grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar, zayıf noktalar, kimlik doğrulama, saldırılar, veri koruma ve mahremiyettir. Mobil akıllı sistemlerde meydana gelen yazılımsal ve

donanımsal gelişmelere bağlı olarak siber savaş uzmanları, merkezleri, siber saldırı amaçlı mobil kötü amaçlı yazılımları da sürekli geliştirip kullanmakta ve yaygınlaştırmaktadırlar.

Geleneksel kötü amaçlı yazılımlar ile yeni nesil kötü amaçlı yazılımlar, Tablo 1'de karşılaştırılmaktadırlar.

Geleneksel Kötü Amaçlı Yazılımların Özellikleri	Yeni Nesil Kötü Amaçlı Yazılımların Özellikleri
Genelde bir işlemde oluşmaktadır.	Birden fazla işlemde oluşmaktadır.
Sınırlı sayıda işlemle iletişimde bulunmaktadır.	Var olan işlemleri etkilemektedir.
Sistemi bir seferde etkilemektedir.	Sistemde kalıcı hâle gelip sürekli etkilemektedir.
Gizlenme ihtiyacı duymamaktadır.	Gizlenme teknikleri kullanmaktadır.
Genel saldırılar başlatmaktadır.	Hedef odaklı saldırılar başlatmaktadır.
Genelde .exe dosyaları yoluyla yayılmaktadır.	Genelde dll dosyaları yoluyla yayılmaktadır.
Her kopyanın aynı ya da benzer olması.	Her kopyanın farklı olması.

Tablo 1: Geleneksel kötü amaçlı yazılımlar ile yeni nesil kötü amaçlı yazılımların karşılaştırılması.¹⁵

SİBER SALDIRILARIN SÜREKLİLİĞİ

Mobil akıllı cihaz uygulamaları ile ilgili en ciddi tehlike, genel olarak, bu cihazları kullananların duyarsızlığı, hassasiyete sahip olmamaları, küresel düzlemde yürütülen siber savaşı önemsememeleridir. Bu psikoloji ile hareket eden birçok insan ve kurum birçok yazılımı, ciddi bir analiz yapmadan internet ortamından indirip kullanmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, siber saldırı amaçlı mobil akıllı kötü amaçlı yazılımların hızlıca yayılmasına imkân vermektedir. Bu bağlamda mobil akıllı cihazların güvenlik konusu, insanlık için çok özel bir ağırlık merkezi oluşturmaktadır. Bu nedenle mobil kötü amaçlı yazılımların tespit edilebilmesi için gerekli teknolojilerin-yazılımların sürekli olarak geliştirilmesi hayati bir öneme sahiptir.

Mobil akıllı cihazların güvenliğinin önemli bir boyutu, mahremiyet ile ilgilidir. Genel olarak insanlar mahremiyet konusunda daha hassastırlar. Bu nedenle mobil akıllı sistemleri kullananların bu konuda eğitilip şuurlandırılması zorunludur. Bunun için de mobil cihazların kurulumunda istenen izinlerin, şartların neler

13 Refik Samet, Ömer Aslan, *age.*, s. 225-260.

14 Refik Samet, Ömer Aslan, *age.*, s. 225-260.

15 Refik Samet, Ömer Aslan, *age.*, s. 225-260.

olduğu ve ne için istendiği kullanıcı tarafından bizzat gerektiği gibi sorgulanması gerektiği, bu şuurlandırma sürecinde kullanıcılara kazandırılması gerekir. Kullanıcılar ciddi bir sorgulama ve değerlendirme yaptıktan sonra sistemin kurulmasına müsaade etmelidirler.

Pratikte ortaya çıkan bir gerçek, insanlar antivirüs programları, kullandıkları kişisel bilgisayarlarına yüklemeye hassasiyet göstermektedirler. Aynı hassasiyeti akıllı telefonlar için göstermemekte, telefonlarına antivirüs programlar yüklememektedirler. Genellikle mobil akıllı telefon kullanıcıları, bu telefonların içinde barındırdıkları siber saldırı alanlarının farkında değildirler. Bu nedenle de siber güvenlik konusunda gerekli duyarlılığı göstermemekte, duyarsız davranmaktadırlar.

Mobil akıllı cihazların kullanımında siber güvenlikle ilgili ortaya çıkan önemli bir konu da sisteme yüklenecek, yüklenmesi gereken antivirüs ve anti kötücül yazılımların güvenilir olup olmadığı meselesidir. Sağlam ve güvenilir antivirüs ve anti kötü amaçlı yazılımlar yoksa mobil akıllı cihaz kullanıcıları, siber saldırılara kendi elleri ile imkân sunmuş olmaktadır. Bu nedenle mobil akıllı cihazlara karşı yapılabilecek siber saldırıların etkisiz hâle getirilebilmesi için mobil akıllı cihazlara yüklenecek anti mobil saldırı yazılımlarının sağlam ve güvenilir olmaları çok önemlidir.

Siber saldırı yapanlar, mobil kötü amaçlı yazılımları mobil akıllı cihazlara yükleyebilmek için kandırma, aldatma, şaşırtma, merkezli bir strateji izlemektedirler. Bu amaçla siber saldırganların hedefe gönderdikleri bir mesaj içerisinde, bir link/kısaltılmış hiper bağlantı yerleştirmektedirler. Bazen de “yasal bir uygulamanın yeniden yüklenmesini” isteyerek sisteme sızmaya çalışmaktadırlar. Siber saldırı düzleminde en ciddi tehlikelerden biri, sıfırncı gün açıklıkları diye isimlendirilen yeni üretilmiş cihazlardaki açıkların kullanılmasıdır. Sıfırncı gün açıklıkları, üreticinin yeni ürettiği ürünün açıklarını bilmesi olgusudur. Üretici ürettiği cihazların açıklarını bilmediğinden siber güvenlik bağlamında herhangi bir tedbir almayı ön görmemektedir. Sıfırncı gün açıkları kavramsallaştırması böyle bir dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Henüz üretici tarafından bilinmeyen ve buna

ilişkin bir önlemin alınmadığı zayıflıkları ifade etmek için bu kavramsallaştırma yapılmıştır. Siber saldırı yapanlar, üretilen ürünlerin sıfırncı gün diye tabir edilen açıklarının bulmak için özel bir çalışma içerisinde bulunurlar. Açıkları yakaladıkları anda, hemen hedeflere siber saldırı yapmak için harekete geçerler.

Mobil siber saldırılarda kullanılan ister geleneksel isterse yeni nesil kötü amaçlı yazılımların ana hedefi, hedefe konan şahısların, kurumların, şirketlerin, devletlerin mobil cihazdaki işine yarayan ya da yaramayan her türlü bilgiye ulaşmak, ele geçirmek, karşı taraftaki sistemi işlemez hâle getirmek, kendi menfaatine yarayacak şekilde kullanmak, yönlendirmek, şantaj yapmaktır. Siber saldırıların amacına ve hedefine göre mobil kötü amaçlı yazılımlar sürekli geliştirilmekte, yenilenmektedir. Hibrit savaş kapsamında siber savaşların sürekliliği göz önüne alınırsa, siber saldırı amaçlı tüm yazılımlar etkili olabilmeleri için kendilerini sürekli yenilemek zorundadır. O nedenle mobil cihaz kullanan tüm şahıs, kurum, şirket ve devletler de siber saldırılara karşı aldıkları tedbirleri sürekli yenilemek zorundadırlar.

Bu mücadele kıyamete kadar sürecektir. İblis’in yolundan gidenlerle sırât-ı müstakîm üzere olanlar arasında siber savaş gittikçe derinleşecek ve yaygınlaşacaktır. Bu bağlamda hususen gelecek nesillerimizi, genel olarak da tüm insanlığı kurtarmak ve korumak için dijital dönüşümün ortaya çıkardığı gerçekleri, gerçekçi bir şekilde analiz edip gerekli tedbirleri almak ve siber savaş merkezli siber güvenlik sistemi kurmak zorundayız.

Ve unutmayın:

“Ey iman edenler. Allah’tan korkup sakınırsanız size doğruyu yanlıştan ayıran bir nur ve anlayış verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir.” (8/Enfâl, 29).

Henüz vakit varken:

“Ey iman edenler, hepiniz topluca İslâm’a girin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.” (2/Bakara, 208).

TARİHİN EN IRKÇI DÜNYA KUPASI

NATE BEAR

ABD rejimi devam eden turnuvarın tarihin en ırkçı dünya kupası olacağını garanti etti. FIFA tarafından görevlendirilen, geçen yıl Afrika'nın en iyi hakemi seçilen ve diplomatik pasaportla seyahat eden Somalili hakem Omar Artan, Miami'ye indiğinde ABD'ye giriş izni verilmedi ve ülkesine geri dönmek zorunda bırakıldı.

İran millî takımı antrenman kampını Arizona'dan Meksika'ya taşımak zorunda kaldı; takımın teknik direktörü ile çeşitli teknik destek ekibine de ABD vizesi verilmedi. Amerika ayrıca İran millî takım kadrosunun maçlarının oynandığı gün ABD'ye girip aynı gün ayrılmasını talep etti. Ki bunun takımın maçlarda iyi performans gösterme kabiliyetine zarar vermediği amaçladığı açıktır. Irak millî takımının ikinci kaptanı Ayman Hussein, Chicago'daki O'Hare Havalimanı'nda yedi saat boyunca gözaltında tutuldu, arandı ve sorgulandı; buna karşılık Irak millî takımının fotoğrafçısının ülkeye girişine izin verilmedi ve inişinin ardından sınır dışı edildi.

ABD İMPARATORLUĞUNUN BARBARLIĞI

Senegal takımı iniş yaptığında suçlu muamelesi gördü; güvenlik görevlileri onların terminale girmesine izin vermedi ve pistte üzerlerini çıkararak aradı. Özbekistan takımı da Hollanda ile oynayacağı hazırlık maçı öncesinde New York'taki Icahn Stadyumu'nun dışında otobüsten indikten sonra benzer şekilde arandı. Fas'taki iki büyük taraftar grubundan en az 90 taraftarın da turnuva öncesinde vizeleri reddedildi. Bunların çoğu, Rusya 2018, Katar 2022 ve Paris Olimpiyatları'na yaptıkları seyahatleri belgelenmelerine rağmen, ülkelerine geri dönme niyetleri konusunda şüphe bulunduğunu öne süren bir hüküm kapsamında geri çevrildi. Bazıları, iade edilmeyen otel rezervasyonları sebebiyle binlerce dolar kaybetti.

Bu ret kararları, Avrupa'da forma giyen Faslı futbolcu Zakaria El Ouahdi'nin vize başvurusunun ilk etapta kabul edilmemesinin ardından geldi; ABD büyükelçiliği personeli, babasının şüpheli görülen bir sakala sahip olduğu gerekçesiyle onu riskli kategorisine dâhil etmişti. Güney Afrika takımı,

ABD vizelerinin verilmesini aylarca bekledi; bu durum, ülkenin spor bakanının kamuoyu önünde durumu eleştirmesine ve kendilerinin "aptal durumuna düşürüldüğünü" söylemesine yol açtı. Milletlerarası Spor Basın Birliği, çok sayıda İranlı ve Afrikalı gazetecinin ABD'ye giriş yapıp turnuva hakkında haber yapabilmeleri için gerekli vizelerin kabul edilmediğini belirtiyor.

Tüm yaşananlar insanların bu dünya kupasını 1936 Nazi Olimpiyatları ile kıyaslamasına yol açtı, ancak bu gerçekten haksız bir karşılaştırma. 1936 itibarıyla Nazi Almanyası henüz hiçbir egemen ülkeye saldırmamış, herhangi bir devlet başkanına suikast düzenlememiş ve herhangi bir soykırım gerçekleştirmemişti. X'teki bazı kişiler bunu anlamadı, ancak okuyucularının bunun, ABD imparatorluğunun barbarlığı hakkında son derece ciddi bir noktaya dikkat çekmeyi amaçlayan saçma bir nükte olduğunu anlayacağını düşünüyorum.

Hakikat şu ki ABD rejimi, yalnızca son birkaç ay içinde bu suç eylemlerinin tamamını işledi; bir devlet başkanının kaçırılmasından bir devlet başkanının (ve ailesinin) suikasta uğratılmasına, imparatorluğa boyun eğmeyi reddettiği için egemen bir millete saldırılmasına kadar. Dahası ABD tarafından desteklenen, rejimin silahlarını ve teknolojisini kullanan sömürgeci vekili tarafından gerçekleştirilen Gazze soykırımını da hâlen sürmektedir.

Bu açıdan bakıldığında bu argüman gayet sağlamdır. Dünya kupasına, İran, Haiti, Senegal ve Fildişi Sahili dâhil olmak üzere millî takımları

turnuvaya katılmaya hak kazanmış çok sayıda Küresel Güney ülkesinin vatandaşlarına açık yasaklar uygulayan beyaz üstünlükçü bir rejim ev sahipliği yapmaktadır. İnsanların düzenli şekilde ortadan kaybolduğu ya da öldüğü toplama kampını andıran tesislere sahip bir rejim. Batı medeniyetini beyaz olmayan insanlardan kurtarma gerekliliğinden sürekli açıkça ırkçı ifadelerle bahseden ve bu sebeple dünyanın en önde gelen, çok kültürlü küresel spor etkinliklerinden birine ev sahipliği yapmaya açıkça uygun olmayan bir rejim.

MESELE YALNIZCA FIFA YA DA FUTBOL DEĞİLDİR

Gelgelelim dünya kupasına ev sahipliği yapması bağlamında ABD'nin işlediği suçlara yönelik medya ilgisini, Katar, Rusya veya Brezilya'ya gösterilen ilgiyle karşılaştırın. ABD'deki insan hakları ihlallerine ilişkin haberler nerede? ABD'nin baskı uygulamaları ve toplu katliam politikaları hakkında televizyonlarda yayımlanan özel haber programları nerede? Şehir merkezlerindeki silahlı şiddet üzerine kaleme alınan acı dolu köşe yazıları nerede? Ev sahibi ülkenin politikalarına karşı millî takımlar tarafından düzenlenen protestolar nerede?

Gözler önündeki bu açık ikiyüzlülük, değersiz liberallere yönelik bir başka mahkûmiyettir ve ister gazeteci ister sporcu olsun, imparatorluğun tebaasının imparatorluğun suçlarına nasıl göz yumduğunu göstermektedir. Bunun için herhangi bir sonuçla karşılaşmayacağınızı bildiğinizde, imparatorluğun merkezinden dışarıdakilere karşı sesinizi yükseltmek kolaydır. Sizi yönetenlerle ve geçiminizi sağlayanlarla karşı karşıya getirecek gerçek ilkelere sahip olmak ise çok daha zordur.

Ancak birçok durumda mesele muhtemelen bundan daha basit ve çok daha ürkütücüdür. Muhtemelen imparatorluğun merkezindeki pek çok kişi emperyalist şiddeti basitçe kabul etmekte ve desteklemektedir. Pek çok insan için, kurbanlar Filistinliler olduğunda -başka bir deyişle emperyalistlerin gözünde esasen insan altı bir nüfus olarak görülen, yeryüzünün lanetlileri- Katar ve Rusya'nın eşcinsellere karşı politikalar uygulaması bir soykırımdan daha kötüdür.

Dünya kupası, emperyalistlerin suçlarını hangi cezasızlık ortamında işleyebildiklerinin kusursuz bir yansımasıdır. Akredite FIFA hakemleri ve takım ekibinin katılımı engellenirken, korkak FIFA Başkanı Gianni Infantino bu meselelerin tamamının ev sahibi ülkenin konusu olduğunu söylüyor. Ne bir sonuç ne de bir kınama var. Sadece imparatorluğun saf cezasızlığı...

FIFA, geçmiş dünya kupalarının sorunsuz şekilde düzenlenebilmesini sağlamak için önceki ev sahibi ülkelerden her türlü düzenlemeyi aşmaya yönelik özel kanunlar çıkarmalarını talep etti. Güney Afrika ve Brezilya tedbirlerden ceza hükümlerine, vize süreçlerinden basın özgürlüğüne kadar her şeyi kapsayan kanunlar hazırlayarak yürürlüğe koydu. Ancak ABD'den böyle taleplerde bulunulmadı; rejim, FIFA hakemleri ve takım personeli de dâhil olmak üzere istediği kişiyi yasaklayabilmektedir.

Özünde ABD ile aynı siyasi görüşlere sahip FIFA Başkanı Gianni Infantino gibi diğer emperyalistler imparatorluğun yaptıklarının cezasız kalmasını sağlamaktadırlar. Onların zihninde, beyaz imparatorluğun dünya kupası için özel kanunlar çıkarmasına gerek yoktur; çünkü yönetim sistemi yalnızca amaca uygun olmakla kalmayıp sonsuz derecede üstündür. İmparatorluk güç ve otorite kullandığında, bu güç ve otorite, çevre ülkeler tarafından kullanılan güç ve otoritenin aksine, tanım gereği meşrudur. Belki bütün bunlar spor dünyası için bir ikaz olur, ancak bunun gerçekleşmesi pek ihtimal dâhilinde değildir; çünkü mesele yalnızca FIFA ya da futbolla sınırlı değil. Bu dünya kupasında gördüğümüz, imparatorluğun ve onu ayakta tutan değerler sisteminin tam kalbine dokunmaktadır.

Gördüğümüz, ilan edilen liberal ilkeler emperyalist gerçeklerle çatıştığında her zaman ortaya çıkan ırkçılık, ikiyüzlülük ve çifte standartlardır. Hayır, bu fiyasko FIFA'yı değiştirmeyecektir; ancak bize, imparatorluğun gayrimeşru bir yapı ve iflas etmiş bir proje olduğunu ve sona erdiğinde FIFA'yı da kendiliğinden sona erdireceğini hatırlatmalıdır.

Kaynak:

<https://www.donotpanic.news/p/the-most-racist-world-cup-in-history> (9Haziran 2026)

Özetleyerek Çeviren: Süheyla KÜÇÜK

ŞİDDETİN BULAŞICI HAFIZASI: OKUL, TOPLUM VE GÖRÜNMEYEN ÇÖZÜLME

MUSTAFA GÜLALİ

Bir toplumun çürüme emareleri, meydanlardan ve sokaklardan evvel dilde, o mahrem ve mukaddes sığınakta kendini gösterir. Kelimeler keskinleşip birer hançere dönüştükçe anlam inceler; merhamet, o zarif ve kuşatıcı iklimini terk ederek sessizce mevzi kaybeder. Bu dilsel erozyonu takiben insanın insana bakışındaki o kadim mahiyet başkalaşır; bir zamanlar “eşref-i mahlûkât” nazarıyla bakılan muhatap, artık müstakil bir özne olarak selamlanmak yerine, menfaate hâlel getiren veya aşılması gereken soğuk bir engele indirgenir.

Şiddet, tam bu ontolojik kırılma eşiğinde neşet eder. Evvela zihin dolaylarında filizlenip meşruiyet kazanır bilahare gündelik hayatın sıradan, kanıksanmış ve sorgulanmaz bir pratiği hâline gelir. Nihayetinde bu yıkıcı enerji, hayatın en masum, en munis olması beklenen mahfillerine sızır; bir okul koridorunun yankısında, bir sınıfın tertemiz kalbinde ve henüz bir çocuğun ürkek avucunda trajik bir gerçeklik şeklinde somutlaşır.

Pek çok kişinin isabetle vurguladığı üzere eğitim yuvalarında müşahede edilen şiddet vakaları münferit hadiselerin toplamı olmaktan uzaktır. Aksine bu durum, toplumsal bünyede kökleşen daha geniş bir marazın semptomatik dışavurumudur. Bu türden hadiseleri salt bir asayiş ve güvenlik parantezine hapsedmek, aysbergin su üstündeki kısmına odaklanıp derinlerdeki asıl kütleyi görmezden gelmektir.

KIRILGAN HAFIZA VE YANKILAR

14 Nisan 2026'da Urfa-Siverek'te vuku bulan hadisenin dehşeti hafızalarda tazeliğini korurken Kahramanmaraş'tan yükselen daha acı feryatlar, yıllar içerisinde biriken toplumsal fay hatlarını yeniden hatırlattı. Her sarsıntının ardından mutut sorular sökün etti: İktisadi darlık mı? Ailevi çözümme mi? Tedrisat eksikliği mi? İdeolojik çatışma mı? Yoksa dijital kültürün tahribatı mı? Lakin asıl trajik olan, bu vakaların birbirine eklemlenen birer halka vasfı taşıma-

sıydı. Bir şiddet imgesi, bir sonraki şiddetin eşiğini aşağı çekmekte; yaşanan bir trajedi, müteakip olanı psikolojik düzlemde mümkün kılmaktadır.

Sosyal psikolojide “bulaşma etkisi” şeklinde tanımlanan bu hâl, hissiyatla birlikte davranış kalıplarının da birer virüs gibi tedavüle girdiğini kanıtlar. İyilik sirayet eder, merhamet yayılır fakat kötülük de aynı sirayet mekanizmasına tâbidir. Hatta kötülük, ekseriyetle daha süratli, daha mütehakkim ve daha cezbedici bir üslupla yayılım gösterir zira beşer zihni, mütemadiyen tekrar edilene karşı ünsiyet peydahlar; alışkanlık ise zamanla ahlaki barikatları aşındırır.

Albert Camus'nün “Kötülük, çoğu zaman şeytanlıktan ziyade alışkanlıktan doğar.” şeklindeki tespiti, felsefi bir mülahazadan öte, toplumsal bir ikaz mahiyetindedir. Bugün şiddetin, hakaretin ve linç kültürünün gündelik hayatın akışına bu denli kolay sızması, bahsi geçen kanıksama hâlinin bir neticesidir. Tekrarlanan her görüntü bir süre sonra sıradanlaşır; sıradanlaşan her eylem ise sorgulanma liyakatini yitirir.

Meseleyi tahlil ederken içerik kadar, bu içeriklerin dolaşım hızı da dikkate değerdir. Modern insan, tarihsel seleflerinden çok daha hızlı bir devinim içindedir fakat bu hız, ufku genişletmek bir yana, düşüncenin ufkunu daraltmaktadır. Bekleme sabrını yitiren insan

dinleme yetisini kaybeder, dinleyemeyen insan anlayamaz, anlayamayan insan ise çareyi öfkeye sığınmakta bulur. Modernitenin temel paradoksu buradadır: İletişim imkânları zirveye ulaşmışken hakiki temas asgariye inmiş ve insanlar yalnızlaşmıştır.

Yıllar önceki “gösteri toplumu” kavramsallaştırması, bugün her zamankinden daha sarıh bir anlam kazanmıştır. Acılar yaşanmak yerine sergilenmekte, şiddetse yalnızca icra edilen bir eylem olmaktan çıkıp tüketilen bir görsel nesneye evrilmiştir. Okulda yaşanan bir hadise, saniyeler içinde dijital mecralarda dolaşıma giren bir seyirlik malzemeye dönüşmekte, böylece trajedi, ihtiva ettiği anlamı yitirerek posası çıkarılmış bir imaja hapsolmaktadır.

Bu atmosferde kamusal dilin sertleşmesi kaçınılmazdır. Müzakere yerini dışlamaya, eleştiri yerini tahkire, tartışma yerini yaftalamaya bırakmaktadır. Dilin vahşileşmesi yalnızca bir iletişim arızası sayılamaz, bu durum doğrudan toplumsal karakterin dönüşümüdür zira dil, düşüncenin yanı sıra ahlaki duyusun da yegâne taşıyıcısıdır.

Okul koridorlarında beliren gerilim, aileden medyaya, ekonomiden kültüre uzanan devasa bir çözülmenin mikroskobik bir kesitidir. Buna karşın reflekslerimiz ekseriyetle meseleyi güvenlik eksenine indirgemektedir: daha fazla kamera, daha katı disiplin, daha sıkı denetim... Elbette emniyet, vazgeçilemez bir ihtiyaçtır ancak sadece denetim mekanizmalarına istinat eden bir yaklaşım, meselenin köklerini kurutmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

BİR MAARİF TASAVVURU

Mütemadiyen gözetim altında tutmak, davranışı kontrol altına alabilir fakat insanı kalben dönüştürmeye yetmez; korku, zahiri ve sathi bir itaat üretebilir ancak sağlam bir karakter inşa edemez. Asıl tehlike; eğitimin nota, diplomaya, akademik başarıya ve performans ölçmeye indirgenmesidir. Evlatlarımıza teknik problemleri çözme mahareti kazandırılırken öfkeyle baş etme asaleti ihmal edilmekte; akademik başarı kutsanırken empati kabiliyeti müfredat dışı bırakılmaktadır. Oysa bir milletin istikbalini zihni melekelerden ziyade, birlikte yaşama ahlakı tayin eder.

Bu minvalde Millî Eğitim Bakanı Yusuf Tekin’in eğitim yaklaşımını salt başarı endeksli bir cendereden çıkarıp “değer, şahsiyet ve ruh” inşasına yöneltme gayreti önemlidir. Özellikle Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, uzun yıllardır hüküm süren sınav merkezli dar ufka mukabil, bütüncül bir insan tasavvuru geliştirme iddiasındadır. Bu çerçevede, gençleri sadece “verimlilik nesnesi” değil, anlam arayışı olan, karakter sahibi ve bir arada yaşama sanatını içselleştirmiş özneler kılma hedefi bakımından kıymetlidir.

Bununla beraber, bu tür eğitim paradigmasının sahadan yükselen yapıcı tenkitlere açık, dinamik bir yapıda tutulması da elzemdir. Eğitim, yaşayan bir uzviyettir. Toplumsal dönüşüm ivme kazandıkça pedagojik araçların da bu ritme ayak uydurması gerekir. Asıl mesele, kâğıt üzerinde mükemmel duran bir modeli, hayatın çıplak gerçekliği içinde işlevsel ve kuşatıcı bir zemine nakşedebilmektir.

Aile yapısındaki dönüşüm, bu kasvetli tablonun en can alıcı cüzüdür. Kadim aile yapısı sarsılırken yerine muvazeneli bir modern ebeveynlik kültürü ikame edilememiştir. Bir tarafta muhabbeti otoriteyle mezceden aşırı sert tutumlar, diğer tarafta sınır tayin etmeyi sevgisizlik addeden aşırı müsamahakâr yaklaşımlar... Oysa çocuk, eşzamanlı olarak hem şefkate hem de hududa muhtaçtır. Bu terazi bozulduğunda, geriye ya derin bir kırılmalık ya da kontrolsüz bir saldırganlık kalmaktadır.

Nihai kertede okulda meydana gelen şiddet, çocukların bizzat bozulmasından ziyade, yetişkinler dünyasının ürettiği zehirli atmosferin bir yansımasıdır. Evdeki ilgisizlik, sokaktaki nobranlık, medyadaki teşhir hırsı ve siyasetteki kutuplaşma dili nihayetinde eğitim sahasına sızmaktadır. Çocuk, toplumun en berrak ve en hassas aynasıdır; aynada görülen çirkinlik, aynanın kendisine değil, karşısında duran surete aittir.

Meseleyi yalnızca çocukları “ıslah etmek” üzerinden okumak noksan bir bakıştır; yetişkinlerin kurduğu bu iklimi baştan aşağı sorgulamak çok daha hayattır çünkü her nesil, kendinden sonrakine sadece kurumlar ve miraslar değil, bir ruh hâli de devreder. Eğer bugün okul koridorlarında yankılanan ses salt bir öfke çığlığı ise bu, çocukların ferdi isyanı olmaktan ziyade, onları kuşatan asrın feryat ve uğultusudur.

AMERİKA'DAKİ İKTİDAR, İSRAIL'İ KURAN VE DESTEKLEYEN GÜÇTÜR

Malcolm X, mülteci kamplarında şöyle diyor: “Amerika’yla mücadele etmelisiniz.” Amerikalı Müslümanların lideri ve Afrikalı-Amerikalılar Kongresi Başkanı Malik Şabbaz, iki günlük bir ziyaret için Gazze’ye geldi.

Ziyareti sırasında, Gazze’deki mülteci kamplarını, tarım projelerini ve hastaneleri inceledi. Ona, Birleşik Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Genel Müfettişi Ahmet Barai ile Kahire’deki İslâm İşleri Yüksek Konseyi Halkla İlişkiler Direktörü Muhammed Fatih Mahmut eşlik etti.

Malik Şabbaz (Malcolm X), “İşsiz olanlar, umut bekleyenler, derhal özgürlük mücadelesine girişmeli, silahlarla vatanlarına dönmelidirler.” dedi.

Cibaliye kampındaki bir mülteci kadınla konuşmasında Malik Şabbaz “Çalınan topraklarınızdan

bu kadar çok bahsedip durmayın. Silahlarınızı alıp savaşa girmelisiniz.” dedi. Ardından yanındakiilere, mültecilerin kalmasının çok önemli olduğunu ekledi. Filistin meselesi hakkındaki görüşüne ilişkin bir soruya cevap veren Malik Şabbaz, “Bu, Amerikan emperyalizmi ve Siyonizm’inin bir sorunudur. Irk ayrımcılığıyla aynı sorundur.” dedi. Devamında şunları söyledi: “Bu temelde Arap ve İslâm milleti, tereddüt etmeden ve zayıflık göstermeden, Amerika’yla yüzleşmelidir. Bunun zirve katılımcılarının önünde tam olarak açıklığa kavuşturulması gerektiğine inanıyorum.”

Uzun yıllar Malcolm X olarak bilinen Malik Şabbaz, Arap birliğinin, Arap milletinin düşmanlarıyla yüzleşmek için izleyebileceği en onurlu yol olduğunu söyledi. “Arap milleti birliğe ulaştığı gün, İsrail, Arap topraklarından silinip

gidecektir. Milyonlarca Arap’ın gözleri önünde yaşananlar, acı ve utanç vericidir.” dedi.

Gazze’de Malik Şabbaz, Büyük Ömer Camii’nde akşam namazını kıldı. Yasama Konseyi’nde bir basın toplantısı düzenledi. Genel Vali’nin ziyafetinde öğle yemeği yedi. Ziyafete Genel Vali’yi temsilen Genel Vali Ofisi Müdürü Albay Muhammed Mustafa Hafaci’nin yanı sıra Gazze şeridindeki idari yapıya, yargıya ve ulemaya mensup kişiler katıldı. Orada şunları söyledi:

“Her yerdeki gibi Amerika’da da sorun özgürlük. Bence Araplar, Amerika’ya karşı tutumlarını açıkça ortaya koymalıdır. İnsanların sürekli İsrail’den bahsettiğini duyuyoruz. Oysa Amerika’daki sömürgecilik ve Siyonizm yarattı İsrail’i. Bu söylenmeli. Amerika’daki iktidar, İsrail’i kuran ve destekleyen güçtür.”

(<https://x.com/thaqafatalhind/status/2062868377471766653>, 5 Haziran 2026. Çeviren: Volkan Akalın)

Malcolm X, 15 Eylül 1964’te Kahire’de Filistin Kurtuluş Örgütü üyeleriyle bir araya geldi.

Ortadoğu’dan Dünyaya sayfası farklı yayın organlarından derlenerek tercüme edilip hazırlanmaktadır. Yayımlanan metinler dünyaya ve insana dair farklı bakış açılarını sunmak amaçlı olup her zaman yaygın politikamızı yansıtmayabilir.

EDEBİYAT İLE SİYASET ARASINDA SEYYİD KUTUB: UZLET VE BASKININ AĞIRLIĞI ALTINDA DÜŞÜNCENİN YOLCULUĞU

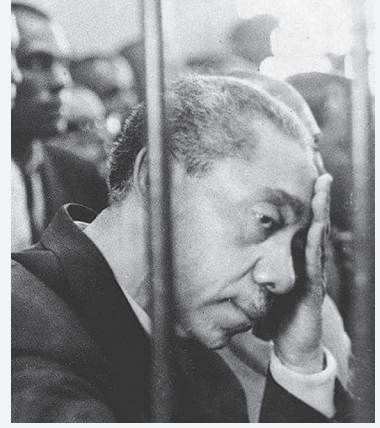
Cemal SULTAN

Merhum Seyyid Kutub'un 1930'larda gençken liberalizme meylettği ve Abbas Mahmud el-Akkad'a hayranlık duyduğu yıllarda yazdıklarını okudum. Mısır ve Arap dünyasındaki kültürel hayatta büyük ve etkili edebiyat eleştirmeni projesinin hâsılası *er-Risâle* ve diğer yayınlardaki edebî yazılarını da. *Kur'ân'da Edebî Tasvir* ve *İslâm'da Sosyal Adalet* gibi erken dönem İslâmî metinlerini, sonrasında Temmuz 1952 darbesi ve Hür Subaylar Hareketi'ni öven coşkulu yazılarının yabancıları değilim. Cahiliye, küfür, irtidat, hâkimiyet ve benzeri kavramların sıklıkla kullanıldığı *Fî Zılâli'l-Kur'ân* ve *Yoldaki İşaretler* kitapları kafa karışıklığı doğurdu. Başlangıcından son İslâmî yazılarına kadar onun entelektüel ve edebî çalışmalarının farklı aşamalarını okuyanlardan biri olduğumu iddia edebilirim.

Gerçek şu ki Seyyid Kutub, zengin entelektüel, edebî, dinî yolculuğunda tek bir kültürel, dinî ve siyasi kimliğin sahibi değildi. Her biri diğer rolden belirgin şekilde farklı dört kişi veya kimliğe sahip diyebiliriz. Bu özellik etkin ve kendi zamanlarıyla cömertçe etkileşime giren entelektüel figürlerin fikrî gelişiminde tabii sayılabilir. Fikriyatının olgunlaşması ve tecrübesinin artmasıyla birlikte gelişmeyen bir düşünür bulmak ender rastlanan bir durumdur.

Ancak bazen çok keskin farklılıklar görülebilir, bunlar da kişiliğin doğasından, psikolojik ve hissi yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yapı kişiliği, benimsediği fikre veya aldığı pozisyona mutlak, samimi, derin ve sınırsız bir inanca yönlendirmektedir. Kutub'un farklı dönemlerinde başına gelen de buydu. Zira çiçeği burnunda bir muharrir olarak liberal dönemdeyken toplumun değerlerini ve yerleşik ahlak kurallarını çiğnese dahi bireysel özgürlükleri savunma konusunda çok fevriydi. Batılılaşmış bir yazarı andırıyordu ve bu konuda meşhur makaleleri vardı. Keza son döneminde de Mısır ve genelde toplumun dine yönelik tutumuna dair menfi bir değerlendirme ortaya koyarken çok fevri sözleri vardı. Hayal gücü kendisini ele geçirmişti. İnandığı fikirlere bağlılıkta hassas ve inatçıydı.

Siyasi tutumu bakımından da çok fevriydi ve inandıklarına tutkuyla bağlıydı. Temmuz 1952'de kralı tahtından indiren darbeye bu tutumu açıkça görüldü. Darbenin en hevesli destekçilerindendi ve Devrim Komuta Konseyi'nin birçok üyesi onun öğrencisi ve bağlısıydı. Öyle ki Konsey'in toplantılarına katılan tek sivil kendisiydi, Eğitim Bakanlığı teklif ettiler ama o bu makamı reddetti. Bu hareketi büyük bir coşkuyla savundu, muhaliflerine şiddetle yüklendi ancak sadece

Seyyid Kutub, 1966'da Kahire'de yargılandığı mahkeme salonunda.

iki yıl sonra tutumu tamamen değişti, Konsey üyelerinin hasmı ve projelerinin düşmanı hâline geldi, onları nasıl heyecanla savunduysa öylece karşı çıktı. Bundan sonra cahiliye ve hâkimiyetle ilgili yazdıklarını Hür Subaylar Hareketi'yle çatışmasından ve yaşadığı hayal kırıklığının yıldan yıla artmasından ayrı tutmamız imkânsızdır. Kendisinin, erkek ve kız kardeşleriyle arkadaşlarının hapsedilip işkence görmelerinden hiç bahsetmiyorum bile.

Gördüğüm kadarıyla Seyyid Kutub'un dönüşümleriyle ilgili temel mesele kişiliğinin, kültürünün ve büyüdüğü çevrenin tabiatı gereği birinci sınıf bir muharrir ve hassas biri olmasında saklıdır. Belki de büyük bir şair, büyük bir romancı veya büyük bir edebiyat eleştirmeni modeliydi. Gerçekten de tüm bu alanlardaki çalışmaları olağanüstü bir yeteneği, şaşırtıcı üslup becerilerini ve büyük bir ihtişamı ortaya koymaktadır. Erken dönem yazıları eşî benzeri görülmemiş bir yaratıcılık taşıyordu. *Kur'ân'da Edebî Tasvir* isimli eseri, Kur'ân'ın lafızları, benzetmeleri ve sunduğu sanatsal imgeleri üzerine Kutub'un daha önce hiç yapmadığı benzersiz bir düşünmenin neticesidir.

Seyyid Kutub, kendi kuşağından Akkad, Necib Mahfuz, Taha Hüseyin, Ziyat, Tevfik el-Hâkim, Yahya Hakkı ve diğerleri gibi sadece edebiyat alanında kalsaydı, yeni yönetimle ve askerle çatışmaktan kaçınınsaydı belki de Mısır'daki kültür tarihi onu ülkenin büyük edebiyat sembollerinden ve yumuşak güçlerinden biri hüviyetiyle kaydedirdi. Birçok devlet ödülü alırdı ancak Cemal Abdunnasır ve onun genç, tecrübesiz ve kibirli subaylarıyla siyasi çatışması, hapse atılması ve sonrasında 1966 yılında idam edilmesiyle sonuçlandı.

Seyyid Kutub'un İslâmî yazılarındaki sorun, ilmî ve şeri temelinin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Zira esasında Kutub bir edebiyatçıydı, hayatı ve tahsili edebiyat, kültür ve felsefe kitapları üzerineydi, burada çok az tarih ve din vardı. Bu sebeple yazıp yayımladıklarının bazılarında kusurlar meydana geldi. Erken dönem eserlerinden *İslâm'da Sosyal Adalet* kitabında bu durum çok açık bir şekilde görüldü. Bu eserde adalete tutkusu, duyguları ve eğilimleriyle uğradığı zulme karşı direniş ve devrim ruhundan hareketle Hz. Peygamber'in ashabının ilk neslinden bazı karakterleri çok sert bir şekilde resmetmekte acele davrandı. Fakat sundukları, tarihle, sünnetle ve sahih ile zayıf rivayetleri ayırmasını sağlayan tahkik ilmiyle çelişiyordu. Büyük âlim Mahmud Muhammed Şakir'in kendisine verdiği cevapları okuyan herkes bunu açıkça idrak eder. Bu yüzden Kutub kendisini eleştiren Şakir'in makaleleriyle ilgili yorum yapmamış, tespitlerini ayrıntılı şekilde açıklamış ve zamanla bu kitapta hata yaptığı kanaatine varmıştır. Bu da onun asaletinden, saflığından,

gerçeğe ve dine samimi bağlılığından kaynaklanmaktadır. Sonraki baskılarda kitabın çoğu kısmını çıkarmış ve akabinde kardeşi Muhammed Kutub'un aktardığı üzere artık basılmamasını tavsiye etmiştir.

Fî Zılâli'l-Kur'ân tefsirinde kendinizi saflığı, üslubunun inceliği, hayat, tarih ve din üzerine derin düşünceleriyle tesirli ve şaşırtıcı hissi bir atmosfer içinde bulursunuz. O yetenekli bir edebiyatçıdır ve belki Taha Hüseyin dışında kendi neslinden üslubuna, güzellik ve etkileyiciliğe sahip kimse yoktur. Kutub hislerinizi harekete geçiren, sizi tefekkür ve manevi aşkınlık yolculuğuna götüren edebî üslubuyla gerçekten mümtaz bir yazardır. Onunla birlikte sadece satırları okumazsınız, vicdanınız manevi bir hâl yaşar. Belagati de tesirlidir. Bu yüzden hiç kimsenin Kutub'u okuyup etkilanmemesi ve üzerinde silinmez bir iz bırakmaması imkânsızdır. *Fî Zılâl* tefsirinde bu durum çok daha belirgindir.

Bazı eserlerindeki *-Fî Zılâl* ve neredeyse tamamı bu tefsirden alınmış *Yoldaki İşaretler* isimli kitapları- sorun, özellikle akide ve dinin temelleriyle ilgili hissi ve hassas edebî söyleminde değildir. Derin ilmî ve fıkhi temellerle "kontrol edilmesi" gereken bir gerçekliği tanımlarken ilmî temel bulunmamasındadır. Darbecilerin yönetimi altındaki ülkenin yolsuzluk ve kibirle karışık yönetim yanında insanların baskıya uğraması, aşağılamaya maruz bırakılması, İslâmî değerlerden koparmak için topluma yabancı değerlerin dayatılması onun hissiyatını yoğunlaştırdı. Tüm bunlar Kutub'un vicdanına baskı yapıyordu. Kendisi bunu etkileyici edebî üslubuyla dile getirdi,

toplumun cehaleti, toplumların tepkisi, Allah'ın indirdikleriyle hükmedilmesi ve hâkimiyet düşüncesiyle ilgili yazılar yazdı. Bu çetrefil meselelerde dinî/ilmî derinliği bulunmadığı için edebî üslubu sebebiyle farklı anlamlar taşıyan ifadelerinde bir belirsizlik oluştu. Onun yazılarındaki kavramların kesinliği ve hükümlerin açıklığı ilmin ve âlimlerin yönteminden farklılık arz etmektedir. Kimi pasajları mevcut toplumların İslâm'dan çıktığı ve onları dinlerine geri döndürmek için bir grup inananın yeni bir çaba harcaması gerektiğini düşündüğü şeklinde anlaşılabilir.

Seyyid Kutub, *Fî Zılâl* tefsirini yazarken Mısır'da monarşi dönemindeki gibi liberal bir çevrede, canlı tartışmaların, eleştirilerin ve incelemelerin yapılabildiği özgür bir ortamda bulunsaydı tıpkı *İslâm'da Sosyal Adalet* kitabında yaptığı gibi sözlerini değerlendiren birçoğunu gözden geçirecek birilerini bulurdu. Ancak kendisi fikri farklılığa tahammül göstermeyen karanlık ve baskıcı bir dönemde yaşıyordu. Buna ilaveten o dönemde hapishanede tecrit altında tutuldu ve hapisten çıktıktan sadece bir yıl sonra idam edildi. *Fî Zılâl*, uzlet, gözetim ve dış dünyadan tecrit edildiği bir ortamda yazılmıştır. Eser geçmişte yapıldığı gibi titiz ilmî incelemelere, tartışmalara ve ilmî araştırmalara tâbi tutulmamıştır. Eğer daha uzun yaşasaydı ve ülkedeki dönüşümlere yakinen şahit olsaydı, Kutub *Fî Zılâl*'de yazdıklarından bazılarını yeniden düzenler, kimi pasajlarını yumuşatır ve hatta silerdi. Allah rahmet eylesin.

(www.arabi21.com Mısırlı yazar, 5 Eylül 2025. Çeviren: Halil Çelik)

ABD, TİGRAY KRİZİ VE ETİYOPYA

Mahmud Ebu BEKİR

Tigray Halk Kurtuluş Cephesi, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bazı yetkililerine vize yasağı getirme kararını "sert ve orantısız" diyerek reddetti. Cephe, 19 Haziran 2026'daki resmî açıklamada, ABD'yi Tigray'daki gerçekleri göz ardı etmekle ve Etiyopya hükûmetini sorumluluktan muaf tutmakla suçladı. Cephe, ABD'nin 18 Haziran'da bazı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi yetkililerine ve ailelerine vize vermeyi reddetmesinin ardından bir açıklama yapmıştı. Orada şu satırlar yer alıyordu: "Durumun hatalı ve orantısız bir değerlendirmesine dayanan, Etiyopya federal hükûmetinin Pretoria Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeyi sürekli ihmal etmesini göz ardı eden, tüm sorumluluğu Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ne yükleyen son vize yasağından derin endişe duyuyoruz."

ABD Dışişleri Bakanlığı "Etiyopya hükûmeti ile Tigray Halk Kurtuluş Cephesi arasındaki artan gerilimlerin, ülkenin kuzeyinde ve bütün bölgede barış ve güvenliği tehdit eden bir çatışmayı tetikleyebileceği"ni dile getirmişti. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü vize kısıtlamalarının "Tigray bölgesindeki krize çözüm bulunmasını engellemeye çalışan veya onlarla iş birliği yapan kişileri hedef aldığını" kaydetti.

Etiyopya başbakanının Afrika Boynuzu işlerinden sorumlu danışmanı ve eski Tigray bölgesel hükûmeti başkanı Getachew Reda ise Washington'un cephe üyelerine ve yakınlarına uygu-

ladığı yaptırımların, Amerikan yönetiminin Etiyopya'daki siyasi gerçekliği anladığını doğruladığını ve ABD yönetiminin Tigray Halk Kurtuluş Cephesi liderlerini Etiyopya'nın kuzeyinde artan gerilimlerden sorumlu tuttuğunu ortaya koyduğunu söyledi. Etiyopya Başbakanlığı ile Etiyopya Dışişleri Bakanlığı ise Washington'un tedbirleri hakkında herhangi bir yorum yapmadı.

Bu durum, Afrika Birliği'nin Tigray Halk Kurtuluş Cephesi ile Etiyopya hükûmeti arasında Pretoria Antlaşması'nın uygulanması sürecini görüşmek üzere müzakereler başlatma çabalarıyla eş zamanlıydı. Bu arada, cephe federal hükûmeti kasıtlı ve sistematik şekilde antlaşmanın uygulanmasını engellemekle ve bölgenin yıllık bütçesini önlemekle, ayrıca Başbakan Abiy Ahmed'i antlaşmada belirtilen taahhütlere uymadan General Tadesse Worku'nun Tigray bölgesel hükûmeti başkanlığı görevini uzatmakla suçladı. Buna karşılık federal hükûmet, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi liderliğini, antlaşmayı engellemek ve yeni bir silahlı çatışmaya hazırlanmak için başta Eritre olmak üzere dış güçlerle iş birliği yapmakla suçluyor.

ABD, Tigray'ın iddiasına karşı Etiyopya'nın tarafını tutarak onun iddiasını mı desteklemeye başladı? Bazı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi üyelerine vize yasağı getirilmesi, ABD'nin, cepheyi antlaşmayı dondurmaktan geri adım atmaya zorlamayı amaçlayan bir tutumunun habercisi mi?

Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed Kenya'nın başkenti Nairobi'de Mayıs 2026.

Etiyopya uzmanı Behun Gidawon ABD'nin tutumunun, özellikle de antlaşmayı baltalamak ve merkezî hükûmete karşı sert tutumlar benimsemekle suçladığı bazı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi mensuplarının adını açıklaması sebebiyle, Tigray'daki gerilimleri artırmaktan sorumlu tarafı açıkça belirlediğine inanıyor. Gidawon "Bilhassa Etiyopya'daki yönetimi sırasında ve daha sonra bölgedeki savaş [2020-2022] sırasında uzun bir zaman Amerikan desteği ve himayesi gören cephenin, şimdi resmî bir Amerikan eleştirisiyle karşı karşıya kaldığını ve sorumluluğu kendisine yüklediğini" belirtti. Ayrıca "Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'nin Washington'daki müttefiklerinin çoğunun Demokrat kesimden olduğunu ve Washington'daki mevcut Cumhuriyetçi yönetimin müttefiklik durumunu bir kenara bırakarak meseleleri objektif açıdan yeniden değerlendirdiğini" kaydetti.

Behun Gidawon, önümüzdeki dönemde vize yasaklarının ötesine geçen ve hatta Tigray Halk Kurtuluş Cephesi içindeki etkili liderlerin, özellikle de bölgenin Etiyopya ile ilişkilerini gerginleştirmeye önemli ölçüde katkıda bulunan askerlerin banka hesaplarının dondurulmasına kadar uzanabilecek baskılara tanık olunacağı öngörüsünde bulundu; nitekim bu kişiler Eritre rejimiyle ittifaklarını da gizlemiyorlar. Gidawon, Etiyopya'nın diplomatik çabalarının şimdi meyve vermeye başladığına ve ABD yönetiminin, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi, Eritre rejimi ve [Etiyopya'nın kuzeyindeki] Amhara bölgesindeki bazı silahlı örgütler arasında "Tessmedo" adlı ittifaka artık şüpheyle yaklaştığına dikkat çekti.

Özellikle ABD Dışişleri Bakanı Marco Rubio'nun, hükûmetinin Eritre ile ilişkileri yeniden değerlendirmeye ve yeni bir sayfa açma niyetini teyit etmesini müteakiben "Tessmedo" projesinin beklenen ABD-Eritre diyalogunun gündeminde yer alacağı tahmin ediliyor. Rubio, ABD'nin çabalarının nihayetinde Eritre ve Etiyopya arasında bütün çözülmemiş problemler hakkında doğrudan diyalog ile sonuçlanabileceğini belirtti. Bu sebeple, cephenin Eritre rejiminin Etiyopya ile muhtemel diyalogunda pazarlık kozu hâline gelmektense, Afrika Birliği'nce önerilen Etiyopya ile ikili diyalogu kabul ederek, bu tür bir sürecin önüne geçmesi akıllıca olacaktır. Gidawon, Eritre'nin ABD ile ilişkilerini geliştirmek için büyük ihtimalle Tigray ve Eritre'deki Etiyopyalı güçler ile ittifaklarını kullanmaya çalışacağını söyledi.

Yine Gidawon, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi liderlerinin Washington ve New York'taki banka hesaplarında önemli miktarda paralarının bulunduğu yönündeki bilgiler göz önüne alındığında ABD'nin son kararının cephe içindeki tartışmaları arttırabileceğini öngörüyor. Yaptırımlardan olumsuz etkilenen kanatla yaptırıma maruz kalmaktan kurtulmaya çalışan diğer kanat arasında cephe içindeki iç çatışmaların yaşanması ihtimal dışı değil. Buna göre bahsi geçen bilgiler sadece suçlamalarla sınırlı değil, bunların ötesine geçiyor. Nitekim 2018'de geçiş hükûmeti tarafından kurulan denetim komiteleri, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'nin Etiyopya'yı yönettiği otuz yıl boyunca eski Etiyopyalı yetkililere ait ve Washington da dâhil olmak üzere, Batı başkentlerinde büyük miktarda paraların aktarıldığı hesapların varlığını doğruladı.

Gidawon şunu da belirtti: "Etiyopya'yı yönettiği dönemde Tigray Halk Kurtuluş Cephesi, siyasi söylemini sürekli destekleyen ve yaygın insan hakları ihlallerini haklı çıkaran Amerikalı lobicilere muazzam miktarda para aktardı. 2020'den itibaren karar alma merkezlerinden dışlanması, onu mali kaynaklardan ve Etiyopya ile ilgili karar alma süreçleri üzerindeki etkisinden mahrum bıraktı."

Tigraylı siyasi analist Mehari Solomon ise bazı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi liderlerine yönelik vize yasaklarıyla ilgili Amerikan kısıtlamaları hakkında farklı düşünüyor. Ona göre "tedbirlerin merkezî hükûmetle bölge arasındaki gerilimin sebepleri konusunda Etiyopya'nın söylemini destekleyen taraflı bir Amerikan duruşu şeklinde değil,

cephe içindeki etkili kişileri diyaloga zorlamak için sınırlı bir girişim olarak yorumlanması" daha doğru olacaktır. Solomon şuna da işaret ediyor: "Washington Etiyopya'nın tutumunu destekleyen herhangi bir resmî açıklama yapmadı. Aksine, Başkan Trump'ın Etiyopya'nın Büyük Rönesans Barajı ve bölgedeki devam eden çatışmalarla ilgili açıklaması da dâhil olmak üzere, Amerikan hükûmetinin en üst düzey isimlerinin, Etiyopya'nın resmî tutumlarını eleştiren bazı beyanatları var. Bu sebeple, meseleyi bir tarafı cezalandırmak ve diğerini ödüllendirmek şeklinde göstermek bir yanılgıdır."

Mehari Solomon, "Etiyopya ile ABD arasındaki ilişkilerde açık bir soğuma ve gerçek bir kriz yaşandığına, zira son Trump-Sisi görüşmesinde de görüldüğü gibi ABD'nin başkanı aracılığıyla, Etiyopya'ya karşı Mısır'ı desteklediğini deklare ettiğine" dikkat çekti. Bunun Amerikan yönetiminin, "Etiyopya'nın Mısır'a haksızlık ettiğini" kamuoyu önünde ilk kez açıkladığı bir durumu gösterdiğinin altını çizdi. Washington'un bu sorunu çözmek için çalışacağını ve Etiyopya ile ABD arasındaki tarihsel açıdan gergin ilişkilerdeki krizin büyüklüğünü açığa çıkardığını da belirtti. Solomon açıklamalarını "ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Tigray Halk Kurtuluş Cephesi içindeki bazı kişilere uyguladığı vize kısıtlamalarının, Etiyopya hükûmetinin ABD ile diğer konularda, özellikle Nil meselesinde karşılaştığı zorluklarla karşılaştığında önemli bir sorun teşkil etmediğini" belirterek sürdürdü. Solomon, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi ile ABD arasında meselelerin adil bir şekilde yeniden

değerlendirilmesine imkân sağlayabilecek doğrudan diyalog kanallarının bulunduğunu düşünüyor ve ekliyor: “Cephenin Amerikan tedbirlerine verdiği cevap sakin ve dengeli görünüyordu, bu da Etiyopya’nın bölgenin ABD ile ilişkilerinde bir kriz olduğu yönündeki algısının kırılmasını ortaya koyuyor.”

Mehari Solomon, her iki taraftaki etkisi göz önüne alındığında, ABD’nin Pretoria Antlaşması’nın uygulanmasına ilişkin mekanizmalar konusunda gidişatı düzeltmek için müdahale etmesinin Tigray’ın çıkarına olduğunu düşünüyor. Cephenin “antlaşmanın uygulanmasını askıya alma” açıklamasının öncelikle uluslararası toplumun ve bilhassa da ABD’nin dikkatini, antlaşmanın uygulanmasında karşılaşılan zorluklara çekmeyi amaçladığını, özellikle de uluslararası toplumun İran, Ukrayna ve Gazze’deki savaşlar gibi diğer krizlerle uğraştığı bir dönemde bunun önem taşıdığını ileri sürdü.

Mehari Solomon analizini şu cümlelerle sonlandırdı: “Krizi uluslararası arenaya kaydırmak Tigray’ın aleyhine değil, onun çıkarıdır; çünkü antlaşmanın en iyi şekilde uygulanması Tigraylıların çıkarıdır. Etiyopya ise yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü, bölgesel hükümetin seçiminde Tigray Halk Kurtuluş Cephesi’ne katılması, yıllık bütçenin gönderilmesi ve temel ihtiyaçların sağlanması gibi yükümlülüklerin yerine getirilmesini geciktirme, bu konuda oyalama eğiliminde.

(Gazeteci, *Independent Arabia*, 24 Haziran 2026. Çeviren: Ali Aktar)

BİR GÜÇ KAYNAĞI OLARAK STRATEJİK BAĞIMSIZLIK

Lahsan HADDAD

Hâlihazırda şahitlik ettiğimiz, yalnızca buhranların çoğalmasından değil, aynı zamanda dünyanın tek kutuplu hegemonyadan rekabetçi çok kutupluluğa doğru ilerlediği uluslararası sistemin yapısal bir dönüşümüdür. ABD ve Çin ekonomik ve teknolojik nüfuz için yarışırken, Avrupa ve Rusya kıtasal güvenliğinin sınırlarını yeniden çizmek için çekişiyor, dahası Kuzey ile Güney arasındaki siyasi ve ekonomik uçurum genişliyor. Ortadoğu’da, Arap devletlerinin İran ve İsrail’e ilişkin pozisyonları farklılık gösteriyor. Dolayısıyla, kutuplaşma artık yalnızca askerî değil, aynı zamanda ticari, teknolojik, enerjiyle ilgili ve medya merkezli duruma geldi.

Bu bağlamda, gücün anlamıyla ilgili farklı bir soru gündeme geliyor: Bir devletin gücü, bir kampanya veya diğerine tamamen bağlı olmasında mı yoksa bir dereceye kadar bağımsızlığını koruyabilme ve aynı anda rekabet eden güçlerle ilişki kurabilme kabiliyetinde mi yatmaktadır? Muasır uluslararası sistemde etki, her zaman bir eksenî yönetmekten kaynaklanmaz; aynı zamanda eksenleri birleştirme, güven inşa etme ve arabuluculuk pozisyonunu siyasi, ekonomik ve diplomatik sermayeye dönüştürme kabiliyetinden de kaynaklanabilir.

Bu modelin unsurları, farklı derecelerde, Fas, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan, Türkiye, Brezilya ve Endonezya’nın yaşadıklarında görülüyor. Farklı politikalarına rağmen, müşterek özellikleri

var; istikrarlı çıkarları ve esnek ortaklıkları korurken, birden fazla güç merkezi arasında manevra alanlarını genişletmek.

Bu tür devletlere “köprü devlet” denir. Kavram sadece coğrafi bir konuma değil, aynı zamanda siyasi bir işleve de işaret ediyor; açık çıkarları, çoklu ortaklıkları ve rekabet hâlindeki güçlerle iletişimi, hiçbirine boyun eğmeden birleştirmek. Bu devletler güven oluşturur, iletişim kanallarını açar, bağlantıları ve arabuluculuğu siyasi, ekonomik ve stratejik etkiye dönüştürür.

Köprü devlet ile salınımlı devlet arasında bir ayrım yapılmalıdır; ikincisi, baskı altında veya fırsatçı kazançlar peşinde pozisyonlarını değiştirirken, birincisi çıkarlarına ilişkin tutarlı bir vizyona göre ortaklıklarını çeşitlendirir. Stratejik bağımsızlık, taahhütlerin yokluğu anlamına gelmez, tam tersine dış politikayı tek taraflı hizalamaya indirgemeyi reddetmek manasına gelir. Suudi Arabistan’ın dış politikası bu mantığın bir yönünü göstermektedir; Batı ile ortaklıklarını sürdürürken, Çin ve Rusya ile iş birliğini genişleterek, tam bir ittifaktan çok ortaklı bir yaklaşıma geçmektedir.

Hindistan, Brezilya ve Türkiye’nin tecrübeleri ise bu mantığın başka yönlerini ortaya koymaktadır. Hindistan, Batı ile ortaklığını Rusya ile stratejik ilişkisiyle; Brezilya, BRICS üyeliğini Batı’yla ilişkileriyle; Türkiye ise NATO üyeliğini Rusya, İran ve Çin ile ilişkileriyle birleştirir.

yor. Ancak, güven ve süreklilikle desteklenmedikçe, birden fazla ilişki otomatikman bir köprü oluşturmaz.

Fas, köprü devlet kavramının önemli bir modelini sunmaktadır. Konumu sadece Avrupa'ya coğrafi yakınlıkla sınırlı değil, aynı zamanda Afrika, Arap, Akdeniz ve Atlantik bağlantılarını da kapsıyor. Dahası dış politikası, ABD ve Avrupa ile tarihî ortaklıkları, Afrika'daki güçlendirilmiş kurumsal ve ekonomik varlığı ve Latin Amerika ülkeleriyle bağlarına ilaveten Çin, Rusya ve Türkiye'ye yönelik artan açılımı bir araya getiriyor. Bu çok yönlü kimlik, diplomatik, ekonomik ve parlamenter ağların yanı sıra farklı alanları birbirine bağlayan lojistik ve finansal alt-yapı ile desteklendiğinde stratejik bir varlığa dönüşüyor. Bu sebeple Fas, sadece coğrafi bir geçiş noktası değil, Avrupa'yı Afrika'ya, Atlantik'i Sahel'e ve Arap dünyasını Afrika'nın derinliklerine bağlamaya çalışan fiili bir oyuncudur.

Bir devletin köprü durumuna gelmesi için sadece farklı taraflarla bağlantı kurması yeterli olmaz. Bu rolün başarısı, açık çıkarlar, tutarlı bir dış politika, rakip taraflardan kabul ve ilişkileri arabuluculuk, yatırım, lojistik bağlantı ve kalkınma iş birliği gibi somut faydalara dönüştürebilecek kurumlar gerektirir. Bu unsurlar olmadan, çok sayıda ilişki geçici bir manevra hâline gelebilir.

Uluslararası sistemin sadece caydırıcı güçlere ve ittifaklara değil, aynı zamanda kutuplaşmanın maliyetlerini azaltan ve rekabetin kopmaya dönüşmesini önleyen devletlere de ihtiyacı vardır. Ticaret ve teknolojik engeller, sınırları kapatma ve koridorların ve tedarik zincirlerinin siyasallaştırılması, iletişim kanallarını açık tutmayı stratejik bir varlık durumuna getiriyor.

“Köprü devlet”in tam aksi istikametindeki “bariyer devlet”ten bahsedilebilir. Hangi devlet, kopmayı, baskıyı ve dışlamayı dış politikasında kalıcı araçlar hâline getiriyor? Bu araçlar ona geçici bir zorlayıcı güç sağlayabi-

lir ancak güvenilirliğini azaltıp arabuluculuk kapasitesini zayıflatır ve onu bağlantı kuruculuktan ayrılık üreticisine dönüştürür. Bağlantı ve kopma sadece farklı araçlar değil, uluslararası ilişkiler anlayışında iki karşıt felsefedir.

Giderek kutuplaşan bir dünyada, bir devletin gücü, baskı araçlarıyla değil, iletişim kanallarını açık tutabilme kabiliyetiyle ölçülecektir. Bir köprü devlet, ihtilafları ortadan kaldırmaz, herkesle eşit mesafeyi de korumaz; ancak anlaşmazlığın kalıcı bir izolasyona dönüşmesini engeller ve ilişkileri kesmenin daha kolay bir seçenek gibi görüldüğü durumlarda müzakere ihtimalini muhafaza eder. Geleceği açık tutma gücü, yeni uluslararası düzende en önemli güç biçimlerinden biri olabilir.

(Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu Parlamento Ağı yönetim kurulu üyesi ve Fas Eski Turizm Bakanı, *Eş-Sarku'l-Avsat*, الشرق الأوسط 28 Temmuz 2026. Çeviren: Ali Aktar)

BABAM SEBATKÂRLARIN EN ÖN SAFINDA

Tesnim GANNUŞI

Babama karşı verilen dördüncü müebbet hapis cezasıyla karşı karşıyayız. Tunus tarihinin değişik dönemlerinde farklı yetkililerce verilen dört müebbet... Her yetkili, son sözün kendisinde olduğuna, muhaliflerini boyun eğdirebileceğine veya hafızalardan silebileceğine inanıyordu.

Beni üzen sadece cezanın kendisi değil, satır aralarına sızan muazzam nefret yükü. Sanki amaç sadece yetkililerin adını ve sesini bile duymaya tahammül edemediği bir muhalifi hapse atmak değil, bir fikri cezalandırmak, bir hatırayı silmek ve Tunus'un mevcut hâinden daha iyisini hak ettiğine hâlâ inanan herkese bir mesaj göndermekmiş gibi... Ama hiçbir rejimin silemeyeceği bir paradoks var. Bu denli zulmeden rejimler yüzeyde güçlü görünürler, ancak gerçekte derin bir korkuyu ele verirler. Kelimeden, fikirden, hatıradan ve hapsedilseler bile adaletsizliğe direnen kahramanların sembolizminden duyulan bir korku.

Derin bir acı hissediyorum... Bir mahkûmun kızının acısını... Bu son karar bana 1987'deki ilk müebbet hapis cezasını hatırlatıyor ki Burgiba o zamanlar bunu onaylamamıştı... Ve aynı zamanda öfkem topuğa çıktı. Çünkü çocukları özgürlük ve adalet hayali kuran bir ülke, bugün adaletsizliğe sanki hayatın sıradan bir günüymüş gibi alışmaya zorlanıyor...

Ve yine de dün gecedan beri duyularım üzüntü ve öfke arasında gidip geldikten sonra, günün sonunda zihnime kazınan ne kararın metni ne yıl sayısı ne de onu haklı çıkarmak için kullanılan suçlamaların saçmalığıdır. Babamın, ülkemde

adaletin hiçbir belirtisinin olmadığı, kendi isteği dışında tutulduğu hapishanede bu kararı nasıl karşıladığını hayal etmeye çalışıyorum. Onu, her zamanki gibi gülümseyen çehresiyle iktidarın kendi karanlığı ve kin körlüğü içinde çırpınırken göremediği o uzak ufka bakarken görüyorum. Bu yüce mertebe, otoritenin her an daha fazla gömüldüğü ve kendi hilelerinin ipleriyle kendini boğduğu intikamda bir düşünüş görüyor. Bu bilge adam, İbn Haldun'un gözleriyle tarihin gözüne sakın sakın bakıyor ve yetkililerin göremediğini görerek haykırıyor... Hapishane koridorlarında gururla yankılanan sesiyle haykırıyor: "Direniyoruz! Direniyoruz! Direniyoruz!" Ardından bu sloganı zihnimde tamamliyorum: "Direniyoruz, direniyoruz, direniyoruz hak ve adalet neredeyse biz de oradayız. Ölümü göze alırız, alçalmayı reddederiz. Direniyoruz, direniyoruz, direniyoruz!"

Ne yücesin babacığım! Yılmaz ruhunuzu görüyorum. Dördüncü müebbet hapis cezanızla, teslimiyetle değil, hayatınız boyunca inandığınız şeylere daha da güçlü bir şekilde tutunarak yüzleşmenizi sağlayan kararlılığınızı görüyorum... Allah'a sarsılmaz inancınızı görüyorum... On yıllarca baskıcı rejimler sizi susturmaya çalıştı... Sizi yolunuzdan, özgürlük, adalet, haysiyet ve Tunusluların kendi kaderini tayin etme hakkını savunmanızdan caydırmaya çalıştılar. Ama asla kavrayamadıkları şey şu ki, hapishane bir insanı fiziksel özgürlüğünden mahrum kılabilir ancak hakikati bulduğu, ona ruhu ve canıyla sınıksız sarıldığı an ne fikrini ne de o hakikate sarsılmaz inancını ve gururunu söküp alamaz.

Zihnimde bu tabloyu canlandırıyorum ve sebatkâr olmaya çalışıyorum... Kimse babasının tekrar tekrar müebbet hapis cezasına çarptırıldığını görmeye alışmaz... Kimse sahte yargılamalar ve gülünç siyasi manevralar kılıfıyla sunulan adaletsizliği görmeye alışmaz. Neredeyse senin hakkı haykıran, zulüm duvarlarına meydan okurken özgürlüğe seslenişini duyabiliyorum: "Direniyoruz, direniyoruz, direniyoruz... Hak ve adalet neredeyse biz de oradayız... Ölümü göze alırız, aşağılanmayı reddederiz..."

Ardından kederim derin bir gurura dönüşüyor... İşte bu benim babam. Rejimler ve yüzler değişirken, baskı dalgalarını birbirini takip ederken, yaşamaya, özgürlük ve haysiyet özlemini canlı tutmaya yemin etmiş erkekler ve kadınlar var olmaya devam ediyor. Apaçık hakikat üzere dimdik duranlar, batıla sapanların yanılışına meydan okuyanlar.

Ve sen, babam, bu sebatkârların en ön safındasın. İşte bu yüzden baskıcı rejim bunca yıl sonra bile seni hâlâ yargılıyor. İşte bu yüzden, seksen beş yaşına yaklaşırken, parklıkların ardında haykırdığını görüyorum: Direniyoruz! Bu sadece bu dönemin bir sloganı değil, bir hayat tarzıdır. Adaletsizliğin ne kadar uzun sürerse sürsün asla normalleşmeyeceğine ve özgürlüğün her zaman uğruna savaşmaya değer olduğuna dair bir sözdür.

Ömür boyu hapis cezasına rağmen dimdik duran babama selam olsun. Ülkemin hapishanelerinde dimdik duran herkese selam olsun. Bu saçma cezalar altında acı çeken tüm tutukluların ailelerine sabır diliyorum. Dünya duysun: *Biz direniyoruz!*

(<https://www.facebook.com/100044248398417/posts/1532693968215535/?rdid=bNnapKhfOgg2Ktz2#4> Haziran 2026. Çeviren: Tarık Özcan)

BATI İÇİN BİR ZORUNLUK OLAN NATO'NUN TÜRKİYE AÇISINDAN İFADE ETTİĞİ ANLAM

— MUSTAFA AYDIN —

T.C. Cumhurbaşkanı Recep T. Erdoğan

NATO'nun 2024 Washington Zirvesi'nin sonuç bildirgesi ile 2026'daki zirvenin Türkiye'de yapılacağı duyurulmuş, bu husus 2025 Lahey Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde de bir kez daha teyit edilmişti. Bu 36. NATO Zirvesi, değişik düzeydeki temsilcileriyle 32 üye ve davetli temsilcileriyle farklı 14 ülke ile 7-8 Temmuz 2026 tarihleri arasında Türkiye'nin başkenti Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin ev sahipliğinde görkemli bir toplantı ile gerçekleştirilmiştir. Temsilciler Yeniçerilerce icra edilen yerli Osmanlı Mehter Marşı ve Batılı yeni Cumhuriyet bandosu takımının müziğiyle karşılandılar. Elbette ki derin stratejiyi değiştirecek bir tarafı olmadığı için kimsenin açık bir yadırgaması da söz konusu olmadı. Çünkü önemli olan zirvenin sonuçlarıydı. Zirve genel hatlarıyla NATO'nun devlet ve hükûmet başkanlarının güvenlik konuları hakkında resmî kararlar aldığı bir toplantı olarak nitelendirilmiştir.

GENEL HATLARIYLA ANKARA ZİRVESİ

Burada gerçekleştirilen program (yeni nesil lafı gibi) hemen herkesin sorgulamadan kullandığı bir moda kodlamayla 'NATO 3.0' projesi ele alındı. Söz konusu proje genel olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) Rusya-Ukrayna savaşı ve Çin'in yükselişi karşısında ne yapılabileceği, ABD'nin yürüttüğü ve gittikçe çekilmez hâle gelen Avrupa muhafızlığı yükünün nasıl azaltılabileceği sorularını kapsamaktaydı. Ortak savunma vurgusu ve özellikle ticari ve teknik iş birliği, tabir caizse işin garnitürüdür. Çünkü teknolojik iş birliği gibi bir dönemlerin büyümlü laflarının bir anlamı kalmamıştır. Artık hemen herkes genel olarak teknik gelişmeleri elindeki işlerden elde ettiği deneyimlerle geliştirmektedir. Türkiye bunun açık bir örneğidir. Ticari ilişkilerin geliştirilmesinin ise tabir caizse ekonomik magandalığın dışında küresel ittifaklara ihtiyacı yoktur. Bu sebeplerden dolayı

Çift kutuplu dünya, tek kutuplu dünya derken dünya güç dengeleri bozuldu. Ciddi ideolojik farkları bulunmasa da Rusya ve Çin büyük güçler olarak ortaya çıktı. ‘Küresel sistem’ nitelemesiyle kendi sistemini dünyanın yegâne sistemi olduğunu iddia eden Batı ortada önemli bir sorun yokmuş gibi davransa da etkinliğini kaybetti. Şimdilerde yaptığı iş bir kaos ortamı yaratarak artık adı var kendisi yok küresel sistemi yeniden inşa etme çabasıdır.

burada cevaplandırılması gereken asıl soru ittifak kavramından hareketle NATO teşkilatının neyin ittifakı olduğudur.

Sorunun cevabına geçmeden önce zirvenin ortamından da kısaca söz etmemiz gerekmektedir. Çünkü bu, açıklamamıza önemli bir katkı sağlayacaktır. Mevcut ortamda kısaca Batı diye nitelenen ve hatta kendisini büyük bir kibirle küresel düzen sahibi ilan eden Avrupa-ABD hattı ciddi bir sıkıntı yaşıyor. Avrupa artık bir dönemlerin Avrupası değil, dünyayı sömürerek şımaran, kendine güven ile ciddi kültürel gelişmeler gösteren Avrupa yok artık. II. Dünya Savaşı’ndan sonra asıl gücü tarihte kaldı. Bu eksikliğini teknoloji ile giderebileceğini zannetti. Bir zamanlar bizdeki Batıcıların da seslendirdiği gibi dünya, onun bulunduğu yere gelene kadar o dağlar aşacaktı. Ama sonuç öyle olmadı, hemen pek çok ülke kendisi için gereken teknolojisini üretmekle meşguldür. Yaptığı önemli yanlışlıklardan birisi de tabir caizse sakalını ABD’ye kaptırması ve en doğal savunmasını bile ona ihale etmesiydi.

II. Dünya Savaşı’nın da verdiği kaygılarla ittifaklar oluşturmaya girişti ama bütün bunlar doğru- dan veya dolaylı ABD’ye ciro edildi. Amerika’nın sarsılmaz oluşuna ve tabi mutlak koruyuculu- ğuna inandı. Ne var ki geline nokta ABD hızla çöküyor. Bir haftalık çatışmanın sonunda İran’a mağlup oldu. Avrupa ülkeleri de ona yardım ed(e)medi. NATO bile bu iş için kullanış- lı olmadı. Neticede ABD’nin Avrupa’ya dediği “Başının çaresine bak!” idi. Yeniden bir yapılan- ma gerekiyordu ama şartlar bunun için hiç de müsait değildi. Şimdilik yapılacak iş, NATO’ya bağlılığı ve güveni tazelemekten ibaretti. Her şeye rağmen NATO ittifakı bu savunma hatla- rından birisini oluşturuyordu. Bir yığın sorunu vardı ama bu ittifak yine de işlevseldi. Zirve işte

bu şartlar altında gerçekleştirildi. ABD’nin “Ben gerekirse çekilirim!” dediği ittifak bir bakıma toparlanmaya/tahkim edilmeye çalışıldı.

Arapça kökenli ittifak kelimesi sözlük anlamı itibarıyla anlaşma, uyuşma ve oy birliği, kavram olarak ise topluluklar ve özellikle devletler arasında yapılan antlaşma ve bununla beraber gelen birlik demektir. Başka bir ifadeyle in- sanların, grupların veya devletlerin ortak bir amaç için anlaşması, güçlerini birleştirmesi ve söz birliği etmesidir. İnsanlık, dünden bugüne, “milletler arası” diye nitelenen teşkilatlar ve bunların müttefikler için ortaya konduğu var sa- yılan kararlara göre yürütülegeldi. Ne var ki bu ittifaklar adına verilen karar ve sağladığı yarar çoğu kere onun başını tutan güce göre olmuştur. Bu ittifak üzerindeki etkin güç, örgütün deva- mına gerekçe olarak çözülmesi gerekli bir kaos ortamı oluşturageldi. Süreç genelde güce göre çalıştığı için ülkeler bazında tabir caizse magan- da devletler üredi. Bu düzensizliğe de “küresel düzen” adı verildi. İşin ilginç tarafı sözü edilen ve gittikçe kaosa açılan bu düzensizlik, iyi niyet- lerle bir araya gelmiş bulunan üyelere yüklenen külfetler üzerinden yürütülegeldi.

İnsanlığın sadece 20. yüzyılda dünyanın kuzey batı yakasında yaşanan ittifak olayları bu yargımızı doğrulamaktadır: Cemiyet-i Akvâm, Birleşmiş Milletler (BM), NATO bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Belirttiğimiz tabiatları itibarıyla, altlarında bir olumsuzluk aramak, yaşanan mevcut kaos ortamını bu örgütsel yapılar üzerinden yargılamak haksızlık olmaz. Aksine oluşturulmaları, beklentiler ve sonuçları açısından bir değerlendirme yapmak gerçekçi bir davranış olur. Mesela asıl konumuz NATO hâlâ içinde bulunduğumuz mevcut düzenin (veya düzensizliğin) önemli araçsal yapıların- dan birisidir.

GENEL OLARAK NATO

NATO, 1949 yılında komünist Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu bloğa karşı kurulmuş bir teşkilattır ve son yıllardaki katılımlarla beraber 32'ye ulaşan üyesiyle varlığını sürdürmektedir. Başından itibaren diğer bazı örgütlerle ilgili kafa karıştırıcı sorular burada da fazlasıyla mevcuttur. İddiaya göre NATO komünist blokun tehlike ve örgütlenişine karşı kurulmuştu. İlginçtir ki karşı blok konumundaki Varşova Paktı 1955 yılında NATO'dan 6 yıl sonra ona karşı kurulmuş bir örgüttür. Varşova Antlaşması temsil ettiği komünist blokun yıkılmasıyla birlikte 36 yıl sonra 1991 yılında feshedildi. Önemli silah, araç ve gereçleri de dünya kamuoyunun gözleri önünde imha edildi. Başka bir ifadeyle NATO'nun karşısında bir komünist blok da onun bir örgütü de yoktu. Ne var ki ona karşı oluşturulmuş NATO, ondan sonra da 36 yıldır varlığını sürdürmektedir. Tamam var olsun da ne olarak vardır, bizi ilgilendiren de budur.

Her şeyden önce örgütün adı bizi düşünmeye zorluyor. Kuzey Atlantik Antlaşması nitelemesine göre güneyde bir düşmanın bulunması gerekiyordu. Düşman güney kürede yer alan ve Batı tarafından iyice ezilip ufalanmış Afrika olmadığının göre güneyde bir düşman söz konusu değildi. İleri sürüldüğüne göre örgütün karşı olduğu güç komünist dünya idi, yani düşman Rus saldırganlığına karşı oluşturulmuş bir ittifaktı ama adı kapitalist ittifak değildi. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'ne karşı bir Avrupa askeri paktı, pratikte ileri sürülen komünizme karşı alınmış bir tedbir ittifakı değil, ABD inisiyatifinde oluşturulmuş bir Batı egemenlik çıkışıydı. Eğer öyle olsaydı ABD'nin ittifakta doğrudan yer alması gerekmez, Avrupa da kendi kendini feshetmiş bir komünist ittifakına karşı bu kadar masraflar edip varlığını sürdürmeye çalışmazdı. Tabi hâlâ doğru bir cevap bulmayan soru orada durmaktadır. NATO bir savunma ittifakı ise kendisine karşı savunulan düşman kimdir, ittifakın belgesine göre Rus-Ukrayna çatışmasında Rusya'ya karşı çıkmasının bir anlamı da yoktu. Çünkü Rusya bir üye ülkeye saldırmış değildi. Eğer iş zayıfları kollamaksa niçin Filistin'e yardım etmiyordu?

Neticede NATO savunma amaçlı olarak bir grup devlet arasında oluşturulmuş bir ittifaktır. Asıl karakteri de silahlı bir kuvvet olmasıdır. Eş deyişle yapacağı iş, üyelerin açıkça bir haksızlığa uğrayıp yardım edilmesi gerektiğinde askeri nitelikte yardımda bulunmaktır. Donanım ve hazırlıklarından da anlaşılacağı üzere bu iş bir nizami savaş hâlidir. Ne var ki bu konuda bile NATO öteden beri alanı dışı işlerle meşgul oldu. Mesela nizami bir savaş için teşekkül ettirilmiş bir askeri kuruluşun Rus tehdidinin ortadan kalktığı bir dönemde Afganistan'daki görevi neydi? Örgüt üyesi hiçbir ülkeyi doğrudan ilgilendirmeyen bir ülkenin kendi içindeki bir grup çatışmasında bir çete grubunu kırmak, NATO'nun bir görevi miydi?

İşin gerçeği NATO'nun Afganistan çıkartması bir nizami savaş işi değil, tam anlamıyla militanca bir hareket, İslâmî cihat örgütlerine karşı girişilmiş bir terörist saldırıydı. Öyle tutarsız bir müdahale idi ki önce Taliban'a karşı savaş verilmiş sonra da Taliban adına hareket edilmişti. Başka bir ifadeyle burada önemli olan şu veya bu örgüt değil, Afganistan'ı dize getirebilmektir ve bu gayri nizami iş, bir askeri örgüt işi değildi, NATO'nun hiçbir ilkesine uymuyordu.

Dünden bugüne NATO tipi örgütler yalın bir güç üstüne oturtulmuş kuruluşlardır. Yalından kastım, ahlaktan arındırılmış olmasıdır. Modern Batı kültürü özellikle 17. yüzyıldan itibaren herhangi bir değer yüklenmemiş, nesnenin kendi iç yasalarıyla işleyen bir dünya düşünmüştür. Bu yasa gücün yasasıdır. Ahlakın yok sayıldığı bu ortamda gücü sınırlandırabilecek yegâne etken de yine güçtür. Bu dünya görüşünü açık bir şekilde ifade eden 17. yüzyıl filozofu Thomas Hobbes şöyle der: "İnsan insanın kurdudur." Buna göre zayıf olanı yeme üzerine kurulan "kurtlar sofrası" yalnız kurtlara ait bir ilke değil, fert veya toplum, öncelikle insanlarla ilgili bir kanundur. Bu ortamda denge de sadece bir güç dengesidir.

Böylesi bir ortamda güçler arasında gizil bir iktidar paylaşımı vardır. Dolayısıyla bu çerçevede ABD Çin'e, Çin Rusya'ya, Rusya ABD veya Çin'e saldırmaz. Saldırmak için güçsüzler tercih edilir. Buna bir diğeri de ses çıkarmaz, çünkü yarın o da bir başkasına posta koyacaktır. Bu açıdan bakıldığında mesela ABD'nin Venezüella'ya

yaptığı iş bir savaş değil, bir devlet magandalığıdır. Yine Suriye'deki çalışmalarından yeterince sonuç alamayan ABD'nin, bir gözdağı vermek için Ortadoğu'da açıkça bir şeyler yapması, bir yere bir saldırı düzenlemesi gerekiyordu. Son zamanlarda zafiyetler yaşayan İran'ı gözüne kestirdi. İçeride fırsattan istifade bir ayaklanmaya umut bağlamıştı ancak plan ilk beş gün içinde fiyaskoyla bitti. Burada NATO'yu da açıkça kullanamadı. ABD'nin başındaki adam tehditler savurdu örgütü bitirebileceğini ilan etti. Ama Ankara Zirvesi en azından şimdilik bir iman tazelemesi, bir yatıştırma/toparlama görevini yerine getirdi. Şüphesiz sahici olması için de bazı kararlar alındı.

ZİRVEDE ALINAN BELİRGİN KARARLAR

NATO Zirvesi, son zamanlarda küresel düzen diye nitelendirilen düzensizliğin iyiden sorun olması, özellikle Avrupa'nın ne yapacağı, ABD muhafızlığının nasıl noktalanacağı ve bilhassa da Türkiye'nin son zamanlardaki güç kazanımı, tarihsel misyon çıkışları ve buna bağlı saygınlık kazanımlarının nereye varacağı ve bu arada NATO'nun konumunun ne olacağı gibi sorunlara dayalı kaygılarla dolu bir ortamda gerçekleşti. Zirve genel olarak, Türkiye üzerindeki derin kaygılara rağmen Transatlantik ittifakına karşı bir iman tazeleme işlemi tarzında gerçekleşti. Genel hatlarıyla da NATO'nun güçlendirilerek devam ettirilmesine karar verildi. Bu amaçla atılması gereken adımlar belirlendi. Bu çerçevede

de mesela 139 milyar dolarlık mevcut bütçenin 50 milyar dolarlık bir ek yapılarak artırılmasına ve tabi bunun karşılanabilmesi için de üye ülkelere salma yapılmasına karar verildi. NATO Zirvesi'nin sonunda 6 maddelik bir bildirme yayımlandı.

Bu maddeler şu cümlelerde özetlenebilir:

“Karar; güvenlik, savunma iş birlikleri, gelecek tasarımları, çerçevesinde oluşturulmuştur.”

“Transatlantik bağa mutlak bağlılık söz konusudur, bu çerçevede birimize yönelik bir saldırı hepimize yapılan bir saldırdır.”

“Örgüt, muhtemel Rus tehdidi ve terörizmin süregelen tehdidine karşı duyarlı olacaktır.”

“NATO'nun her hâlükârda güçlendirilmesi bunun için de bütçenin artırılması gerekir. Bütçenin artırılması noktasında 50 milyar doları aşan yeni bir tedarik kararı verilmiştir.”

“Güçlü bir Avrupa inşa edilecektir.”

“Kuruluş bir milyar insanın refahı, barışı ve güveni üzerine oturtulmuştur. Bunun için ticari ve teknolojik iş birliği artırılacak, savunma sanayii geliştirilecektir.”

Burada önemli gördüğümüz birkaç noktaya kısaca değinmek uygun olur: İttifak her şeyden önce güvenlik ve savunmayı esas almaktadır. Ancak yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi bir güç olarak Rusya bile “muhtemel tehdit” şeklinde nitelendirildiğine göre hazır askeri bir ittifakın kime karşı olduğu belirsizliğini korumaktadır. Esasen Transatlantik nitelemesi daha ötede bir anlam taşımış, ABD egemenliğinin bir araçsal yapısını ifade etmiş olmalıdır. Daha önemlisi süregelen terör için de açıklayıcı bir ifade kullanılmamış, kimin kime karşı kullandığı terör örgütün hedefindedir. Bu soruların cevap bulmayı kendi ürettikleri terörün üstünü örtmek içindir.

Muhtemel, Rus veya Çin tehdidi ne dereceye kadar gerçekleşir bilmiyoruz, bunu zaman gösterecektir. Ama bütün dünyanın gözleri önünde cereyan eden bir gerçek var; İsrail terörü Filistin'i Batı Şeria ve Gazze olarak ikiye böldükten sonra şimdi ortadan kaldırmakla meşguldür. Türkiye'nin kalbinde bir yara olan bu ko-

nuda sözüm ona barış örgütü NATO müsterih, üyesi olan ülkeler tüm güçleriyle İsrail terörüne omuz veriyor, Filistin’e destek yürüyüşlerini dağıtıp öncülerini tutuklamaktadırlar. Sokakta sadece bir barış duygusu ifade etmekten öte bir anlam taşımayan Filistin fularıyla dolaşanlar bile gözaltına alınmaktadırlar.

Burada daha da önemlisi hemen bütün Avrupa ülkelerinin, NATO’nun sözüm ona saygın üyesi Türkiye’den kaçan teröristlere kucak açması, hiçbirini iade etmeden bunlara ağır misafir muamelesi yapması nasıl bir terörle mücadeledir? Bu durumda NATO’nun hedefindeki terör, her türlü değil, tanımlı özel bir terördür. Bu tutum “Türkiye teröristleri müstesna” demekten öte ne anlam ifade eder ki?! Ama görecekler ki Türkiye, NATO’ya rağmen terörizmin hakından gelecek, örgüt teröristleri koruyuculuk görevini yerine getiremeyecektir.

İşin gerçeği ne kadar iman tazeleseler de Batı’nın başı derindedir. NATO dağılma ve ABD hegemonisi bitme sürecindedir. Kim ne derse desin, İran saldırısı ABD’nin foyasını ortaya çıkarmış, düşüş sürecini gözler önüne sermiştir. Mecbur kaldığında 10 bin kilometre uzakta Ortadoğu’daki işgal güçlerini geri çekebilir ve bir devlet olarak pek zarar da görmeyebilir. Ama bu aşamada Avrupa önemli sorunlar yaşar, vasisi ABD’nin koruyuculuğunu kaybeder. Bu sebeple NATO, Avrupa için önemini hâlâ korumaktadır. Bu söz konusu önem, muhtemel Rusya ve Çin tehditlerinden de genel olarak kendilerince oluşturulmuş terörizmden de öte bir potansiyel tehlike olarak görülen Türkiye’nin kendine gelmesi, tarihsel misyonunu yerine getirmesi endişelerinden kaynaklanmaktadır.

NATO’NUN BATI İÇİN İFADE ETTİĞİ ANLAM

Batı, yüzyıl ve otuz yıl savaşlarında kendini gösteren tarihsel kültür kodunun açığa çıkıp öfkelerinin kendilerine dönmesinden her zaman kaygı duymaktadır. Bu tehlikeyi karşılamak için kullandıkları İslâmofobi nakaratının, mezhepsel Hıristofobiye (Hıristiyanı korkuya) dönüşmesi her an mümkündür. Ama onlar için şimdilik önemli olan, İslâmî gelişmeleri ve özellikle de bu işe liderlik yapabilecek Türkiye’yi kontrol altında tutabilmektir. Bu düşünce Batı’da sürekli güçlenmekte ve bu konudaki her gelişmeden

Türkiye, mevcut ulus devletleri taşeron hükümetler hâline getirmeye yönelik sürece direnen bir ülkedir. Başka bir deyişle Türkiye bu küresel düzenbazlığın dışında bir devlet olarak kalmak için çırpınmaktadır. Bunu da keyfi bir egemenlik çıkışı değil, tarihsel bir görev hüviyetiyle yapmaktadır. Bunun itici gücü Müslümanlığıdır. Aslında Batı’nın Türk düşmanlığı da buradan gelmektedir.

bir sonuç çıkarmaya çalışmaktadır. Bu kaygının sebeplerinin başında gelen, Türkiye’de vesayetlerinde kurulan İslâm’dan mümkün olduğunca soyutlanmış devletin içeriğinin cumhura göre doldurulabileceği, dolayısıyla da Kemalist rejime göre işlemeyebileceği düşüncesidir. Elbette böyle bir devlet tarihsel misyonunu da yerine getirebilecek, Türkiye’nin etkin hâle gelmesiyle birkaç yüzyıldır kabına sığmayan Batılı, bir kıtaya hapsedilmiş olacaktır.

Bu sebepledir ki uzun bir zamandır gerçekleştirilen bloklaşmalar ve ittifaklar bu gerçeği dikkate alarak oluşturulmuşlardır. Şüphesiz ittifaklar doğrudan açıkça İslâm karşıtı bir karaktere sahip değildirler; bu karşıtlık potansiyel olarak gösterilmektedir. “Evrensel” kaşesi taşıyan 1948 Bildirisi hazırlanırken Müslüman bir temsilci bulundurulmamıştır. İlerde tartışma sebebi olur diye İslâm dünyasından alınan kişilerin de hiçbirisi Müslüman değil, Hindu, Budist, Hristiyan ve ateist idiler. Bu bloklaşmalar doğrudan açıkça İslâm dışı bir bloklaşma özelliği göstermeseler de hedefte genel olarak İslâm dünyası, özel olarak da Türkiye vardı. Bu ittifaklar nazarında Türkiye şimdi yeni bir II. Abdülhamit dönemi yaşamaktadır.

Tüm dünyada ülkeler Batı merkezli bir küresel konsorsiyum tarafından idare edilmeye, devletler taşeron hükümetlere dönüştürülmeye çalışılmaktadır. İlk bakışta ulus devletler ırkçı

gelişmelerle güçleniyor gözüküyorlarsa da etkinliklerini hızla yitirmektedirler. Bu arada ABD ve özellikle AB'nin etkinliklerini uzun süre devam ettiremeyecekleri söylenebilir. Türkiye, mevcut ulus devletleri taşeron hükümetler hâline getirmeye yönelik sürece direnen bir ülkedir. Başka bir deyişle Türkiye bu küresel düzenbazlığın dışında bir devlet olarak kalmak için mücadele vermektedir. Bunu da keyfi/rutin bir egemenlik çıkışı değil, tarihsel bir görev hüviyetiyle yapmaktadır. Bunun itici gücü Müslümanlığıdır. Aslında Batı'nın Türk düşmanlığı da buradan gelmektedir. Eş deyişle 1990'larda Doğu Bloku'nun yıkılmasından beri hedefteki düşman genelde İslâm, özelde Türkiye'dir.

Darmadağınık, yöneticilerinin kafası karışık, halkları çaresizlik içinde bulunan İslâm ülkeleri Batı için daimî sömürgelerdir. Onun için Müslüman ülkelerin kendilerine gelmeleri, Batı'nın refahının son bulması demektir. Ayrıca İslâm'ı, gönüllerinince/çıkarlarınca yaşamanın önünde bir engel görmektedirler. Şimdilerde aktif olmasa da Müslüman Birliği'nin siyasal sembolü hilafet, potansiyel açıdan Türkiye'nin uhdesindedir. Güçlü bir Türkiye'nin önderliğinde Dolar ve Euro karşısında etkin olabilecek bir Müslüman para biriminin kabul edilmesi, ortak bir askerî paktın oluşturulması, özellikle Afrika'da Batı sömürgesi Müslüman ülkelerin kurtulması vb. gibi ihtimaller Batılıların uykularını kaçırmaktadır. Burnundan getirilen rahmetli Erbakan'ın asıl suçu da bunları dile getirmesiydi. Maalesef oğlu dâhil bırakıp gittiği partilerin temsilcileri bu projeye karşı çıkanlarla saf tutmaktadırlar.

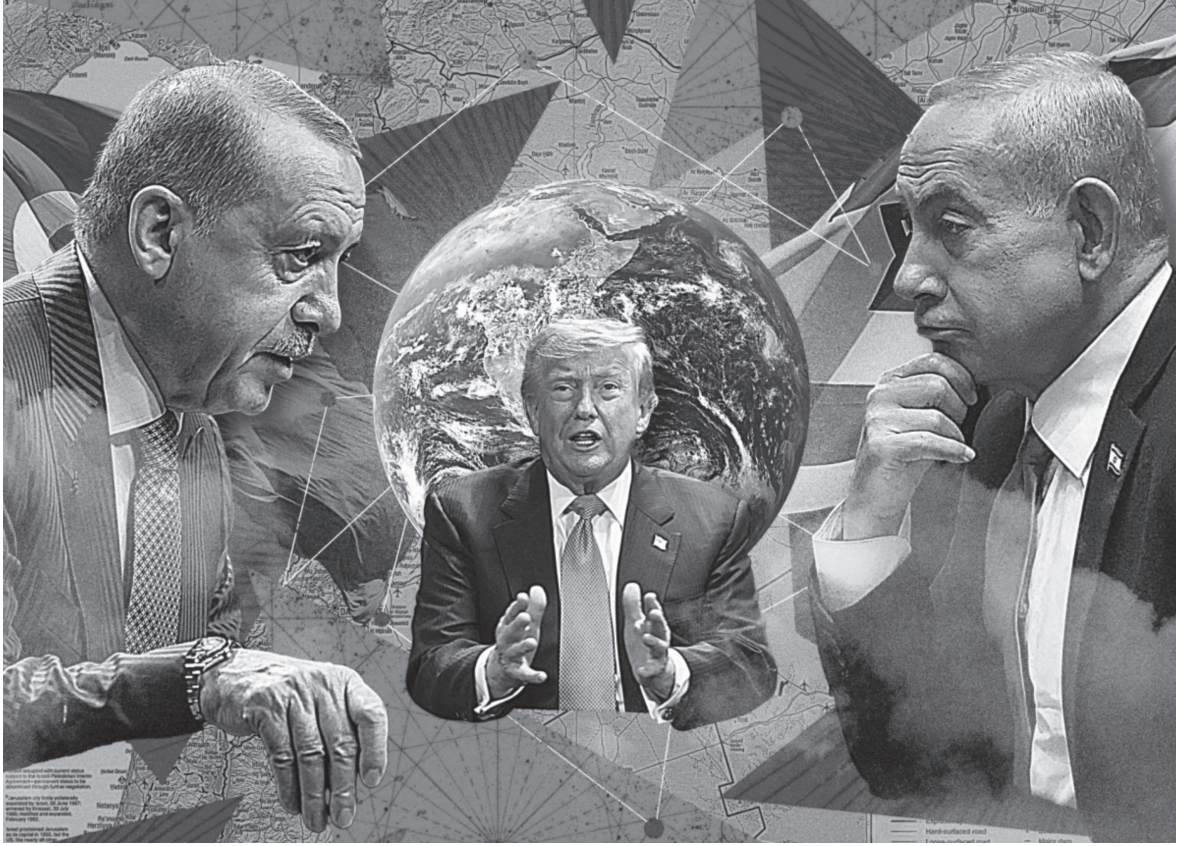
Açık bir hedef gösterilmese de neticede NATO İslâmî gelişmelere karşı bir savunma ittifakıdır. 1991 gibi erken bir tarihte İngiltere Başbakanı Thatcher, gittiği Moskova'da "Artık Doğu-Batı zıtlaşması kesin olarak son bulmuştur. Yeni kutuplaşma Batı ile Akdeniz ve Ortadoğu havzasındaki 'fundamentalist İslâmcı' cereyanlar arasında oluşacaktır." diyordu. 1994 tarihinde NATO Savunma Bakanları Toplantısı'nda Fransız Bakan Leotard "NATO'nun kendisini, İslâmcı fundamentalizmden gelen tehdidi caydırmaya göre yönlendirmesi gerektiğini" dile getirmişti. NATO Genel Sekreteri Willy Claes ise 1995'te NATO'nun yeni misyonunu şu sözleriyle netleştiriyordu: "Köktendincilik komünizmden daha tehlikeli, lütfen bu tehlikeyi küçümsemeyin.

Bundan sonra NATO'nun misyonu İslâm fundamentalizmiyle mücadele olacaktır." Radikal İslâm ile mücadele bir kültürel harekettir, bir askerî birliğin böyle bir hedefi olamaz. O zaman sormamız gerekir, sadece radikal dinci değil aynı zamanda terörist Siyonizm, Evanjelizm ile mücadele neden NATO'nun hedefi değil?! Hem radikal İslâmcılık bir sorunsal bu Batılı Haçlı'nın değil, Müslümanların bir sorunudur. Ötesi bir İslâm düşmanlığıdır.

Son zamanlarda NATO ve AB yetkililerinin beyanlatları da bu gerçeği doğrulamaktadır. Bir süre önce AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in "Rusya ve Çin gibi Türkiye'ye de güvenmemeliyiz, Doğu tarafımız muhkem değil." anlamındaki sözleri Avrupa'nın karşı karşıya olduğu jeopolitik risklere dayalı bir gerçeği dile getiriyordu. Ancak üstünü örtmek için bizzat AB yetkilileri "skandal" şeklinde nitelendirdiler, bizimkiler de bunu memnuniyetle karşılayıp tekrar ettiler. İslâm düşmanlığı üzerine kurulmuş bulunan bu yapılanma Müslüman kimliğine sahip bütün kişi ve toplumları hedef almış bulunuyor. Bu konuda çok planlı ve organizeli bir hareket yürütülmektedir. Müslüman etiketiyle kendi ürettikleri İslâm terörü ve kitlesel bir destek sağlamak için oluşturdukları İslâmofofi bu savaşın en önemli stratejik ve taktik unsurlarıdır. Teröre endekslenen İslâm, savaşılması gerekli bir güç olarak kurgulanmıştır.

NATO'NUN TÜRKİYE İÇİN İFADE ETTİĞİ ANLAM

Batı, Türkiye ile ilgili tarihsel köklere sahip ciddi endişeleri bulunmasına rağmen Türkiye ile yoğun bir biçimde ilgilenmekte, tabir caizse başını boş bırakmamaktadır. Elbette "Türkiye essah zannetmesin!" demeyi ihmal etmiyor, kaba bir deyimle "Beri gel, geri bas!" taktikini uyguluyor. Mesela görkemli NATO Zirvesi'nden çok kısa bir süre sonra AB, Türkiye'ye, "Sen o görkemli törenlerini essah zannetme!" demek için bir tepki hareketi düşündü ve taze bir örnek bulamadıkları için 52 yıl önce "Kıbrıs Harekâtı" öncesinde Türklerin Rumlara 'cinsel tecavüz' ve 'katliamda' bulunduğu iddiasıyla bir kınama kararı aldı. 15-19. yüzyıllar arasında 120 milyon insanın kanına giren, 20. yüzyılda iki dünya savaşında kahir ekseriyeti kendinden 56 milyon insan öldüren, bugün İsrail'in Filistin katliamını hiç sıkılmadan seyreden Batı'nın bu

Erdoğan

Trump

Netanyahu

kararı almadaki amacı insanlık adına bir katliamı kınamak olamaz. Ancak “Sen ne yapsan boş, sana güvendik sanma!” mesajını vermek olabilir. Türkiye tarafından haklı olarak “edepsizlik” diye nitelenen bu kınama kararı, münferit bir olay şeklinde değerlendirilemez. Bu, aslında Türkiye karşısındaki Avrupa’nın gerçek yüzüdür.

Batı’nın İslâm dünyası içinde özel olarak Türkiye’ye karşıtlığının birbirine bağlı iki önemli sebebi vardır. Bunlar “tarihsel misyonu temsil etme” ihtimali ve “dünyanın yeniden yapılandırılmasına karşı direniş göstermesi”dir. Tarihsel misyonu temsil, bütün bir İslâm dünyasının değil, özel olarak Osmanlı’nın devamı uzantısı olan Türkiye’ye ait bir iştir. Bunun sebebi Türkiye’nin, Müslüman bir ülke olmasının yanında üzerinde bulunduğu coğrafi yapı, Osmanlı’nın halefi olarak tarihsel misyonu, kültürel birikimi, ekonomik potansiyeli, genç nüfusu, demografik nitelikleri vb. itibarıyla çok önemli bir konuma sahip bulunmasıdır. Batı’nın dikkatinin Türkiye’ye odaklanmasının sebebi de budur.

Lozan Antlaşması’yla Cumhuriyet yöneticilerinin kendilerine verdiği taahhüt sebebiyle, uzun süre Türkiye üzerinde daha pasif ama tabir caizse daha kristalize denebilecek bir mücadele

yürüttüler. Esasen ülkeyi yönetenler, bağımsız bir politikaya sahip olmadıkları ve başlangıçta taahhüt edilenleri yapageldikleri için bir sorun görmediler. 2002’den beri iktidarda bulunan Erdoğan başkanlığındaki AK Parti yönetimi, tüm iş birliğine rağmen mümkün olduğunca Avrupa’dan bağımsız bir politika yürütmeye çalışmaktadır.

Çift kutuplu dünya, tek kutuplu dünya derken dünya güç dengeleri bozuldu. Ciddi ideolojik farkları bulunmasa da Rusya ve Çin büyük güçler olarak ortaya çıktı. “Küresel sistem” niteliğiyle kendi sisteminin dünyanın yegâne sistemi olduğunu iddia eden Batı ortada önemli bir sorun yokmuş gibi davransa da etkinliğini kaybetti. Şimdilerde yaptığı, bir kaos ortamı yaratarak artık adı var kendisi yok küresel sistemi yeniden inşa etme çabasıdır.

Batı’nın patronu ABD, bölgesel öneminden ve özellikle de asıl düşman İslâm’ın aktif hâle gelmesine engel olma açısından, uzun bir süredir Ortadoğu’da etkinlik göstermeye çalışmaktadır. Bilhassa Suriye’nin inisiyatifinden çıkması üzerine kendini ispatlamak için, inandırıcı hiçbir gerekçeyle dayanmadan İran’a saldırdı, ama saldırı çok kısa bir sürede fiyaskoyla bitti. Şimdi mağlup kabadayılar gibi “Kalkarsam fena yaparım!” demekle meşgul. Kalkarsa bir şeyler

yapabileceğine inananlar varsa da asıl muhatabı İran başta olmak üzere Türkiye, Mısır ve hatta ABD bağımlılığıyla bilinen Suudi Arabistan artık ABD'ye inanmamaktadır. ABD tabir caizse üstünün tozunu silkerek kendini toplamaya çalışıyor, dünya, ABD'nin çöküş sürecini şaşkın, hayretle ve sessizce seyrediyor. Avrupa'nın ise kafası bir hayli karışık; tutarsız bir hamiden kurtulma sevinci ile hamisiz kalma üzüntüsü arasında gidip geliyor.

BİZ NE YAPMALIYIZ?

Denebilir ki gelineen noktada bizim asıl muhatabımız ABD değil, Avrupa'dır. Potansiyel boyutta da olsa ABD ile şimdilik yaşadığı sorun Avrupa'yı Türkiye'ye muhtaç hâle getirmektedir. NATO başta olmak üzere örgütlerinin idamesi büyük çapta Türkiye'ye bağlıdır. Başka bir ifadeyle Avrupa'nın, en azından şimdilik düşmanın dostluğuna ihtiyacı vardır. Onun için yukarıda da söz konusu ettiğimiz üzere arada potlar kırsa da ihtiyacı elden bırakmamaktadır. Bu durum, bir ikiyüzlülük şeklinde değerlendirilse de rasyonel bir davranış, işlevsel bir tutumdur. Onun için de bir taraftan iktidar ile güler yüzlü ilişkiler sürdürmekte, diğer taraftan onu alaşağı edebilmek için mevcut güçleri organize edecek, bu işle görevli örgütleri devreye sokarak onu alaşağı etmeye çalışmaktadır. Teröristlere bütün gücüyle destek verip korumakta, haklarında Türk yargısının verdiği kararları hukuk dışı bulmaktadır. Kendisi pek çok antidemokratik uygulamalar içinde olup Türkiye'ye demokrasi dersi vermektedir! Şimdilik bu demagojiye inanacak bir Kemalist kalıntı ve onların dümen suyunda bir kesim mevcuttur.

Bu aşamada ülkenin ihtiyaç duyduğu şey, yükünü tutmuş emperyalistlerin sloganı hâline gelmiş insan hak ve özgürlükleri değil, bunlara dikkat etmekle birlikte elinden tutup düzlüğe çıkaracak, kurgulanan küresel oyunlara kapılmayacak bir liderdi. İşte Erdoğan bu ihtiyacı karşılamaktadır. Bu açıdan Erdoğan'ın liderliği Türkiye için bir şanstır. Sözüm ona eğer birileri onu 'diktatör' diye niteliyorsa bu toplumun çapulcu, teslimiyetçi, vizyonsuz bir idareciye değil, böylesi bir 'diktatör'e ihtiyacının olduğunu söyleyebilirim. Toplumun akli başında bir otoriteye ihtiyacı var. Toplumun ona gösterdiği sevgi de bunun bir delilidir.

Bana göre Erdoğan'ın önemli tarafı, ünlü siyaset bilimci C. W. Mills'in ifadesiyle siyasetçiliği değil, iktidarcılığıdır. Esasen siyaset açısından eleştirilebilecek pek çok uygulamasını bulabiliriz. 2000'li yılların başında işe siyasetle başlayan Erdoğan daha sonra iktidara geçti. İktidar zorunluluğu ile burun buruna geldi ve bu misyonu elinden geldiğince yerine getirmeye çalışıyor. AK Parti ileri gelenlerinin önemli bir kısmının bile bu misyonu iyi anlamadığından eminim. Çünkü partiden ayrıldıktan sonraki eleştirilerinde bu konudaki uygulamalarla ilgili tamamlayıcı tek cümlelerine rastlamadım. Mesela maaşlara zam bir siyaset konusudur, sözünü ettiğim iktidar konusu değil.

Elbette Türkiye'nin işi, kendini Avrupa'ya ve tabi burada hususen NATO'ya karşı konumlandırmak değildir. Arka planda potansiyel karşıt etkenler bulunsa da ortada gözüken ilgiyi iyi değerlendirebilmektir. Şüphesiz burada değerlendirilmesi gereken imkânlar vardır. Mesela Türkiye'nin Avrupa'ya rağmen Amerika ile olumlu ilişkileri iktidarın bir başarısı, gerçekleştirdiği bir imkândır. Batı'nın ABD-AB çelişkisinin ve AB'nin kendi içinde yaşadığı sorunların Türkiye için önemli fırsatlar doğuracağı düşünülebilir. ABD'nin asıl niyeti ne olursa olsun bu imkân "Amerikan yandaşlığı" gibi boş laflarla geçiştirilemeyeceği gibi, Avrupa ile olumlu ilişkiler de Kemalist açıklara yama yapılamaz. Bu tür yaklaşımlar ABD'yi veya Avrupa'yı mutlak dost gören yaklaşım kadar kör bir siyaset söylemidir. Gerçek bir iktidar tavrında dostla da düşman ile de ilişkiler kurulur ama ikisinin arka planına yönelik tasarımlarınız farklı olur.

Şimdilik Avrupa'nın, NATO ve benzeri kuruluşları ile Türkiye'ye ihtiyacı olduğu gibi, dürüst bir ittifak olmasa da Türkiye'nin de Avrupa ile normal ilişkilerinin yanında NATO gibi kuruluşlarıyla da bir ilişki kurmaya ihtiyacı vardır. Elbette böylesi ilişkiyi yürütürken bu bilinçle hareket etmelidir. Bir başka deyişle Türkiye, NATO'ya mutlak güven veya karşıtlık oluşturarak değil, *onunla ama ona rağmen var olmak* durumundadır.

NATO ZİRVESİNDEN NE ÇIKTI?

— METİN ALPASLAN —

NATO üyesi 32 ülkenin devlet ve hükümet başkanları Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde.

Türkiye, küresel sistemin belirsizlikler içinde olduğu bir dönemde birçok dünya liderini 36. NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi kapsamında 7-8 Temmuz 2026 tarihlerinde Ankara'da ağırladı. Zirve, küresel güvenlik gündeminin şekillendiği kritik görüşmelere sahne olurken, yoğun diplomasi trafiğinin içinde ABD Başkanı Donald Trump'ın zirve sırasında sergilediği dostluk ifadeleri, her sözüne ve hareketine bir anlam yükleme, 'Trump bizi sevdi övdü!' diye sevinç çığlıkları atma konuları da çok konuşuldu. Trump'ın kime nasıl baktığı, kime gülümsediği, kime somurttuğu, kimin elini sıkıştığının derdine düştüler.

Görkemli karşılama törenleri, Tokat yaprağı ve yanık yoğurt hikâyelerine kadar gösterişli yemekler ve revolver gibi sıra dışı hediyeler ile magazin boyutu hayli canlı tutulan bu zirvenin

muhtevası bize ne söylüyor, asıl ona bakmak gerekiyor? Biz, acaba zirveden geleceğimize dair ne çıktı, diye bakarken, medya ormanı görmek yerine ağaçlara takılarak işin magazin boyutunu gündem yaptı. Avrupa'nın güvenlik mimarisinde Atlantik'in iki yakası arasında Türkiye'ye biçilen yeni role uzanan çizgide NATO'nun içinde kalmak stratejik anlamda Türkiye için ne anlam ifade ediyor? Buna dair derinlikli bir analize rastlayamadık.

Zirve, yalnızca ittifak içi savunma harcamaları ve Rusya-Ukrayna savaşının seyri açısından değil, Ortadoğu vurgusuyla, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinin geleceği açısından da kritik bir eşik niteliği taşımaktadır. Zirve sırasında gündeme gelen, Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA) yaptırımlarının kaldırılması, parasını ödediğimiz F-35

NATO 3.0, çok boyutlu topyekûn savunma, çok cepheli savaş ve teknolojik caydırıcılık dönemidir. Hibrit ve siber savaş, Çin tehdidi ve Arktik rekabet yanında, bölgesel yük paylaşımı kapsamında ABD'nin NATO ülkelerine yüklemek istediği yeni güvenlik mimarisi ve askerî-endüstriyel üretime geçiş şeklinde tanımlanıyor.

uçaklarının teslimi, F-35 programına yeniden dönülmesi, KAAAN için F-110 motorlarının tedariki, buna karşılık S-400'lerin Türkiye dışına çıkarılması gibi ABD ile yıllardır çözilemeyen sorunlarla ilgili müspet mesajlar Türkiye'yi memnun etti.

Trump'ın Ankara'da iken ABD-İran antlaşmasının sona erdiğini duyurup komşumuzu bombalamaya başlaması, bu ülke aleyhine ağır ifadeler kullanması, Türkiye-İran münasebetleri zaviyesinden iyi karşılanmadı. Benzer bir toplantı Tahran'da yapılırsa ve orada Türkiye aleyhine böyle sözler söylenecekti biz kırılırdık. Komşumuza saldırı emrinin verildiği yer Ankara olmalıydı. Hele ki, ABD ve İsrail'i memnun etmek için İran'ın nükleer silah sahibi olmamasına ilişkin NATO'nun üstüne vazife olmayan ifadeler kullanılması ve bu görüşe Türkiye'nin ortak edilmesi kabul edilebilir bir durum değildi.

"Bundan sonra sıra Türkiye'de!" diye ülkemizi her fırsatta açıkça tehdit eden, dünyanın gözü önünde bir soykırım suçu işleyen, bölgemizi kaosa sürükleyen ve uluslararası hukuku ayaklar altına alan İsrail'e karşı bu zirve boyunca tek bir cümle söylenmedi. Türkiye, İsrail'in bu saldırgan tutumu karşısında bir dayanışma sergilenmesi gerektiğini söylemeliydi. Türkiye, başkalarının hazırladığı metinlere razı olan değil, hakkın, adaletin ve mazlumların sesi olan; köklü devlet geleneğine yakışır şekilde hareket eden bağımsız bir ülke olmalıydı.

ZİRVENİN EN ÖNEMLİ ÇIKTILARI NELER OLDU?

Zirvenin çıktılarının organizasyon kadar şaşılahtı olmadığını ve beklentileri karşılamadığını müşahade ediyoruz. Sadece organizasyon başarısı ile kendimizi avutmamız yeterli değildir. Ev sahibi olduğumuz bir zirvenin sonuç bildirgesine ne kadar müdahil olabildiğimiz de önemli bir husustur. NATO'nun yol haritası nasıl güncellenecek, yapısal ve fonksiyonel sorunlarını nasıl çözecek zaviyesinden baktığımızda Sonuç bildirgesi Trump'ı memnun edecek hususların dışında dişe dokunur bir şey söylemiyor. "NATO 3.0" diye iddialı ve büyük anlamlar yüklenen liderler zirvesinde ciddi bir dönüşüm sayılabilecek bir adım atılmadığını görüyoruz. Hâlbuki zirvenin gerçek anlamda faydalı olabilmesi için içerik ve sonuç üretmesi gerekirdi.

Müttefikler ortak bir anlayışta buluşamadıkları için uzlaşılan konular sınırlı kaldı. Eskileriyle karşılaştırıldığında epeyce kısa olan ancak son tahlilde "büyük miktarda ve en kısa zamanda kâr eden talimat verme mevkiindedir" prensibini doğrulayan tek sayfa altı maddelik sonuç bildirgesinde öne çıkan temel çıktılar şunlardır:

- Bir müttefike yönelik saldırının tüm müttefiklere yapılmış sayılacağını belirten NATO'nun 5. maddesine ve transatlantik bağa sarsılmaz bağlılık tekrar teyit edildi.
- Zirvenin en müşahhas çıktısı, müttefiklerin 50 milyar doları aşan yeni tedarik ve savunma sanayisi anlaşmaları yapmasıdır.
- Müttefiklerin savunma harcamalarını gayrisafi milli hasılanın yüzde 5'i seviyesine çıkarma hedefi kararlılıkla vurgulandı.
- Rusya, Avrupa ve Atlantik güvenliğine karşı uzun vadeli bir tehdit olarak tekrar tanımlandı. Ukrayna'nın transatlantik güvenliğe katkı sağladığı belirtilerek, müttefiklerin, Ukrayna'nın özgürlüğünü, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmasına birlik içinde sarsılmaz desteğin altı çizildi. 2026 yılı için Ukrayna'ya askerî teçhizat, yardım ve eğitim desteği kapsamında 70 milyar Euro taahhüdünde bulunuldu.
- İran'ın asla nükleer silaha sahip olmaması gerektiği vurgulandı. Ayrıca, küresel ticaret için hayati öneme sahip Hürmüz Boğazı'nda seyrüsefer serbestisine tam saygı gösterilmesi çağrısında bulunuldu.

- Türkiye'nin ev sahipliği ve organizasyon başarısı dikkat çekerken, Türkiye'nin ittifakın güney kanadındaki kilit rolü ve savunma sanayisindeki yükselişi müttefiklerce de vurgulandı.

Çok inandırıcı olmasa da üyeler “Birimiz hepimiz için!” dedi ama bizim bakmamız gereken noktalar şunlar olmalıdır: Türk ordusunun gücünün, caydırıcılığının ve Türkiye'nin öneminin farkına vardılar mı? Savunma sanayimizin önündeki engeller kaldırıldı mı? NATO'ya gerçekten bel bağlamalı mıyız?

NATO 3.0 VEYA NATO'NUN YENİ GÜVENLİK VİZYONU

Kapitalizmin sultanı altında yaşayan ülkelerin muhtemel SSCB saldırısına karşı kurdukları bir savunma paketi olarak ortaya çıkan NATO'nun açılımına bakalım: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü). Hâl böyle olunca uzun zaman NATO bu çerçevede anlam kazandı ancak daha sonra işin rengi değişti. Bu açıdan örgütün değişimlerine daha yakından bakmak gerekmektedir.

NATO 1.0, 1949-1991 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş dönemidir. Bu dönemde ana görev, Avrupa kıtasını ve Kuzey Atlantik bölgesini SSCB ve Varşova Pakti'na karşı korumaktır. Avrupa'nın güvenliğini büyük ölçüde ABD'nin askerî varlığı sağlıyordu. Sabit bir düşman ve sabit sınırlar vardı.

NATO 2.0, 1991-2022 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş sonrası küresel müdahalecilik/terörle mücadele ve alan dışı operasyonlarla genişleme dönemidir. Bu dönemde Kosova, Bosna, Afganistan ve Libya operasyonları yapıldı. Rusya doğrudan tehdit değildi ve NATO'nun esas yükünü yine ABD üstleniyordu.

NATO 3.0 dönüşümü ise, çok boyutlu topyekûn savunma, çok cepheleli savaş ve teknolojik caydırıcılık dönemidir. Hibrit ve siber savaş, Çin tehdidi ve Arktik rekabet yanında, bölgesel yük paylaşımı kapsamında ABD'nin NATO ülkelere yüklemek istediği yeni güvenlik mimarisi ve askerî-endüstriyel üretime geçiş şeklinde tanımlanıyor.

Rusya'nın 2022'de Ukrayna'ya savaş ilan etmesi NATO 3.0 döneminin başlamasına neden oldu. Bu savaş NATO'nun dengelerini sarstı. ABD ve Avrupa ülkeleri, Ukrayna-Rusya Savaşı ile birlikte Batı savunma sanayisinin ciddi bir mühimmat, insansız sistemler ve askerî üretim kapasitesi krizi yaşadığını gördü. Ankara'da, NATO içerisindeki savunma ticaretinin önündeki engellerin kaldırılması, üretim kapasitesinin genişletilmesi ve müttefikler arasındaki sanayi iş birliğinin artırılması kararlaştırıldı. Zirvede milyarlarca dolarlık yeni silah ve savunma sistemi alımlarının duyurulması, NATO 3.0'ın artık barışı korumaktan ziyade büyük bir askerî pazar ve savaş hazırlığı niteliği taşıdığını göstermektedir.

NATO 3.0 ile bugüne kadar ABD ağırlıklı yürüyen ittifak daha Avrupa ağırlıklı olacak ve Avrupa savunmaya daha fazla para harcayacaktır. Bildirgedeki yüzde 5 savunma harcaması taahhüdü, ABD'nin müttefiklerine yüklediği mali ve askerî sorumluluk, NATO 3.0'ın “bölgesel sorumluluk paylaşımı” ilkesinin doğrudan yansımasıdır. ABD'nin Avrupa'daki askerî varlığını azaltması, Türkiye'nin NATO'nun güneydoğu kanadındaki stratejik değerini artıracaktır. Bu da Türkiye için daha fazla sorumluluk, daha yüksek savunma harcaması ve daha yoğun jeopolitik baskı demektir.

Ankara'daki zirvede NATO'nun sadece Rusya karşıtı bir güvenlik yapısı olmaktan çıkıp, üretim odaklı ve caydırıcılık politikasını esas alan, tüm yönlerden gelebilecek tehditlere karşı geniş tabanlı 360 derece güvenlik mimarisine evirildiği belirtiliyor. Ama bizi ilgilendiren meseleler olduğu yerde duruyor. NATO 3.0 konseptiyle neler değişecek? Ankara zirvesi NATO tarihi için hangi dönüm noktasını oluşturacak? NATO'da yük paylaşımı nasıl güncellenecek? Türkiye'nin terörle mücadelesine destek vermeyen hatta silah ambargosu uygulayan NATO üyeleri bundan sonra Türkiye'nin hassasiyetlerini ne kadar dikkate alacaklar bekleyip göreceğiz. Mesele, sözüne hiçbir zaman güvenilmeyecek NATO kodamanlarının Türkiye ile ilgili pohpohlamalarına kanmak değil, o masada alınan kararların ülkemizi nereye götüreceğini bilmektir.

NATO tarihinde ilk defa İran üzerinden Ortadoğu'ya vurgu yapılıyor. Bu görünüşe göre, yarınlarda NATO'nun bir Ortadoğu müdahalesi için sanki zemin hazırlanmaktadır. İran ile kara sınırı olan tek ülke Türkiye'dir. Daha önce söküp götürülen patriotlar şimdilerde alelacele Türkiye'ye getirildi. Adana'da kurulan yeni NATO Kolordusu acaba hangi amaca yönelik kurulmaktadır? Sanki gururumuzu okşayarak bizi ateş çemberinin ön saflarına sürmeye çalışıyorlar.

Yeni dönemde NATO'nun hedef tahtasına, Çin, Rusya, Kuzey Kore ve İran koyulmuştur. Başka bir ifadeyle cephe doğuya kaymaktadır. NATO'nun en doğudaki müttefiki ise Türkiye'dir. NATO'nun patronları Türkiye'ye övgüler yağdırarak ülkeyi dış politikada riskli bir cepheye sürmek istemektedirler. Sırtımızı sıvazlamaları Türkiye'yi kanat ülke pozisyonundan çıkarıp merkez ülke konumuna getirmeleri hiç hayra alamet değildir.

TÜRKİYE'NİN ROLÜ NASIL ŞEKİLLENİYOR?

Yeni dünya düzensizliği içinde bölgesel ve küresel statükoların değiştiği, küresel güvenlik mimarisinin yeniden şekillendiği, savaşların, terör tehdidinin, enerji güvenliğinin, düzensiz göçün ve siber saldırıların uluslararası gündemi belirlediği bir dönemde Türkiye, diyalogun, uzlaşının ve çözüm arayışlarının güvenilir bir adresi görülmektedir. Türkiye; coğrafi konumu, güçlü devlet organizasyonu, etkin diplomatik kapasitesi, kültürel mirasıyla, uluslararası arenada sözüne güvenilen, diyalog kurulabilen ve hasım aktörleri bir masada buluşturabilen NATO nezdinde önemsenen bir ülke pozisyonundadır.

Geçmişte Türkiye, Atlantik ittifakı içinde NATO'nun sınırlarını koruyan ve askerî insan gücü sağlayan, sadece emirlere uyan uç bir kanat ülkesi rolündeydi. Ancak günümüzün değişen jeopolitiğinde ve özellikle NATO 3.0 dönüşüm sürecinde Türkiye'nin, bir karakol olma rolünden sıyrılarak askeri kapasitesi, jeopolitik konumu ve kriz bölgeleri ile kurabildiği arabulucu rolüyle, transatlantik güvenlik mimarisinin üretim üssü ve iki kanat arasında dengeleyici bir unsur haline geldiği ifade edilmektedir. Türkiye'nin hem bir NATO üyesi olması hem de Rusya, Ukrayna, Çin, İran ve Ortadoğu'daki

diğer aktörlerle doğrudan konuşabilen ülkelerden biri olması, krizlerin çözümünde diplomasi kapısını açık tutan yegâne müttefik rolünü pekiştirmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitiminde, Türkiye'nin stratejik öneminin azalacağı zannedildi ama Balkanlar, Irak, Suriye, Kafkaslar, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki yeni krizler sebebiyle, bu hatların merkezindeki Türkiye'nin önemi daha arttı. Müslüman dünyanın çelik çekirdeği durumundaki Türkiye, Doğu Akdeniz'deki varlığı ve Afrika/Ortadoğu'daki nüfuz alanıyla Atlantik'in Güney Doğu Güvenlik Kalkanı rolünü üstleniyor. Avrupa ve ABD büyük oranda Baltıklar ve Rusya'ya odaklanmışken; Akdeniz, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Ortadoğu hattındaki istikrarsızlıklar, enerji ve ticaret güvenliği açısından Atlantik tarafından bir tehdit olarak görülüyor. Bu durumda NATO, Ortadoğu'ya dair konuşacağı her güvenlik denkleminde Türkiye'nin bilgisine, kapasitesine ve coğrafyasına ihtiyaç duymaktadır.

ABD ve Avrupa ülkeleri mühimmat stoklarını doldurmakta ve seri üretime geçmekte zorlanırken, Türkiye savunma sanayisindeki yüksek yerlilik ve hızlı üretim kapasitesiyle Atlantik'in en kritik tedarikçilerinden biri haline gelmiştir. Türkiye artık Atlantik'in iki yakasından silah almaya muhtaç bir ülke değil, İHA/SİHA, mühimmat, zırhlı araçlar ve deniz platformlarında hem Avrupa hem de Amerikan pazarına üretim yapan, NATO'nun sanayi boşluğunu dolduran bir güç merkezine dönüşmüştür. Montrö Antlaşması'nı tarafsız bir şekilde uygulayarak bölgesel gerilimleri önleyen, terörle mücadele-den deniz güvenliğine kadar kritik istihbarat ve operasyonel katkı sağlayan bir konumdadır. Tahıl koridoru, esir takasları gibi operasyonlar Türkiye'yi Atlantik dünyası için kriz anlarında nefes borusu işlevi gören bir diplomasi merkezine dönüştürmüştür.

Kısacası, Türkiye'nin Atlantik'in iki yakası arasında üstlendiği yeni rol, tedarik eden, üreten, dengeleyen ve diplomaside kapıyı açık tutan otonom bir merkez ülke olmaktır. Türkiye artık sadece Atlantik'ten güvenlik desteği alarak güneydoğu kanadını koruyan bir uç karakol değil, Atlantik'e güvenlik ve üretim kapasitesi ihraç eden bir ülkedir.

NATO, TÜRKİYE İÇİN İTTİFAK MI YOKSA TEHDİT Mİ?

Soğuk Savaş döneminde girdiğimiz NATO üyeliği, ekonomik, siyasi, askerî açıdan Türkiye'yi ABD'nin uydusu hâline getirdi. 1952'den bu yana NATO'da bulunan Türkiye ne kazandı, ne kaybetti? NATO'nun Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri nelerdir? NATO'ya girmek Türkiye için faydalı mı yoksa zararlı mı oldu?

Malum İkinci Dünya Savaşı sonundaki emperyalistlerin dünyayı paylaşım projesi kapsamında, Sovyet tehdidi ve Stalin'in Boğazlar üzerinde hak iddia etmesi Türkiye için bir millî güvenlik meselesi hâline getirildi. ABD'ye üs verilmesi ve Kore Savaşı'na katılma karşılığında Türkiye'nin NATO üyeliği kabul edildi. 18 Şubat 1952'de Türkiye TBMM'nin oy birliği kararıyla NATO'ya katıldı. O dönemin Başbakanı Adnan Menderes şu sözleri o zamanki anlayışı özetlemektedir: "Kore'de bir avuç kan verdik, ama büyük devletler arasına katıldık." Bir avuç kan dediği rakamlara hele bir bakın; Kore Savaşı'na Türkiye'den katılan askerlerden 712'si hayatını kaybetti, 175 kişi kayboldu. Esir düşen Türk askerinin sayısı ise 234 oldu. Kaç eve ateş düştü, kaç ananın yüreği yandı umurlarında değildi.

Türkiye'nin yurt dışından iadesini istediği FE-TÖ'cülerin büyük çoğunluğu NATO ülkelerinde yaşıyor. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve 15 Temmuz gibi darbe ve operasyonlarda NATO'nun rolü olduğu herkesçe malumdur. 15 Temmuz darbe girişiminde bazı NATO ülkelerinden destek alındığı, NATO'nun bundan dolayı kalkışma sırasında sessiz kaldığı bilinmektedir. Darbecilerin her müdahaleden sonra yaptıkları "NATO'ya ve uluslararası anlaşmalara bağlıyız!" şeklindeki açıklamaları tesadüfi değildir.

Bir NATO ülkesine başka bir NATO ülkesi ambargo uygulayabilir mi? Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirdiğinde, ABD Kongresi Türkiye'ye karşı çok sert bir askeri ambargo kararı aldı. Ambargo 1978'de kaldırılana kadar Türk Silahlı Kuvvetleri ciddi bir yedek parça sıkıntısı yaşadı.

ABD ve Almanya'nın 2012'de Suriye'ye karşı Kahramanmaraş'ta kurduğu patriot füze sistemini geri çekeceklerini duyurmaları üzerine,

Türkiye kendi hava savunma sistemini kurmak amacıyla, ABD'den patriot almak istedi ama vermediler. Çin ile yaptığı füze ihalesi de ABD baskısıyla iptal oldu. Bunun üzerine Türkiye Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın aldı. Ama sözde müttefiklerimiz kıyameti kopardılar. ABD yine ağır müeyyideler uyguladı. Türkiye, parasını ödediği ve ortağı olduğu F-35 savaş uçaklarını hem alamadı hem de F-35 programından çıkarıldı. CAATSA kapsamında Türkiye Savunma Sanayii Başkanlığı'na ve bazı yetkililere yaptırım uyguladı. Bir NATO üyesi başka bir NATO üyesini resmen "hasım" kategorisindeki yasayla cezalandırdı.

Şimdi de ABD, Türkiye'ye F-35 uçaklarının teslim edilebilmesi ve programına yeniden dönülebilmesi için S-400'lerin Türkiye'nin mülkiyetinden ve envanterinden çıktığının doğrulanmasını ve gelecekte benzer Rus sistemlerinin alınmayacağına dair net bir güvence vermesini şart koşturmaktadır. Bu hadsiz şartları önümüze konulması insanın kanına dokunmaktadır. Bu milletin bir onuru, bir gururu vardır. Bu ülkenin egemenlik haklarına müdahale edilmesine müsaade edilmemelidir.

Hindistan Rusya'dan S-400 alırken ABD ile savunma iş birliği yapabiliyor. Yunanistan'da ve başka ülkelerde S-300'ler var. ABD ve Avrupa, terör örgütlerine silah verdi, destek verdi, NATO üyesi Türkiye'nin bölünme tehlikesine göz yumdu. Sadece ABD değil, diğer 'müttefikler' de zaman zaman ambargolara başvurdu: Kanada, Türkiye'nin Karabağ savaşında Azerbaycan'a

verdiği destek ve Bayraktar TB2 SİHA'larında Kanada üretimi elektro-optik kamera kullanıldığı gerekçesiyle Türkiye'ye kamera ve parça satışını yasakladı. Almanya, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yaptığı askerî operasyonlar sonrasında Altay tankı projesinde kullanılacak motor ve transmisyon sistemleri ile Leopard tanklarının modernizasyon parçalarına örtülü bir ambargo uyguladı.

12 Eylül 1980 Darbesi'ni yapan Kenan Evren zamanında Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönmesi konusunda Türkiye kandırılmıştır. Önce Yunanistan NATO'ya dönecek, Türkiye'nin engeline takılmayacak sonra aradaki sorunlar Türkiye'nin istediği gibi bir mutabakata bağlanacaktı. Yunanistan, Türkiye'nin onayı ile NATO'ya döndü ama verilen sözlerin hiçbirisi tutulmadı.

Yunanistan ile aramızdaki ihtilaflı Ege meselesinin, Kıbrıs sorunu, Suriye, PKK terör örgütüyle mücadelemiz ve İsrail'le ilişkilerimizde Amerika, Avrupa veya NATO hep Türkiye'nin aleyhinde tavır almıştır. NATO'nun bugüne kadar ülkemizle ilgili yaklaşımları problemlidir. Bu gerilimin arka planında tarihsel, coğrafi ve siyasi kökenli birçok temel neden yatmaktadır. Türkiye ile özellikle ABD ve bazı Avrupalı müttefikler arasında hayati konularda derin bir güvensizlik var. Batı'nın birçok kere Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını açıkça baltaladığı görülmüştür. İslâm'dan ve Türkiye'den nefret edenlerin çoğunlukta olduğu bir NATO, bizim için arkası önünden daha tehlikeli bir kuruluştur.

TÜRKİYE KENDİNİ NATO'DAN KORUMAK İÇİN Mİ NATO'DA KALİYOR?

Türkiye'nin NATO politikalarını analiz eden birçok yerli ve yabancı analist bu görüşe katılmaktadır. Bunun nedenlerini ittifakın tavır ve tabiatına ve Türkiye'nin hamlelerine bakarak şöyle açıklayabiliriz:

Türkiye, coğrafi konumu, askerî yetenekleri ve stratejik etkisi nedeniyle NATO'nun en değerli ve özverili müttefiklerinden biri olarak tanımlanır ama NATO'nun bugüne kadar bize karşı ortaya koyduğu karşı tavırlarına baktığımızda, Türkiye'nin NATO üyeliğinin gerçek bir ittifaktan ziyade sembolik bir birliktelik olduğu açık

ve net bir şekilde görülmektedir. Türkiye ve NATO ilişkisi, zoraki bir evlilik gibidir. Bölgesel tehditler ve krizler tırmandığında, Batı dünyası Türkiye'nin askerî ve coğrafi değerini hemen hatırlar. Ancak sular biraz durulduğunda derin görüş ayrılıkları yeniden su yüzüne çıkar.

Türkiye'nin ittifaktaki yeri hep tartışma konusu olmuştur. Türkiye'nin, ittifakın en büyük ikinci ordusuna sahip, Karadeniz'in kapısı İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol eden ve Avrupa ile Ortadoğu arasında jeopolitik bir tampon bölge oluşturan yönüyle, bir yandan askerî ve coğrafi bakımdan vazgeçilmez diğer yandan yönetilmesi zor bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır.

Eğer Türkiye NATO'da olmasaydı, Ege ve Doğu Akdeniz'deki güç dengesi Türkiye'nin aleyhine dönebilirdi. Yunanistan, NATO'nun savunma mekanizmalarını ve istihbarat ağını Türkiye'ye karşı manipüle edebilir, Batı ittifakı Türkiye'yi çevreleme politikası izleyebilirdi.

Türkiye ittifakın içinde kalarak, kendisini doğrudan ya da dolaylı hedef alabilecek kararları, stratejik konseptleri ve genişleme hamlelerini veto hakkını kullanarak daha doğmadan engelleyebiliyor. Masada olmadığı zaman, o masada Türkiye'nin coğrafyasını ilgilendiren kararlar Ankara olmadan alınır. Türkiye NATO'da kaldığı sürece, Batılı müttefikler Ankara ile ilişkileri gözden çıkarılabilir bir seviyeye getiremezler.

Türkiye ittifaktan ayrıldığı an, Batı gözünde öngörülemez bir bölgesel tehdit veya doğrudan Rusya/Çin eksenine kaymış bir düşman olarak kodlanabilir. Bu da Türkiye'yi çok daha açık ve doğrudan bir ekonomik, siyasi ve askerî baskı dalgasıyla karşı karşıya bırakabilirdi. Türkiye bu yapının içinde kalarak; Batı'nın askerî teknolojisini, doktrinlerini ve istihbarat kapasitesini yakından takip edebiliyor. Kendi savunma sanayisini bu standartlara göre geliştirip dünyaya ihraç edebiliyor. İttifakın askerî kapasitesinin kendisine karşı bir tehdit unsuruna dönüşmesini içeriden gözlemleyerek ve dengeleyerek engelleyebiliyor.

Türkiye, NATO'yu hem güvenliğine katkı sağlayan bir ittifak hem de zaman zaman kendi çıkarlarıyla çelişebilen bir yapı şeklinde görmektedir. Bu nedenle NATO'dan ayrılmak

Türkiye, NATO’yu hem güvenliğine katkı sağlayan bir ittifak hem de zaman zaman kendi çıkarlarıyla çelişebilen bir yapı şeklinde görmektedir. Bu nedenle NATO’dan ayrılmak yerine, ittifakın içinde kalarak hem ortak savunma imkânlarından yararlanmayı hem de karar alma süreçlerinde söz sahibi olarak kendi çıkarlarını korumayı tercih etmektedir.

yerine, ittifakın içinde kalarak hem ortak savunma imkânlarından yararlanmayı hem de karar alma süreçlerinde söz sahibi olarak kendi çıkarlarını korumayı tercih etmektedir. Türkiye NATO’da, NATO’ya sınırsız güven duyduğu için değil, NATO dışında kalmanın maliyetini daha yüksek gördüğü için kalıyor. Ancak biz böylesi analizlere hak vermekle beraber bundan dört yıl önceki, 2022’de Madrid’de yapılan NATO zirvesinden sonraki yazımızda da vurguladığımız üzere ülkemizin NATO olmadan da kendini savunacak potansiyele sahip olduğunun altını ısrarla çiziyoruz.¹

NATO HANGİ DEĞERLER SİSTEMİNİ TEMSİL EDİYOR?

Başında nasıl işlemeye başladıysa bugün de aynı ilkeler doğrultusunda işleyen NATO’nun en büyük ahlaki çöküş alanlarından biri İsrail ve Filistin meselesidir. İsrail, NATO üyesi olmamasına rağmen Batı NATO ile özel ilişkiler geliştirmiş; Akdeniz Diyalogu, askerî iş birlikleri, diplomatik temaslar ve güvenlik ortaklıkları üzerinden Batı güvenlik mimarisinin ayrıcalıklı aktörlerinden biri hâline gelmiştir. NATO, İsrail’in işgal, saldırı, abluka ve soykırım politikalarına ses çıkarmadığı gibi fiilen İsrail’i koruyan bir tavır sergilemiş, kurumsal olarak İsrail’in yanında olduğunu açıklamıştır. NATO, İsrail’i resmî belgelerinde “önemli ortak” olarak tanımlamakta; İsrail’in NATO karargâhında resmî temsilciliği bulunmaktadır.

Siyonist oluşumun soykırımcı şebekesinin başı Netanyahu “İsrail NATO’dur. Biz Batı’yız. Biz aynıyız!” diyor. Aksa Tufanı sonrası NATO’nun yaptığı açıklamada “Müttefikler, İsrail’in bu haksız terör eylemlerine karşı orantılı bir şekilde kendini savunma hakkına sahip olduğunu açıkça belirterek İsrail ile dayanışma içinde

olduklarını ifade ettiler.” demesi Netanyahu’yu teyit etmektedir. Gazze soykırımında NATO üyelerinin neredeyse tamamı Siyonistlerin yanında yer almış, destek vermişlerdir. NATO Filistin’de, İran’da, Lübnan’da, Libya’da, Afganistan’da gerçekleştirilen katliamları her daim görmezlikten gelmiştir.

NATO’nun temellerini atanlardan İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, ittifakın zihinsel hazırlığını yaparken, kurulacak yapıyı sadece bir askerî pakt değil, Batı dünyasının “bir tür manevi federasyonu” şeklinde tanımlamıştır. Atlantik kavramı siyasi, kültürel ve ekonomik boyutları bulunan, çekirdeğinde ABD ve İngiltere’nin yer aldığı bir “değerler sistemi” temsil ediyor. Bu düşünce Atlantik’in her iki yakasındaki ülkelerin ortak bir mirasa, ortak bir medeniyete ve ortak bir “kimliğe” dayandığını savunur. NATO Sözleşmesi’nin girişinde geçen “ortak miras” kavramı soyut bir kavram değildir; Antik Yunan’ı, Roma hukukunu, Rönesans hümanizmini içeren bir değer ortaklığını yansıtır. Dünya görüşü açısından bakıldığında NATO ittifakı Beyaz Anglosakson Protestan (WASP) temeline dayanır. NATO hem liberal-kapitalist değerlerin yaygınlaşmasını hem de uluslararası sermayenin küresel ölçekte akışının güvenliğini sağlamak için kurulmuştur.

Türkiye ile Yunanistan NATO’ya eşit şartlarda üye olmasına rağmen, ABD ve Batı Yunanistan’a daha çok silah ve ekonomik yardım yapmıştır. Nüfus, coğrafi büyüklük, stratejik önem bakımından Türkiye ile eşit olmayan Yunanistan, Helen kültürü, Batı’ya şekil veren Yunan felsefesi ve Hristiyanlığı ile Batı’dan daha çok koruma ve yardım görmüştür.

NATO Sovyet tehdidine karşı askerî savunma amacıyla kuruldu. Sovyetlerin dağılmasıyla Varşova Paktı da dağıldı. Ama NATO kendini lağvetmedi. Aksine varlık alanını, geçmişle kıyaslanamayacak derecede genişletti, 16 olan üye

¹ Metin Alpaslan, “Yeni Bir Dünya Düzeni Kurulurken NATO ve Türkiye”, *Umrân*, 2022, sayı: 335, s. 9.

Ankara'daki NATO Zirvesi öncesinde, bulvardaki reklam panolarının önünden geçen bir kağıt toplayıcısı.

sayısını 32'ye çıkarttı. Kendine yeni bir düşman seçti. "NATO'ya artık gerek kalmadı!" sesleri yükseldiğinde o zamanki İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher niyetlerini ifşa etti: "Asıl şimdi NATO'ya ihtiyaç var. NATO'nun bundan sonraki düşmanı fundamentalist İslâm'dır." dedi.

11 Eylül 2001'deki saldırıların ardından, terörizm uluslararası güvenlik tehdidi olarak ülkelere kabul ettirildi ve NATO tarihinde ilk defa 5. madde işletildi. El-Kâide ve Taliban'a karşı savaş gerekçesiyle Amerika ile NATO operasyon ve faaliyet alanlarını Atlantik dışına taşıdı, Müslüman Afganistan'ı kan gölüne çevirdi. NATO, Soğuk Savaş döneminde herhangi bir sıcak çatışmaya girmezken Sovyetler çöktükten sonra Afganistan başta olmak üzere İslâm coğrafyasına yönelik müdahalelerinde milyonlarca Müslümanın ölümüne, yerinden yurdundan edilmesine sebep olmuştur.

Batı liderlerinin ve NATO yetkililerinin açıklamalarının arka planında İsrail'e verilen desteğin ve stratejik yönelimin bulunduğu açıktır. Diğer bir ifadeyle, konvansiyonel askerî araçlarla askerî olmayan araçların bir arada kullanıldığı hibrit savaşlar zamanında NATO, Batı merkezli hegemonyanın Müslüman ve Batı dışı dünyanın karşısına yerleştirilmiş bir askerî ve politik silahıdır. Batı'da Türkiye'nin kültürel

bir ortaktan ziyade stratejik bir ileri karakol olduğu algısı hiçbir zaman silinmemiştir. Şunu da unutmamak gerekiyor; NATO'nun içinde kalarak Türkiye'nin, inananların ve yeryüzünün lanetlilerinin yararına bir şey yapmak mümkün değildir. Türkiye tarihsel misyonu itibarıyla zalimlerle iş birliği içinde olmamalıdır.

Özenle dikkatimizden uzak tutulan bir husus var: NATO kirli bir ittifaktır. İnananlar olarak NATO'yu misyonu, tarihsel gelişimi ve bugüne kadar ortaya koyduğu icraatlar açısından değerlendirmeliyiz. Dünyayı eşitsizliğe, yoksulluğa, yoksunluğa ve savaşa mahkûm eden NATO ve benzeri küresel güç ittifakları, Türkiye'yi güçlendirmek için değil kontrol altında tutmak maksadıyla içerisinde barındırır.

İsmet Özel, dünyanın jandarmalığına soyunan NATO odaklı bir yazısında şöyle diyordu: "Denetleyen ve denetim altında tutulan ülkeler vardır. Mesele sistemin mahiyetinin kavranılıp kavranmamasında düğümleniyor. Kavrayanlar kavramayanlar önünde gerilerse ellerindeki miktarı, doldurmaları imkânsız derekede boş kaba koymuş olacak. Bu da sistemin tekerleğini daha hızlı döndürecek." Bu çerçeveden bakılırsa Türkiye'nin yapması gereken sistemin mahiyetini kavrayıp adil, bağımsız ve ahlaklı bir ittifak sistemi kurmak için çalışmasıdır.

CİLASI DÖKÜLEN İTTİFAK: NATO'NUN YAPISAL KRİZİ

— MEHMET BEYHAN —

Geçen ay Ankara, NATO ittifak tarihinin kritik zirvelerinden birine ev sahipliği yaptı. Beştepe'nin salonlarında verilen mesajlar, liderlerin kameralar karşısındaki kontrollü tebessümleri ve yayımlanan ortak bildiriler, dünyaya güçlü, kararlı ve dayanışma içindeki bir ittifak görüntüsü sundu. Ukrayna'ya yönelik yeni destek paketleri, savunma harcamalarının artırılmasına ilişkin taahhütler ve “daha güçlü NATO” vurgusu zirvenin parlak vitriniydi.

Ancak tarihin bize öğrettiği temel bir gerçek var: Büyük yapıların dış görünüşü ile iç gerçekliği her zaman aynı değildir. Bazen en parlak cilalar, en derindeki çatlakları gizlemek için kullanılır. Devletlerin, ittifakların ve medeniyetlerin kaderini belirleyen, yalnızca resmî açıklamalar veya diplomatik fotoğraflar değil, onların arkasında sessizce ilerleyen toplumsal, ekonomik ve jeopolitik dönüşümlerdir.

Bu açıdan bakıldığında Ankara Zirvesi'nin sadece NATO'nun askerî kapasitesini artırmaya yönelik bir toplantı olmadığı görülür. Zira Atlantik güvenlik mimarisinin geçirdiği büyük dönüşümün işaretlerini taşıyan tarihî bir eşikti. Tam da burada bir ülkeyi anlamanın, yalnızca devlet kurumlarını, siyasi kararları veya resmî açıklamaları takip etmekten ibaret olmadığını hatırlamak gerekiyor. Çünkü tarih, çoğu zaman yalnızca liderlerin konuşmalarıyla yazılmaz. Toplamların ruhunda meydana gelen değişim-

ler, ekonomik dönüşümler, kültürel kırılmalar ve insanların geleceğe dair algıları, siyasetin yönünü belirler.

NATO Ankara Zirvesi'ni değerlendirirken de gözüm yalnızca kameraların gösterdiği parlak vitrinde değildi. Asıl mesele, o vitrinin arkasında meydana gelen dönüşümleri okuyabilmektir. Zira çoğu zaman önemli hadiseler manşetlere değil, sessizce yön değiştiren akıntılara yazılır.

CİLALI VİTRİNİN ARDINDAKİ YAPISAL GERİLİM

Ankara Zirvesi'nin en dikkat çekici başlıklarından biri, NATO üyelerinin savunma harcamalarını önemli ölçüde artırma kararıydı. Savunma bütçelerinin millî gelirin yüzde 5'ine çıkarılması hedefi, yalnızca askerî bir planlama meselesi değildi. Bu karar aynı zamanda uluslararası sistemde yaşanan daha büyük dönüşümün bir göstergesiydi. Soğuk Savaş sonrasında NATO kendisini büyük ölçüde “liberal uluslararası düzenin güvenlik ayağı” şeklinde tanımladı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından NATO ittifak, sadece bir askerî savunma örgütü değil; demokrasi, hukuk devleti ve ortak değerler etrafında şekillenen siyasal bir yapı olduğu iddiasını taşıdı.

Ancak bugün temel soru şudur: NATO, gerçekten değişen güvenlik tehditlerine karşı yeni bir denge mi kurmaktadır? Yoksa değişen dünya düzeninde kendi merkezî konumunu korumaya çalışan bir yapısal savunma refleksi mi geliştirmektedir? Ayrıca stratejik kimliğini

Stratejik özerlik araçlarından vazgeçmeyen Türkiye, sistemin dışına çıkamayacak kadar entegre olmuş ama sistemin içinde erimeyecek kadar tarihî hafızaya ve stratejik iradeye sahip bir ülkedir. Bu bakımdan Ankara'nın önündeki mesele, NATO'dan ani bir kopuş değil, NATO içinde kendi kapasitesini artırarak daha bağımsız hareket edebilecek bir konum inşa etmektir.

netleştirmeden askeri cephaneliğini güçlendiren bir ittifakın geleceğinden söz edilebilir mi? Bu soruların cevabı, sadece askerî kapasiteyle açıklanamaz. Zira mesele aynı zamanda Batı merkezli düzenin yaşadığı dönüşümle ilgilidir.

Son yıllarda küresel güç dengeleri hızla değişmektedir. Çin'in yükselişi, Rusya'nın yeniden büyük güç olma iddiası, enerji ve teknoloji rekabetleri, Küresel Güney'in artan ağırlığı ve ABD'nin tek kutuplu dönemin ardından karşılaştığı yeni sınırlar, mevcut güvenlik mimarisini zorlamaktadır. Bu ortamda NATO'nun askerî kapasitesini artırma çabası anlaşılabilir bir güvenlik refleksi sayılabilir. Ancak bunun yanında daha derin bir soru bulunmaktadır: Bir ittifak kendisini yalnızca artan askerî harcamalarla mı yoksa ortak bir gelecek vizyonu ve ahlaki meşruiyet üreterek mi güçlenir? Tarih, bize hiçbir büyük siyasi yapının sadece silah gücüyle kalıcı olamayacağını göstermiştir. Askerî kapasite önemlidir, fakat onu anlamlı kılan şey, arkasındaki siyasî irade ve ortak anlam dünyasıdır.

İbn Haldun'un medeniyetlere dair yaklaşımı burada bize önemli bir perspektif sunar. Ona göre devletler ve toplumlar yalnızca maddi güçleriyle yükselmezler. Onları bir arada tutan şey, dayanışma ruhu, müşterek gaye ve toplumsal bağlılıktır. Bu açıdan bakıldığında Batı dünyasının karşı karşıya olduğu temel meselenin, yalnızca dış tehditler olmadığı görülür. Aynı zamanda kendi içinde yaşadığı siyasi, ekonomik, toplumsal dönüşümlerdir. Güvenlik politikalarının giderek daha fazla askerî araçlara

dayanması, bazen güçlenmenin değil, belirsizlik dönemlerinde kontrolü kaybetmeme arayışının göstergesidir.

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK ARAFI: NE KOPUŞ NE TESLİMİYET

Ankara Zirvesi'nin Türkiye açısından en önemli boyutu, yalnızca zirveye ev sahipliği yapması değildir. Savunma araçlarını sadece tüketen değil, aynı zamanda bunları üretebilen az sayıdaki üyeden biri olarak Ankara artık Atlantik ittifakının kararlarını Brüksel ile Washington'un arzu ettiğinden daha fazla etkilemeye açık bir konumdadır. Lorenzo Maria Pacini Türkiye'de 2004 İstanbul Zirvesi'nden yirmi iki yıl sonra düzenlenen bu zirveyi öncekinden ayırarak bu zaman zarfında Türkiye'nin ittifak içindeki konumunun önemli ölçüde değiştiğini belirtiyordu. Türkiye'nin konumu hakkında şöyle diyordu: "Ankara, 2004 yılında müttefiklerini güneydoğu kanadının koruyucusu olarak ağırlamıştı, 2026 yılında ise onları askerî bir güç, diplomatik bir arabulucu ve özerk bir jeopolitik ağırlık merkezi olarak ağırladı." ²

Dolayısıyla bundan sonra asıl mesele, Türkiye'nin değişen dünya düzeni içinde kendisini hangi stratejik zeminde konumlandıracağıdır. Zirvenin Beştepe'de gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin NATO ittifakı içindeki ağırlığını ve jeopolitik önemini göstermesi bakımından sembolik bir anlam taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderlere takdim ettiği, yerli savunma sanayiinin sembollerinden biri görülen tabanca da bu anlamda dikkat çekici bir görüntü oluşturmuştur. Bu sembol, yalnızca bir hediye değil, Türkiye'nin savunma teknolojilerinde dışa bağımlılığı azaltma iradesinin de bir ifadesidir.

Ancak bu sembolik görüntünün arkasında çok daha karmaşık bir gerçeklik bulunmaktadır. Türkiye bugün tarihinin en önemli stratejik denklemlerinden biriyle karşı karşıyadır. Bir tarafta NATO üyeliğinin getirdiği kurumsal bağlar, diğer tarafta ise kendi savunma kapasitesini ve stratejik özerkliğini artırma iradesi bulun-

² <https://strategic-culture.su/news/2026/07/17/ankara-at-heart-of-alliance/>

NATO karargâhında, Brüksel, Belçika'da, 2 Nisan 2025 tarihinde asılan NATO pankartları.

maktadır. Bu durum, basit bir “Batı yanlılığı” veya “Batı karşıtlığı” kategorisiyle açıklanamayacak kadar derindir.

Türkiye, yaklaşık yetmiş yılı aşkın süredir NATO’nun askeri, teknolojik ve doktrinel yapıyla bütünleşmiş bir ülkedir. Silahlı kuvvetlerin eğitim sisteminden haberleşme altyapılarına, operasyonel standartlardan güvenlik anlayışına kadar birçok alan bu ittifakın etkisi altında şekillenmiştir. Ancak son yıllarda Türkiye’nin savunma sanayiinde gerçekleştirdiği dönüşüm, bu bağımlılık ilişkisini azaltma arzusunun açık göstergesidir. İnsansız hava araçlarından deniz platformlarına, füze teknolojilerinden beşinci nesil savaş uçağı KAAN projesine kadar uzanan geniş yelpaze, Türkiye’nin yalnızca tüketici değil, teknoloji üreten bir aktör olma hedefini ortaya koymaktadır.

Fakat burada önemli bir paradoks bulunmaktadır. Çok yönlü bir strateji takip eden Türkiye bir taraftan stratejik özerklik arayışını güçlendirirken, diğer taraftan mevcut güvenlik mimarisi içinde hareket etmeye devam etmektedir. F-35 meselesi bu paradoksun en somut örneklerinden biridir. Bir NATO müttefiki olarak

Türkiye’nin kendisine ait altı F-35, Arizona’daki bir hangarda duruyor ve yaklaşık 1,7 milyar doları Amerikan makamlarının elinde bulunuyor. Şu var ki Türkiye’nin F-35 programından çıkarılması, sadece teknik bir savunma sanayii anlaşmazlığı değildi. Aynı zamanda müttefiklik ilişkilerinde güven, egemenlik ve karar alma süreçleri açısından önemli bir kırılmaydı.

Benzer şekilde Eurofighter tedariki arayışı da Türkiye’nin mevcut güvenlik ihtiyaçları ile uzun vadeli bağımsızlık hedefleri arasındaki geçiş dönemini göstermektedir. Zira hiçbir büyük güç, kısa vadeli güvenlik ihtiyaçlarını tamamen gelecekteki hedeflerine bağlayamaz. Devletler, içinde bulundukları gerçeklik ile ulaşmak istedikleri ideal arasında bir denge kurmak zorundadır. Merkezdeki ülke Türkiye’nin durumu tam anlamıyla budur.

Dolayısıyla stratejik özerklik araçlarından vazgeçmeyen Türkiye, sistemin dışına çıkamayacak kadar entegre olmuş ama sistemin içinde erimeyecek kadar tarihî hafızaya ve stratejik iradeye sahip bir ülkedir. Bu bakımdan Ankara’nın önündeki mesele, NATO’dan ani bir kopuş değil,

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Pekin, Temmuz 2026.

NATO içinde kendi kapasitesini artırarak daha bağımsız hareket edebilecek bir konum inşa etmektedir.

BİRLİK GÖRÜNTÜSÜ VE DERİNLEŞEN İÇ GERİLİMLER

Askerî harcamaları artırmaya odaklanan ancak ortak siyasi kimliğini netleştiremeyen NATO'nun Ankara'daki zirvesinin dikkat çekici yönlerinden biri de verilen güçlü birlik mesajıydı. Ancak bu birlik görüntüsünün arkasında önemli gerilimler bulunmaktadır. Özellikle sahip olduğu endüstriyel ve teknolojik üstünlük sayesinde nüfuzunu korumayı başaran ABD ile Avrupa arasındaki güvenlik anlayışı giderek farklılaşmaktadır. Washington açısından mesele daha çok maliyet paylaşımı ve küresel güç rekabeti çerçevesinde ele alınmaktadır. Avrupa ülkelerinin daha fazla savunma harcaması yapması gerektiği yönündeki Amerikan baskısı, uzun zamandır ittifak içindeki temel tartışmalardan biridir. ABD'nin yaklaşımını tek cümleyle şöyle özetlersek: Avrupa, kendi güvenliğinin maliyetini daha fazla üstlenmelidir.

Giderek nükleer güçlerin birbirlerine her zamankinden daha fazla yaklaştığı bir alana dönüşen Avrupa açısından ise sorun daha karmaşıktır. Zira yeniden şekillenmekte olan uluslararası düzen bağlamında Avrupa, bir taraftan stratejik özerklik arayışını dile getirirken diğer taraftan askerî kapasite, teknoloji ve istihbarat bakımından hâlâ büyük ölçüde ABD'ye bağımlıdır. Bu durum özellikle Ukrayna savaşı sonrasında

daha görünür hâle gelmiştir. Avrupa'nın kendi güvenlik mimarisini oluşturma arzusu ile Amerikan güvenlik şemsiyesine duyduğu ihtiyaç arasında ciddi bir gerilim bulunmaktadır.

Dolayısıyla Ankara Zirvesi'nde aile fotoğrafıyla sergilenen birlikteliğin gelecekte nasıl sürdürüleceği sorusu hâlâ cevabını beklemektedir. Çünkü ittifaklar yalnızca ortak tehditler karşısında değil, ortak bir gelecek tasavvuru etrafında da ayakta kalırlar. Eğer bir ittifakı bir arada tutan temel unsur, yalnızca korkular ve tehdit algıları hâline gelirse, zaman içinde iç dayanışma zayıflayabilir. Biljana Vankovska'nın da dikkat çektiği üzere "Ankara Zirvesi'nden sonra asıl soru, Avrupa'nın gerçekten daha güvenli hâle mi geldiği yoksa hiç kimsenin güvende olmayaacağı bir gelecek için yalnızca daha iyi silahlandırılmış mı olduğudur."³ Bugün NATO'nun karşı karşıya olduğu temel meselelerden biri budur.

YENİ REKABET ALANI VE TÜRKİYE

NATO'nun geleceğini belirleyecek en önemli faktörlerden biri de Çin'in yükselişidir. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun temel varlık sebebi Sovyetler Birliği tehdidiydi. Günümüzde ise Washington açısından stratejik rekabet giderek Çin merkezli bir küresel mücadeleye dönüşmektedir. Ancak bu dönüşüm NATO içinde yeni soruları beraberinde getirmektedir.

Avrupa ülkeleri açısından NATO öncelikle Avrupa güvenliğinin bir aracıdır. Nitekim NATO Genel Sekreteri Mark Rutte bunu net bir şekilde özetledi: "NATO 3.0, daha güçlü bir NATO içinde daha güçlü bir Avrupa." ABD açısından ise giderek daha fazla küresel güç rekabetinin bir parçası hâline gelmektedir. Washington, stratejik yolunu henüz tanımlayamayan Avrupalıların kendi konvansiyonel savunma yükünün büyük bölümünü üstlenmelerini arzulamaktadır. Bu farklılaşma, önümüzdeki dönemde ittifak içinde yeni tartışmalar doğuracaktır. Zira Avrupa kamuoyunun önemli bir bölümü, Asya merkezli büyük güç rekabetinin doğrudan tarafı olmak konusunda aynı motivasyona sahip değildir.

Türkiye açısından ise bu tablo çok daha hassastır. Türkiye, coğrafyası gereği Rusya ile komşu, boğazları kontrol etmesiyle Karadeniz'in

3 <https://www.savageminds.co/p/we-are-in-a-good-place>

güvenliğiyle doğrudan ilgili, Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenen ve aynı zamanda Avrupa güvenlik sisteminin parçası bir ülkedir. Ayrıca Ankara, ABD ordusundan sonra NATO'nun en büyük ikinci ordusuna sahip olup Akdeniz ile Karadeniz'deki en büyük denizaltı filosunu elinde bulundurmaktadır. Bu sebeple Ankara'nın dış politika tercihleri, tek eksenli bir blok siyasetinden ziyade *çok boyutlu bir denge siyaseti* gerektirmektedir. Türkiye'nin Ukrayna savaşındaki yaklaşımı bunun önemli ve somut bir örneğidir.

Ankara, bir taraftan NATO müttefiki olarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklerken, diğer taraftan Rusya ile diplomatik kanalları açık tutmuştur. Bu yaklaşım zaman zaman eleştirilse de aslında Türkiye'nin coğrafyasının zorunlu kıldığı stratejik gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Hâlihazırda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu temel mesele, mevcut Batı güvenlik mimarisi içinde yer alırken değişen küresel dengele nasıl hazırlanacağıdır. Ankara'nın son yıllarda izlediği politika, aslında bu soruya cevap arayan çok boyutlu bir yönelişi göstermektedir.

Türkiye bir taraftan tabiatı gereği büyük jeopolitik gerilimlerde tek yürek olmak zorunda olan bir yapı konumundaki NATO üyeliğinin sağladığı kurumsal imkânları korurken, diğer taraftan savunma sanayiinde, diplomatik kapasitesinde ve bölgesel ilişkilerinde daha bağımsız hareket edebilme arayışını güçlendirmektedir. Bu durum, klasik anlamda bir ittifak değişikliğinden ziyade, mevcut ittifak ilişkileri içinde daha fazla stratejik hareket alanı oluşturma çabası olarak okunabilir.

Nitekim son yıllarda ithalatçı konumundan ihracatçı konumuna dönüşen savunma sanayiinde yaşanan dönüşüm, bu arayışın en görünür alanlarından biridir. KAAAN projesi, insansız sistemler, deniz platformları ve hava savunma teknolojilerine yönelik çalışmalar, yalnızca askeri kapasite artırımı değil, Türkiye'nin kritik alanlarda dışa bağımlılığını azaltma iradesi olarak değerlendirilmelidir. Aslında tüketimden üretime geçişi gösteren bu durum pek çok analistin de altını çizdiği gibi "sistem içinde kilit bir konumda bulunan Ankara'nın NATO içindeki stratejik değerini" arttıran kapsamlı bir dönüşümdür.

NATO'nun geleceğini belirleyecek en önemli faktörlerden biri de Çin'in yükselişidir. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun temel varlık sebebi Sovyetler Birliği tehdidiydi. Günümüzde ise Washington açısından stratejik rekabet giderek Çin merkezli bir küresel mücadeleye dönüşmektedir. Ancak bu dönüşüm NATO içinde yeni soruları beraberinde getirmektedir.

Benzer şekilde Türkiye'nin Afrika'dan Asya'ya, Balkanlardan Ortadoğu'ya uzanan diplomatik açılımları da yalnızca ekonomik veya siyasi ilişkiler geliştirme çabası değil, değişen dünya düzeninde daha merkezi bir rol arayışının göstergeleridir. Ancak burada belirleyici husus, sahip olunan imkânlardan ziyade bunların nasıl bir stratejik bütünlüğe dönüştürüleceğidir. Çünkü yeni dönemde ülkelerin gücü yalnızca askerî kapasitesiyle değil, teknoloji üretme kabiliyeti, diplomatik esnekliği ve dünyayı doğru okuyabilme yeteneğiyle ölçülecektir.

"Dip dalgalar" zamanımızda yalnızca Amerika'yı değil, bütün küresel sistemi anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Zira dünya ortak hedefler ve düşman belirlemenin zorlaştığı, ideolojik hesaplaşmaların her şeyi belirlemediği ve ticari hatların güvenliğine odaklanan yeni bir dönemin eşiğindedir. Eski ittifaklar varlığını sürdürebilir, ancak bu ittifakların anlamı ve işlevi kaçınılmaz duruma gelen çıkar çatışmalarından dolayı değişmektedir. Petrol piyasalarının ve enerji arzının sarsıldığı bir süreçte eski güç dengeleri sürüyor gibi görünse de yeni merkezler yükselmekte, yeni rekabet alanları ortaya çıkmaktadır.

İşte Türkiye'nin tarihi imtihanı tam burada ortaya çıkmaktadır: Mevcut düzenin gerçekliklerini doğru okuyarak hareket etmek, fakat aynı zamanda değişen dünyanın imkânlarını değerlendirecek kapasiteyi geliştirmek. Zira tarihte kalıcı olanlar, yalnızca güçlü ittifaklara yaslananlar değil, değişen dünyada kendi merkezini inşa edebilenlerdir...

NATO'NUN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

— ÖMER BEHRAM ÖZDEMİR —

Temmuz 2026'da Ankara'da düzenlenen 36. NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, ittifakın 2004 İstanbul zirvesinden sonra Türkiye'de yaptığı ikinci zirve olarak hem sembolik hem de fiilî anlamda Türkiye'nin ittifak içindeki konumunu yeniden tartışmaya açtı. Zirvenin ardından uluslararası medyanın kullandığı dilin tonu ekseriyetle olumluydu. Reuters, zirveyi ve Trump-Erdoğan temaslارını Washington-Ankara ilişkilerinde yeni bir dönem şeklinde nitelendirdi ve Trump'ın zirveye katılım kararını Erdoğan'ın ev sahipliğine bağlamasını Türkiye açısından önemli bir diplomatik kazanım olarak yorumladı.¹

Zirve öncesindeki son bir senelik dönem, Washington-Ankara hattında dikkat çekici bir yumuşama ve yeniden yakınlaşma sürecine sahne oldu. Trump, Haziran ayı sonunda gazetecilere Türkiye'nin F110 motoru ve F-35 talebiyle ilgili soruları cevaplarırken geçen ay Erdoğan'ı çok mutlu edecek bir adım atacağı sözünü vermiş,² Türkiye'yi güçlü bir NATO üyesi biçiminde tanımlamıştı. Bu söylemin somut karşılığı zirveden önce geldi: ABD Dışişleri Bakanlığı 24 Haziran'da Kongre'ye yaklaşık 80 adet General Electric F110 motorunun satışını bildirdi³ ve

zirvede Trump, 2020'de S-400 alımı nedeniyle uygulanan CAATSA yaptırımlarını kaldıracağını, Türkiye'nin F-35 programına dönüşünü de “kesinlikle” değerlendireceğini açıkladı. Elbette Trump'ın söylem ve eylemler bağlamında dönem dönem ortaya çıkan uyuşmazlığı ve Amerikan iç siyasetindeki Türkiye karşıtı direnç merkezlerini göz önüne aldığımızda bu açıklamalar ve verilen sinyaller “nihai” bir kazanım ya da pozisyon değişimi anlamına gelmemektedir. Yine de ABD'de Başkanlık düzeyinde Ankara'ya dair olumlu bir algı ve yaklaşım olduğu tekerrür teyit edilmiştir.

“NATO 3.0” SÖYLEMİ

Avrupalı müttefiklerin zirve öncesi Türkiye'ye yaklaşımı ise muhtelif eksenlerde şekillenmiştir. Bir yanda NATO Genel Sekreteri Mark Rutte zirveden haftalar önce yaptığı açıklamalarda Türkiye'yi ittifakın en donanımlı ordularından birine ve yaklaşık 3 bin şirketlik dev bir savunma sanayisine sahip, vazgeçilmez bir müttefik şeklinde tanımlamıştır. Diğer yanda, özellikle komşu Yunanistan cephesinde -haliyle- daha kuşkucu bir dil hâkimdi. Yunan makamları bir yandan Ankara'nın NATO içerisindeki rolünü kabul etmek zorunda kalırken bir yandan da kendi güvenlik endişelerini çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki tarihsel çekişme ve gerginlikler geçmişte Yunanistan'ın NATO'daki konumunu terk

1 Reuters aktarımıyla, “Uluslararası Basın Ankara'daki NATO Zirvesi'nin Ardından Türkiye'yi Manşetlerine Taşdı”, A Haber, ahaber.com.tr

2 “Trump Set To Clear Critical F110 Turbofan Engine Sale For Turkey's Kaan Fighter”, The War Zone (TWZ), twz.com/air/trump-set-to-clear-critical-f110-turbofan-engine-sale-for-turkeys-kaan-fighter

3 “Washington Notifies Congress of an 80-Engine, USD

700 Million-Plus F110 Sale for Turkey's KAA as Trump Dangles F-35 Readmission”, grosswald.org

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ndeki 36. NATO Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi'ne katılan liderler aile fotoğrafı çekti.

etmesine dahi yol açmış bir fay hattı olduğu için bu mesele her daim problem çıkarmaya namzet olacaktır. Her ne kadar Yunanistan'ın değişen konjonktürde -ve mevcut kapasitesiyle- Türkiye'yi tek başına dengeleyecek bir gücü bulunmasa da bu fay hattı İsrail'in Yunanistan ile yakın ilişkiler inşa etmesi ve NATO içinden Türkiye'yi dengelemeye çalışmasına da zemin hazırlamaktadır.

Zirvenin en belirgin kavramsal çıktısı ise "NATO 3.0" söylemi olmuştur. Mark Rutte, ittifakın öncelik sıralamasını savunma harcamalarının artırılması, Ukrayna'ya desteğin sürdürülmesi ve daha güçlü bir Avrupa'yı içeren daha güçlü bir NATO inşası olarak özetlerken bu üçüncü ayağın, savunma sanayisi üretim kapasitesinin ciddi biçimde artırılmasını gerektirdiğinin altını çizmiştir.⁴ Zira Trump'ın pek çok kez dile getirdiği gibi NATO'nun mevcut rol dağılımında hiçbir değişime gitmeden varlığını aynı şekilde sürdürmesi pek mümkün değil; ABD artık Avrupa'nın tüm savunma yükünü çekmek istememektedir. Bu değişimin sebeplerine dair temelden veya konjonktürel muhtelif sebepler sayılabilir lakin ABD'nin orta ve uzun vadede Çin'i dengeleme hedefi bağlamında Avrupa'yı da "yük alan" bir ortak olarak denkleme sokmak istediği açıktır. Zira bu hâliyle Trump ve ekibinin gözünde Avrupa dinamizmini kaybetmiş, sosyal olarak krizin eşiğinde, hız kaybettiren bir ortak konumundadır. Avrupalı aktörlerin güvenlik

endişeleri tetiklenmek suretiyle güvenliğe yatırım yapmaları, yenilenen ve genişletilmiş ordularıyla NATO'da ABD üzerindeki yüke ortak olmaları istenmektedir. Burada ABD'nin kullandığı keskin ve tehditkâr dil ile Rusya'nın yarattığı "tehdit algısı" örtüşmekte ve birbirlerini beslemektedir.⁵

Türkiye'nin son yıllardaki NATO serüveni ise, 2019'da Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi alımı sonrası F-35 programından çıkarılması ve CAATSA yaptırımlarına maruz kalmasıyla derin bir kırılma yaşamış ve bu dönem Ankara-Washington ilişkilerinde uzun süreli bir güven bunalımına dönüşmüştür. Türkiye'nin Suriye sahasında Rusya'nın hava tacizlerine maruz kalırken NATO'nun âdeta üç maymunu oynaması, aynı zamanda NATO üyesi pek çok hükûmetin PKK'nın Suriye kolu YPG'yi doğrudan veya dolaylı şekilde desteklemesi NATO ile Türkiye arasındaki bağların en gergin ve kopmaya yakın olduğu döneme sebep olmuştur.

TÜRKİYE'NİN ÖNE ÇIKMASI

Lakin bölgemizde ve dünyada konjonktür değişti ve bu durum NATO-Türkiye ilişkilerine de doğrudan etki etti. Rusya-Ukrayna savaşı ve Türkiye'nin pek çok farklı coğrafyada (Suriye,

4 "NATO Genel Sekreteri Rutte'den Ankara'daki Zirve Öncesi Çarpıcı Açıklama: Türkiye'nin Önemli Bir Avantajı Var", *Milliyet*, 1 Temmuz 2026.

5 Son tahlilde Rusya'nın Ukrayna tecrübesi de göz önüne alındığında Avrupa için Soğuk Savaş dönemi SSCB'si gibi bir tehdit olmadığını söylemek daha doğrudur. Lakin uzun yıllardır güvenliğini ABD'nin komutasına emanet eden Avrupalı güçler adına Ukrayna'nın şu an yaşadığı askeri ve sosyal kriz SSCB'ye dair pek çok travmanın tetiklenmesine de sebep olmuştur.

ABD artık Avrupa'nın tüm savunma yükünü çekmek istememektedir. Bu değişimin sebeplerine dair temelden veya konjonktürel muhtelif sebepler sayılabilir lakin ABD'nin orta ve uzun vadede Çin'i dengeleme hedefi bağlamında Avrupa'yı da 'yük alan' bir ortak olarak denkleme sokmak istediği açıktır.

Libya, Azerbaycan) Rusya'yı dengeleyici bir aktör olarak son 10 yılda öne çıkması Ankara'nın caydırıcılığını ortaya koyarken NATO içindeki rolünü tekrar su üzerine çıkarttı. Batılı aktörlerin NATO ve bölge güvenliği bağlamında Türkiye ile yakın iş birliği arayışı ortak askerî tatbikatlar ve silah alım-satım süreçlerinde olumlu yönde ivmelenmeye yol açarken Türkiye iç siyasetinin de Batılı aktörlerin “gündemlerinden” hızlı bir şekilde düşmesine de yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye 10 sene önce NATO'daki varlığı sorgulanan ve hatta NATO'dan çıkarılması tartışmaları yapılan aktörden Avrupa'nın güvenliği için iş birliği yapılacak bir numaralı “bölgesel” aktör konumuna gelmiştir. Ankara da bu değişime angaje olmuş ve askerî iş birliği hususunda diyaloga açık bir tavır sergilemektedir.

Mark Rutte'nin zirve öncesi ve sonrası açıklamalarında Türkiye'yi tekrar tekrar “vazgeçilmez müttefik” biçiminde nitelendirmesi ilerleyen dönemde Türk savunma sanayii aktörlerinin NATO'nun tedarik zincirine artan biçimde entegre olması beklentisini arttırmıştır. Türkiye'nin 2016-2026 arası süreçte doğrudan ve dolaylı müdahil olduğu pek çok çatışmada Türk savunma sanayii ürünlerini de çatışma denklemine dâhil etmesi bir nevi vitrin işlevi görmüştür. Bu da NATO ortakları için Türkiye ile daha yakın iş birliği hususunda Türk savunma sanayisinin de önemli rol oynayacağı anlamına gelebilir. Sonuçta Türkiye, 2019-2020 döneminde ittifak içinde bir “sorunlu müttefik” konumundan 2026'da -hâlâ çözülmemiş

S-400/F-35 anlaşmazlığına rağmen- savunma sanayii kapasitesi üzerinden yeniden merkeze çekilen bir aktör konumuna evrilmiştir.

Suriye'de Esed rejiminin devrilmesi ile sonuçlanan iç savaşta Türkiye'nin aldığı siyasi konum ve ortaya koyduğu askeri irade, Libya'da Trablus hükümetinin Rus-Hafter ittifakına karşı ayakta tutulması ve Libya'da bugün her iki tarafla da temas kurabilmek, Karabağ'da ve Ukrayna'da (bilhassa savaşın ilk bir yılı içerisinde) Rusya ve destekli güçlere karşı insansız hava araçları ile denge bozucu rol oynamak Türkiye'nin NATO içerisindeki pozisyon değişimindeki başlıca faktörlerdir. Ayrıca tüm bu karşı karşıya gelinmiş hadiselerle rağmen Türkiye'nin Rusya ile sahip olduğu diyalog kanalları, Rusya korkusu ayyuka çıkmış ve Moskova ile diyalog kanalları Ukrayna savaşına müteakip büyük oranda kesilmiş olan pek çok Avrupalı aktör için Türkiye'yi bir acil durum iletişim kanalı hâline de getirmiştir. NATO üyesi olan Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri satın alması nasıl Türkiye'nin örgüt içerisindeki konumunu sarstıysa bugün değişen konjonktürde ABD haricinde Rusya ile üst düzeyde konuşabilen ve Rusya'yı askerî/diplomatik olarak dengeleyebilme potansiyeline sahip olmak da Ankara'yı bir o kadar “nevi şahsına münhasır” bir ortak hâline getirmiştir.

Türkiye için NATO üyesi ülkelerle askerî iş birliğini arttırmak hem savunma sanayisinin kapasite artırımı için olumlu bir haber hem de TSK'nın modernizasyon ve silah alımı bağlamında dönem dönem karşılaştığı örtük ambargoları daha az yaşaması anlamına geleceği ciddi bir fırsat. Türkiye artan askerî ve siyasi kapasitesi ile bilhassa bölgede artan nüfuzunu NATO'dan bağımsız şekilde inşa etmiştir. Lakin NATO ile iyi ilişkiler son tahlilde Ankara'yı NATO ile karşı karşıya gelmek senaryosundan koruyacak makul ve kolay bir yol olarak gözükmemektedir. Türkiye nihai kertede hava savunması başta olmak üzere NATO desteğine muhtaç olmayacak bir kapasiteye erişmeyi kendisine hedef koymalıdır. Fakat yine de bu senaryo gerçekleştiğinde dahi NATO'daki diğer ortak üyelerle sahip olunacak karşılıklı bağımlılık Ankara için askerî ve diplomatik bir bağımsızlık anlamına da gelecektir.

SULTAN VAHİDEDDİN TARTIŞMASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

KÂMİL YEŞİL

Kahramanların suni düşmanlara, hain olarak isimlendirilecek ‘karşı kahramanlara’ ihtiyacı yoktur, olmaması gerekir. Ancak yapılan işi ve faili olduğundan büyük göstermek için ‘karşı kahraman’a ihtiyaç duyuyorlar. Böylece kişi, olağanüstü bir nitelik kazanıyor. Boğaç Han hikâyesi böyledir. Hemen bütün milletlerin tarihinde böyle kahramanlar vardır. Eğer yoksa hâkim güçler palamudun karaya vurma mevsiminde bir efsane üretirler. Birkaç nesil sonra o efsane gerçekmiş gibi yerleşir. Fakat tarih bir bilim olduğu için kahramanın üstündeki boya uzun zaman yerini koruyamaz, bir yağmur o boyayı siler süpürür ve gerçek kimlik ortaya çıkar.

Büyük bir milletiz, o büyüklüğe uygun bir tarihimiz var. Fakat tasfiyeci yakın tarih inşasının problemlerinden ötürü kim kahraman kim hain hâlâ belli değil! Bir kısım insanlar bu belirsizlikten besleniyor. Hakikatin ortaya çıkarmaması için yıllardır ellerinden geleni yapıyor, ortalığı velleveye veriyor. Bir kısım insanlar da doğruyu, sadece doğruyu, bütünüyle doğruyu öğrenmek istiyor fakat bu merak onların kötü niyetine yorumlanıyor. Bu ülkede doğruyu söylemekle yetinmeyerek sözün sahibine göre vaziyet almak gibi bir âdet icat edildi. Milletimiz ön yargı dediğimiz bu tavra karşı bir asrı geçen bir zamandır fasılasız mücadele ediyor.

GERÇEKLER VE CEVAPLANMASI GEREKEN SORULAR

Malum olduğu üzere bize yakın ancak uzak tarihimizin mücadele konularından biri, gündemi arada bir hâlâ meşgul eden Sultan Vahideddin’in ülkeden ayrılmak zorunda kalmasıdır. İşgal altındaki İstanbul’da bütün

Sultan Vahideddin İstanbul’dan ayrıldıktan sonra Malta’da kendisini törenle karşılayan heyeti selamlıyor. Fotoğraf Illustrated London News’te 2 Aralık 1922 tarihinde yayımlanmış.

hareketleri kontrol altında tutulan, hayatı tehdit edilen sultan memlekette kalsa da hayatı tehlikenen uzak değildi. İngilizler 1918’de İstanbul’a ‘nasıl gelmişlerse 1923’te öyle gitmişler’, bundan evvelse padişah 1922’de payitahttan ayrılmıştı. Ne var ki tarihçiler şimdiye kadar bu iki olayın birbiri ile ilgisini araştırmamışlardır. İşgalcilerle iş birliği yaptığı iddia edilen sultanın İngilizler tarafından korunamaması sizin de dikkatinizi çekmiyor mu? Bunun tek açıklaması olabilir: İngilizlerin işgal altındaki payitahtta bulunsa bile sultana güvenmemesi, onun, başlangıcında yer aldığı Millî Mücadele’ye kayıtsız kalamayacağı gerçeğini görmeleri.

Nitekim işgalcilerin yakından tanıdığı ve istihbaratçıların cirit attığı bir ortamda M. Kemal’in İstanbul’dan Anadolu’ya gönderilmesi padişahın bilgisi ve iradesi ile gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde resmî tarih ile gayri resmî tarih birbirini yalanlayarak yaşasa da cin şişeden çıktığı için sosyal medya, YouTube yayınları, özel yayınlar Bülent Ecevit'i doğrulayan başka argümanları kimi zaman gürül gürül yağarak kimi zaman damla damla biriktirerek resmî tarihi yalanlıyor.

Bir gaza ve cihad söylemiyle devam eden Millî Mücadele'nin, başlangıcından itibaren payitaht İstanbul'u, hilafeti, sultanı, halifeyi kurtarmak amacıyla sürdürüldüğünü İngilizler biliyordu. M. Kemal'in Anadolu'daki kongre ve tamimlerinde, yazışmalarında, mektuplarında, beyannamelerinde ve ilk Meclis yemininde de mücadelenin gayesi açıkça bildirilmekteydi.

Ne var ki Millî Mücadele sürecinde sarayın tutumu, çıkartılan idam fetvaları ve 30 Ağustos'taki büyük zafer münasebeti ile Vahideddin'in Ankara'yı tebrik etmemesi gibi sebeplerle o günlerde Ankara'da ve İstanbul'da sultanın aleyhinde bir havanın hâkim olduğu da yadsınamazdı. Saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 öncesinde ve sonrasında Meclis'te padişah hakkında ağır sözler söylenmekte, payitahtta da yine sultanın aleyhinde birtakım gösteriler yapılmaktadır. Bunun üzerine Vahideddin, 16 Kasım 1922'de Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali Charles Harington'a bir yazı göndererek "İstanbul'da hayatını tehlikede gördüğü" için İngiltere'ye iltica ettiğini söylemiş ve "başka bir yere götürülmesini" istemişti. Bu talep İstanbul ile Anadolu arasındaki bağı kesmeyi arzulayan İngilizler için bulunmaz bir fırsat doğurdu.

Öte yandan Murat Bardakçı'nın belgesini yayımladığı M. Kemal, Fevzi Paşa, Refet Paşa arasındaki yazışmalar ise dönemin gelişmelerini birebir yansıtması bakımından oldukça mühimdir. İlgili evraklarda sultanın yurt dışına çıkışına ahali vasıtasıyla muhalefet edilmesi, mecburiyet görüldüğü takdirde aynı vasıta ile linç tatbiki, daha şiddetli icraatta bulunulması, bu suretle çıkışa hiçbir veçhile meydan verilmemesi lazım geldiğini içeren satırlar vardır. Nitekim bunu başaramayan M. Kemal, Vahideddin'i 1922'de değil, Cumhuriyet'i ilan ettikten sonra hain ilan etmiştir. *Nutuk* okunmadan önce M. Kemal'in sultan hakkında olumsuz tek bir cümlesi yoktur.

Tarihçiler Vahideddin'in İstanbul'u terk ediş yılı 1922 ile *Nutuk*'un okunuş yılı 1927 arasında M. Kemal'in sultan hakkında söylediklerini iyi tespit etmeliler. Sorulmaya değer bir soru: M. Kemal, 1922'de İstanbul'u terk etmek zorunda kalan sultan hakkında hemen o günlerde ona hain dedi mi, diyebilirdi mi? Bunun için niye 1927'ye kadar beklendi? Hanedanın vatandan sürgün edilmesi (1924) ve vatandaşlıktan çıkarılması ile hain ilan edilmesi arasında bir ilişki yok mu? Tarihçiler bu sorulara cevap vermek zorundadır.

Zaman; tarihçilerin/akademisyenlerin bilmediklerinden değil, cesaret edemediklerinden Vahideddin hakkında bilgi ve bulgularını açıklıkla söyleyemediklerini gösterdi. Necip Fazıl'ın *Vatan Dostu Sultan Vahiduddin*; Tarık Mümtaz Göztepe'nin *Gurbet Cehenneminde Osmanlıların Son Padişahı Vahideddin* ve Murat Bardakçı'nın *Şahbaba* kitapları müellifleri 'müseccel akademik tarihçi' sayılmadıklarından bazen spekülasyon bazen abartı bazen de M. Kemal'e hakaret şeklinde anlaşıldı. Kişiler, ne söylendiğine değil, *kimin* söylediğine odaklandı. Bu ve başka yayınların üzerine 'bir epistemik cemaat' olan neyin bilim, kimin bilim adamı olduğunu belirleyen akademinin bu konuya el atması ve son noktayı koyması gerekmez miydi? Diyelim 28 Şubat sürecindeki YÖK, siyasal duruş itibarıyla bu konuda yeni şeyler duymaya hazır değildi hatta engel çıkarıyordu. AK Parti döneminde yeniden şekillenen idari yapı bu konularda özgürlükçü bir yönlendirme yapamaz mıydı? Acaba muhafazakâr-milliyetçi-mütedeyyin-İslâmcı kesimin tarih araştırmaları açısından zayıf ve derinliksiz kalmasının altında yatan sebepler nelerdir? Cevap bekleyen böylesi çok soru var fakat bunca pohpoh ve çalıma rağmen kimse soruları üstüne almıyor.

BÜLENT ECEVİT'İN SES GETİREN AÇIKLAMALARI

Bu konuda en önemli açıklamanın tarihe şimdinin siyasi icapları ve tartışmaları açısından değil, tarihî şartlar açısından bakmaya çalışan ve adı son zamanlarda CHP içindeki “iç harb” sebebiyle ayrılan “Yeni” Parti etrafındaki münakaşalarda sıkça anılan Bülent Ecevit tarafından yapıldığını hatırlamak yararlı olabilir. Tarihî gerçekleri yakalamayı mümkün kılan bu açıklamasında Ecevit, tartışmalara bambaşka bir boyut getirerek şöyle dedi: “Kurtuluş Savaşı’na aşıktan olmasa bile belirgin bir şekilde destek oldu. Vahideddin hain değildir. Bazı hoş olmayan şeyleri mecburen yapmıştır. Ben ona hiçbir zaman hain demedim. Çünkü çok zor şartlar altında padişahlık yaptığını biliyorum. Mustafa Kemal gibi ünlü bir komutanın, istihbaratın yaygın olduğu bir ortamda sarayın onayı olmadan Samsun’a çıkması mümkün değil. İstanbul’dan ayrılacağı zaman devletin elinde külliyetli altın ve para vardı. O çok az bir miktar aldı. İstese tümünü alabilirdi. Saygıdeğer bir davranışta bulundu.” (16-17 Temmuz 2005 tarihli *Zaman* ve *Hürriyet* gazeteleri).

1970’lerde CHP genel başkanlığı yaparken durumun elzem kıldığı fikrî ve siyasi farklılaşmaya yönelmekten kaçınmayan DSP’li Bülent Ecevit, Osmanlı çağının ve Türkiye’nin toplumsal dinamiklerini yakalamada kısmen de olsa başarılı olmuştur. Ne var ki onun 28 Şubatçı partisi 2002 seçimlerinde âdeta silinmiş, erime 2004’teki mahalli seçimlerde de devam etmiştir. Onun yenilgi yenilgi büyüyen hezimet şartlarında Fetullahçıların *Zaman* gazetesinde bu açıklamayı yapmasına özel bir anlam yüklemeli miyiz? Bu sorunun cevabını okurlar versin. Ancak beyanatın yer aldığı gazeteye bakmak gerçeği bütünüyle açıklayamaz. Ecevit’in başka konulardaki kimi beyanlarıyla yakın tarihe bakışı belli noktalarda örtüşmektedir. “Aşılmak içindir her duvar/ Duvarları aşmadan insan/ ardındakileri nasıl anlar” şiirinde de görüldüğü üzere çoğu zaman fikrî bağımsızlığı ve farklılığı önemseydiği söylenebilecek olan Ecevit’in entelektüel tavrı tartışmalara yol açtı. Meseleyi “Cumhuriyet hakkında şüpheler uyandırmak” çerçevesinde statükocu bir noktadan yorumlayan eski cumhurbaşkanı Süleyman Demirel “Türkiye bu tartışmayı kaldırmaz... Türkiye’ye ne faydası var? Atatürk yanlış mı söylemiş? Atatürk Vahideddin’e haksızlık mı yapmış yani? Yüz yıl daha Türkiye’nin referansı Atatürk’tür,

belki yüz yılda adam oluruz...” dedi. Yılmaz Öztuna, Mete Tunçay, Prof. Dr. Reşat Kaynar ve Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu tarihçi kimlikleri ile “Vahideddin’e hain denilemez!” açıklaması yaptılar. Daha pek çok ismin günlerce sürdürdüğü bu tartışmadaki kutuplaşma Türkiye’de yakın tarihin bir savaş alanı olduğunun göstergesiydi aslında.

Günümüzde liberal sol muhitlerce post-Kemalizm parantezine alınan böylesi destek beyanatları Bülent Ecevit’in söylediği kadar değerli elbette. Fakat Ecevit’in açıklamasının başka bir tarafı var. Zira Mehmet Çetingüleç’in *Rahşan* (2002) ile *Ecevit’in Anıları* (2018) isimli kitaplarından öğrendiğimize göre büyük dedesi Ali Kırat Paşa Libya’ya yerleşmiş bir Türk ailesinden gelen Ecevit, Vahideddin’i aile şahitlikleri ile yakından tanıyacak kadar bilgi sahibidir. Vahideddin dönemi devlet adamlarından sadrazam Tefik Paşa’yı tanımaktadır mesela. Onun subay oğlu İsmail Hakkı (Okday) Ecevit’in eniştesi ve daha ilkokuldayken kendisine Erika marka daktiloyu armağan eden zattır. Önce Vahideddin’in damadı olan İsmail Hakkı Millî Mücadele başlayınca asker olarak Anadolu’ya geçer. Bunun üzerine padişahın kızı ondan ayrılır ve İsmail Hakkı Bey Ecevit’in teyzesi Ferhunde Hanım’la evlenir. Ecevit, babasının çocuk yaştayken kendisini evine götürdüğü Tefik Paşa için “çok tatlı, sıcakkanlı bir insan” der. Tefik Paşa’nın Millî Mücadele esnasında Londra’daki toplantıya İstanbul Hükûmeti adına katıldığı bilinir. Orada bir de Anadolu’dan gelen heyet bulunmaktadır. O heyetin kimi temsil ettiği sorulduğunda Tefik Paşa, “Anadolu’dan gelen heyet Türk milletini temsil eder.” demiştir. Tabiatıyla çok ilginç bir tavrı olan Paşa ile çocuk yaştayken zaman zaman sohbet etme imkânı bulan Ecevit’in hafızasının erken yaşlardan itibaren farklı bakış açılarıyla zenginlik kazandığı söylenebilir.

Akla böylesi soruların hücum etmesi kaçınılmazdır: Acaba M. Kemal’in Vahideddin’e hain demesi hakkında “Politikada bazen böyle çok ağır sözler kullanılıyor.” diyen Bülent Ecevit, uzaktan hısm olduğu için sultanı aklamak isteği duymuş olabilir mi? Bu açıklamanın gerisinde kendi geçmişini aklamaya arzusu mu yatmaktadır? Bir gün birileri çıkar “Sen hain Vahideddin’in hısmı değil misin?” diyebilir endişesi onu harekete geçirmiş olabilir mi? Bu sorular gereksizdir, zira 12 Eylül 1980 Darbesi

öncesi siyasetin en kanlı ve karanlık günlerinde rakipleri tarafından bile bu tarz bir ithamla karşılaşmamıştır. Yakınlıktan doğan başka bilgi ve belgeler de mevcut olmalı ki Ecevit, bu açıklamayı yaptığında *Osmanlı Tarihi* isimli bir kitap yazmakla meşguldür. Aslında Ecevit 1950'lerdeki *Ulus* yazılarından itibaren, "insanlığa karşı bir ödev duygusuyla hareket eden" Osmanlı'yı anlamak için ciddi okumalar yaptığı bilinmektedir. Onun Osmanlı çağını daha çok hamaset yönünden işleyen Türkçe yeni tarih edebiyatına mesafeli durduğu dikkate alınırsa böylesi bir çalışma yapması şaşırtıcı bulunmamalı. Gelgelelim Ecevit'i anlama ve anlatma odaklı biyografik metinlerde onun Osmanlı çağına dair dikkatlerine hiç değinilmemiştir.

ŞAHİTLERİN ANLATIMI

Konunun yönünü değiştirmeden Bülent Ecevit'in bahsettiği, Vahideddin'in çok az miktarda para ve altın ile yurdu terk edişi üzerinde durmamız gerekiyor. Zira eldeki miktar padişahın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. Padişaha yardım etmenin vatana ihanet kabul edileceği o meşum günlerde Vahideddin'in neler yaşadığını başka kaynaklardan okuyabiliyoruz. Bu hususu Ali Ulvi Kurucu'nun Ahmed Hamdi Bey ile ilgili hatıralarının ikinci cildinden öğreniyoruz.

Vahideddin'in Irak ellerde, Viyana'da bulunduğu günlerde Osmanlı'nın son Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'nin de müdahil olduğu bir vaka var. Mustafa Sabri Efendi, padişahı ziyaret etmek için Romanya'dan Viyana'ya gider. Sultan'dan Gümülcineli İsmail'in, kendisini ziyarette geldiğini, dava arkadaşları için para istediğini ve Vahideddin'in de elindeki beş yüz altını Gümülcineli İsmail'e verdiğini öğrenir. Oysa Vahideddin'in yanında para yoktur ve elindeki hepsini vermiştir. Mustafa Sabri Efendi o sırada Viyana'da bulunan Hamdi Topbaş Bey'e bu olayı anlatır ve kendisinden o paranın geri getirilmesini ister. Hamdi Bey de Gümülcineli İsmail'den parayı geri alır ve üzerine de biraz kendinden ekleyerek sultana verir.

Şahitlerin anlatımından biliyoruz ki Vahideddin, ömrünün son zamanlarında büyük maddi sıkıntılar yaşamış, hâlini kimseye bildirmemiş ve Ahmet Hamdi Topbaş Bey gibi birkaç mürrüvvet sahibi kişinin desteği ile hayatını idame ettirmiştir.

Akademisyenlerin ve kurum olarak üniversitenin sessiz kaldığı bir konuda CHP geleneğinden gelen ve resmî tarihin çoğu tezini benimseyen bir siyasetçinin dedikleri siyasi ortamı karıştırmak maksadıyla söylenmiş değildir. Fakat yukarıda işaret ettiğimiz gibi akademik dünya bu sözlerin izini hâlâ sürmüştür değil. Ancak hakikatin ışığı görüldü bir kere. Necip Fazıl'ın, Tarık Mümtaz Göztepe'nin yazdıkları bir siyasetçi tarafından üstelik CHP'ye kendince bir patika açtığı için Kemalistlerce öve öve bitirilemeyen biri tarafından doğrulandı. Günümüzde resmî tarih ile gayri resmî tarih birbirini yalanlayarak yaşasa da cin şişeden çıktığı için sosyal medya, YouTube yayınları, özel yayınlar Ecevit'i doğrulayan başka argümanları kimi zaman gürül gürül yağarak kimi zaman damla damla biriktirerek resmî tarihi yalanlıyor. Ne var ki Millî Eğitim Bakanlığı bu konuda net bir tutum sergilemiyor, sergileyemiyor. En son Kurtuluş Savaşı yerine Millî Mücadele kavramı kullanılacaktı, kararı aldığı için Vahideddin ismi yeniden hususi bir ehemmiyet kazandı. Cumhuriyet ideolojisinin resmî tarih tezinin son padişahı ve onun üzerinden İslâm'ı/Müslümanlığı ve tarihsel mirası baskılamasını baş tacı eden ezberciler memâlik-i ecnebiyyeye giden Vahideddin'i hain göstermekte kararlılar. Fakat hakkı ikame etmek isteyenlerin elinde Bülent Ecevit'in açıklamasından ve yukarıda adı geçen kitaplardan başka kaynak bulunmuyor.

Bülent Ecevit CNN Türk'te bu konudaki tartışmaları değerlendirdiği programda "Uzmanlar, tarihçiler ayrıntılı olarak incelesin. İncelenecek çok şey var, buna ihtiyaç olduğu da görüldü. Tartışma iyi bir şeydir." diyordu. Bitirirken iki hususu tekrar etmekte fayda var: Millî Eğitim Bakanlığı, son padişahın memleketinden ayrılması konusunda yalnızca Ecevit'in dediklerini kaynak gösterip müfredatta bir değişiklik yapamaz. Ecevit'in son derece önemli açıklamaları ancak yazdığı söylenen fakat yıllar geçmesine rağmen nedense bir türlü yayımlanmayan *Osmanlı Tarihi* kitabı ile bir değer kazanır. Ancak üniversiteler, enstitüler sultan hakkında doğruyu ve gerçeği bulmak için bütün belgeleri ve şahitlikleri hikmet yönünden, ilim gözüyle ve teknik bakımdan ele alıp inceleyerek bu tartışmaları bitirmelidir. Yoksa Necip Fazıl'ın "Gerçek tarihçimiz henüz gelmemiştir!" sözü hâlâ geçerliliğini koruyor demek mecburiyetinde kalacağız.

MEHTER MARŞI VE HATIRLATTIKLARI

ÖMER KANTARCI

Ankara'daki NATO Zirvesi hem Türkiye hem de dünya sisteminin geleceği açısından önemli bir buluşma olarak akıllarda kaldı. İşgalci, sömürgeci ve emperyalist ülkelerin de boy gösterdiği zirvede nelerin konuşulduğunu, hangi kararların alındığını ilerleyen yıllarda göreceğiz. Ankara genelinde alınan abartılı önlemleri de hatırlatmak gerek. Bazı isimlerin protesto yapmaması için NATO toplantısı öncesinde mevhum kaygı ve korkularla gözaltına alınmasının hiçbir izahı yoktu.

Devlet ve hükûmet başkanlarının mehter (ve bando) ile karşılanması medyada çok ilgi gördü. Yeniçeri kıyafetli askerlerin mehter marşı bandosunun hemen karşısında yer alması tarihi referansın gücünü daha da artırdı. Avrupa-lı liderlerin verdikleri tepkiler bazı medya organlarında magazin boyutunda ele alınsa da Türkiye'nin tarihiyle kurduğu bağların musiki üzerinden kuvvetlendirildiğini söyleyebiliriz.

MEHTERİN KISA TARİHİ

Geçmişi çok eskilere dayanan mehter, savaşlarda heyecanlandıran, cesaretlendiren askerî bir musiki türüdür. Savaşlarda müzikle kendi askerini coşturma, karşı tarafı korkutma geleneğine başta Grekler, Hintliler, cahiliye Arapları olmak üzere eski kavimlerin çoğunda rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda mehter korosunun 16. yüzyıla ait belgelerde geçtiğini görmekteyiz. Mehter bölüğü sadece savaşlarda değil hükümdarların tahta çıkışında, yabancı elçi ve devlet başkanlarının kabul törenlerinde, bayram, düğün gibi merasimlerde görev alarak saray ile halk arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Mehter teşkilatındaki önemli adımların fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet zamanında atıldığı, padişahın İstanbul'un

birçok merkezi yerinde günün belli saatlerinde nevbet çalınmasını emrettiği kaynaklarda yer almaktadır.

Bazı musikişinas padişahların gayretiyle zamanla mehter takımının çaldığı müzik aletleri çoğalmış, daha renkli ve ciddi müzik koroları ortaya çıkmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826'da lağvedilen mehter teşkilatının yerine Avrupa bandosu örnek alınarak Muzıkay-i Hümayun getirilmiştir. Uzun bir aradan sonra mehterhane 1914'te Osmanlı Askerî Müzesi'ne bağlı olarak tekrar kurulmuş, eski marşlar unutulduğu için devrin önde gelen müzisyenlerinin katkısıyla yeni bir repertuar oluşturulmuş, klasik fasıllar da buna dâhil edilmiştir. Renkli, dik-kat çeken kıyafetleriyle musiki icra eden mehter teşkilatı asırlardır bu topraklara özgü marş ve müzik kültürünün oluşmasını sağlamıştır.¹

Cumhuriyet'le birlikte Batı müziği resmî makamlarca kabul görüp teşvik edilirken kendi musiki geleneğimiz geri plana itilmiştir. Müzik kültürümüzdeki bu değişimden elbette mehter teşkilatı da nasibini almış, Askerî Müze'ye bağlı mehter takımı 1935'te lağvedilmiştir. İstanbul'un Fethi'nin 500. yıl dönümü kutlamalarına hazırlık amacıyla Türkiye'nin NATO'ya katıldığı 1952'de dönemin Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut tarafından mehter takımı yeniden kurulmuş ve 1953'teki kutlamalarda halkın karşısına çıkarak büyük beğeni toplamıştır. 1990'lı yıllara kadar resmî askerî programlar çerçevesinde varlığını sürdüren mehter takımı ve taşıdığı müzik kültürü, mahalli seçimlerde önemli başarı sağlayan Refah Partisi'nin kazan-

1 Nuri Özcan, "Mehter", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, cilt: 28, s. 545-549. Mehter hakkında daha detaylı bilgi için Oğuz Elbaş, *Mehter*, Kabalci Yayınları, İstanbul, 2024.

diği belediyelerin oluşturduğu mehter takımları ile sivil alana açılacaktır. Seçim şarkılarına uyarlanan mehter marşları çok daha geniş bir kesim tarafından “çağdaşlık” adına dayatılan Batı müziğine karşı içten içe sahiplenilecektir. Bugüne geldiğimizde mehter takımları resmî kurumların yanı sıra İstanbul’da birçok ilçede ve Anadolu’nun birçok şehrinde belediyelerin bünyesinde oluşturulan ekipler ile yaşatılmaya, törenlerde boy göstermeye devam etmektedir.²

SÖZÜN GÜCÜ

Mehter marşlarının sözlerine de ayrı bir bahis açmak gerekir. Marşların sözlerinin genelinde Osmanlı Devleti’nin askeri başarılarına, kahramanlıklarına vurgu yapılır. “Ceddin deden” diye bilinen marşta milletimizin atalarının kahraman olduğunu, dünyaya şan verdiğini, aynı şekilde yaşayan vatan evlatlarının da milletine bağlı olup düşmanla savaşması gerektiği mesajı verilir. “Eski Ordu Marşı”nda askere ve dolaylı yoldan millete hitap edilir. Sözlerine dikkat kesildiğimizde kendimizi bir savaş meydanında hissetmemek mümkün değildir.

Mehter marşlarına yakın dönemde sözlerini Arif Nihat Asya’nın yazdığı “Fetih Marşı” da dâhil edilmiştir. Yıldırım Gürses’in bestelediği bu eser kısa zamanda beğenilmiş ve repertuara girmiştir. Mehter marşlarının sözlerinde Osmanlı’nın hâkimiyetindeki Estergon kalesi, Tuna nehri, Plevne, Bağdat ve Kırım gibi mekânların isimleri yer alır. Şüphesiz bu marşların toplum nezdinde sevilmesi, dinlenmesi, ritimleriyle heyecan uyandırmasında yakın dönemde resmî kurum ve kuruluşların geçmişe/geleceğe/değerlere karşı takındığı menfi tavır ve politik adımların etkisi çoktur. Ayrıca mehterin; bir asır önce yüzlerce yıllık devletinin yıkılışını tecrübe eden bir milletin tarihten güç alarak itibarını güçlendiren ve kahramanlığının gururunu yaşatan bir marş olduğunu da hatırdan çıkarmamak gerekir. Mehter marşlarında

2 Belediyeler bünyesinde hizmet veren mehter takımlarında kılık kıyafet konusunda birlikteliğin bulunmayışı, bir kısım mehteranın müzik kalitesinden ve özünden uzaklaşması eleştirilmektedir, Timur Vural, “Mehter Geleneğinin Yaşayan Kimliği”, *International Journal Academic Social Science*, 2016, sayı: 46, s. 29-40.

Osmanlı sonrası benimsenen ideoloji ile birlikte milliyetçi ve Türk vurgulu söylem de kendini belli eder.

RİTMİN SESİ

Ankara’daki NATO toplantısıyla tekrar gündeme gelen mehter marşı ve taşıdığı tarihi öğeler aklıma merhum Âkif Emre’nin yıllar önce kaleme aldığı “Ritmin Gücü” başlıklı yazısını getirdi.³ Metnin başında Emre, uluslararası törenlerde çalınan millî marşların çok soğuk ve boğuk olduğunu söyler. Fakat bir de dilini anlamadığımız hâlde bize çok sıcak ve aşına gelen marşlar vardır. Emre bu marşlara örnek olarak, değiştirilmeden önceki Bosna millî marşını verir.⁴ Sözlerini Cemaleddin Latîç’in kaleme aldığı marşın hikâyesi yukarıda bahsettiğimiz mehter marşının ve sahip olduğumuz müzik kültürünün, inanç ve tarihi açıdan güçlü bağlarımızın bulunduğu farklı coğrafyalara yansımalarının bir özeti aslında. Latîç ile *Karabatak* dergisinde (Nisan-Mayıs 2017) yapılan söyleşide bu marşın nasıl yazıldığını öğreniyoruz. Emre kısaca marşın ve bestesinin hikâyesini şöyle anlatıyor: “Her şey Rahmetli Aliya’nın 1991 yılında SDA kongresine beş altı gün kala bir marş yazmasını istemesi ile başlar. Ve bunu söyledikten sonra İstanbul’a son gidişinde yanında getirdiği bir mehter kasetini de uzatır. Şiiri yazarken mehter müziğindeki ritme dikkat etmesini istemeyi ihmal etmez. Latîç zaten duygusal ve coşkulu bir şair olarak marşı yazar. Kongreye çok az bir süre kalmıştır. Beste yapılır ancak nakarat kısmı bir türlü tam istediği gibi olmamaktadır. Onlarca enstrümana rağmen müzisyenler tıkanıp kalmıştır. O sırada Cemaleddin dinlediği mehterin etkisiyle seslice mırıldanmaktadır. Ve müzisyenler heyecanla titreyerek tekrarlamasını ister ve nakarat notaya dökülür marşın bestesi ortaya çıkar.”

Âkif Emre bu olayı anlattıktan sonra şunu da hatırlatır. Çağdaş Boşnak müziği ile mehter takımının çaldığı müzik arasında herhangi

3 Âkif Emre, “Ritmin Gücü”, *Yeni Şafak*, 8 Nisan 2017. Bu kıymetli yazı merhumun *Portreler* kitabında da (Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2020, s. 603-605) yer almaktadır.

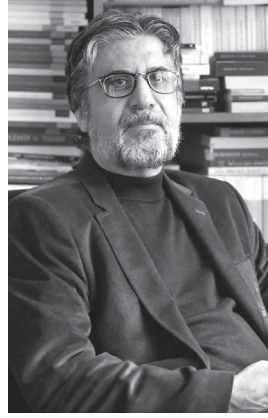
4 Dinlemek için https://www.youtube.com/watch?v=m2_5e1RzJF8&list=RDm2_5e1RzJF8&start_radio=1 eski ve yeni marşı dinlediğimizde aradaki farkın ne kadar büyük olduğunu anlıyoruz.

bir yakınlık yoktur. Ayrıca Aliya entelektüel birikimi bakımından “Osmanlıcı” da değildir. Onun mehtere yaptığı vurgu sadece Batı müziği ile arasındaki ritim farkından kaynaklanmıyor. Emre’ye göre mehter; dinî kültürün oluşumundaki geçişkenlikler, birlikte harmanlanmış bir iklimin çağlar öncesinden bugüne yansımaları şeklinde okunmalıdır. Boşnakların Yunus Emre’den ilahiler söylemesi de harmanlanmış iklimin bir başka yansımasıdır.

Akif Emre yazısında ayrıca mimar Cevat Ülger’in yıllar önce yazdığı “Ritmin Gücü ve Ritme Davet” isimli yazısına değiniyor. Ülger, Batı müziğinin önde gelen özelliğinin ritimsiz ve melodisizlik olduğunu, bu dağınıklığın diğer sanat dallarına (resim, heykel, mimarlık, bale) da sirayet ettiğini belirttikten sonra şehirde karşılaştığı bir hadise ile ritim meselesini daha başka düşünmeye başladığını anlatır. Şehrin geniş caddesinde olağanüstü bir kalabalık toplanmış davul ve zurna sesleri eşliğinde mehteran takımını dinlemektedir. Sancak ve tuğlar heyecan verici bir şekilde önce sağa hareket ediyor ve sağın en ucunda duruyor. Sonra sola doğru geliyor. Bu ağır hareketler, eğiliş, dönüş ve duruş yirmi davul, yirmi zurna, bir o kadar da kös, nakkare, zili de düşündüğünüzde insanın içini titreten bir güce şahitlik ediyorsunuz. Ülger mehter takımı gözden kaybolup gittikten sonra bile ritminin devam ettiğini söylüyor. O günden sonra ritimde ve ölçüde şaşılacak derecede bir güç olduğunu, benzer bir durumu Erzurum’da bar ekibinin oyununda da gördüğünü söylemektedir.

MARŞLAR VE SİYASİ DURUŞLAR

Son yıllarda mehter marşının ilgi gördüğü bir başka alan da televizyon dizileri oldu hiç şüphesiz. Tarihî dizilerin epey rağbet gördüğü ekranlarda özellikle “Plevne Marşı”nın çok farklı musiki aletleriyle icra edildiğine şahit olduk. Hatta bu marşı Alman müzisyen Lincoln Jeager de orkestral anlamda seslendirdi. Mehterin halk nezdinde siyasi etkisi gözetilerek medyadaki bazı ekran yüzleri tarafından istismar edildiğini de söylememiz gerekir. “Ver mehteri” söylemi marşın taşıdığı tarihî ve kıymetli yeri daraltmakta, toplum nezdindeki kapsayıcılığını yaralamakta, hitap ettiği kitleyi azaltmaktadır.

Âkif Emre

Sultan III. Murat’ın huzurunda mehteranı gösteren minyatür.

Türkiye’de müzik kültürü üzerinden siyasi ayrışmayı körükleyecek çatışma ortamları da ara ara oluşturuluyor. Tarihi çok eskilere dayanan mehter marşlarının popülerliğine karşılık laik-seküler kesim tarafından geçmişi çok daha yakın bir zamana dayanan dahası Enver Paşa için yazılan fakat tahrif edilerek “İzmir Marşı”na dönüştürülen marşın öne çıkarılması elbette alınan siyasi pozisyonla irtibatlıdır. Reddi miras veya tarihsel derinliği kabullenmeme çelişkili durumların oluşmasına ve füzuli tartışmalara neden olmaktadır.

Toplumların benimsediği ritim ve musiki geleneği ile uyumlu eserler, şarkılar, türküler yaşamaya, insanları heyecanlandırmaya devam edecek. Mehter marşı da reddi mirasla bir dönem geri plana itilse de 1950’lerden itibaren yeniden devlet nezdinde kabul görüp varlığını sürdürdü. Mahalli idarelerin de sahip çıkması, birçok yerde mehteran takımlarının oluşturulmasıyla şenliklerin, resmî programların vazgeçilmez unsurlarından biri oldu mehter marşı. Çalınan davullar, zurnalar, kös ve tuğlar, renkli kıyafetler sadece eğlence ve coşku aracı şeklinde değerlendirilmemeli, tüm bunlar bir milletin tarihî hafızasını canlı tutmanın vesilesi görülmelidir. Kültürlerin, kadim inanç değerlerinin türlü şeytani oyunlarla kuşatma altına alındığı zamanımızda mehteri nasıl bugüne taşıdıysak benzer şekilde kültürümüzün diğer zengin unsurlarını da yeni formlarla gün yüzüne çıkarmalıyız. Çünkü siyasi duruşumuz, köklü geçmişimiz, mensup olduğumuz medeniyet bilinci ve tarih bunu bize icbar etmektedir.

SEKÜLER MAHALLENİN MAKBUL İLAHİYATÇI EŞHÂSİ

MEHMET AKIN

Türkiye’de değişik düzeylerde, Batı kültürünün kurbanı olmakla kalmayıp İslâmî ilimlere dair çok az bir birikime sahip olan sol, seküler ve Kemalist çevrelerde ilahiyatçıların o meşhur simalarından bahsettiğimizde, aslında kulağa biraz soğuk gelen ama bir o kadar da belirleyici *makbul ilahiyatçı* kavramının tam ortasına düşüyoruz. Buna benzer durumlar yeni değil, ucu Meşrutiyet yıllarına ya da erken Cumhuriyet’e uzanacak kadar eskidir. Farklı boyutları bulunsa da mesele aslında İslâm’ın çağdaş zamanlarda sınırlanmasına dönük siyasi heveslere dayanıyor. 2010’lardan sonra özellikle de 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminin ardından memleketin içinde bulunduğu ağır şartların da tesiriyle bu telakkinin sınırları ve etki alanı bir hayli genişledi. Zihinsel, kültürel ve psikolojik bir aidiyetle anlam kazanan seküler mahalleye gösterdiği müsamahayı müteleyenlerden esirgeyen, düşüncenin çıraklığını bile tamamlamayan eşhâs akademik kisveli nutuklarıyla ortalıkta daha çok görünmeye başladı.

İNANANLARI ÇERÇEVELEME STRATEJİSİ

Her sınırı aşmayı, her inceliği çiğnemeyi marifet sayan makbul ilahiyatçıların her biri oyununu kendine göre oynar. Bir ilahiyatçının bahsettiğimiz makbul eşhâs arasına dâhil olması öyle birdenbire gerçekleşmez zaman içinde yaşanan dönüşümler ve kırılmalarla şekillenir. Onun dediklerini mutlak surette dikkate alınması gereken bir değerle özdeşleştirmek söz konusudur. Ancak bu madalyonun bir de karanlık yüzü vardır. Makbul ilahiyatçılık sadece bir seçme süreci değildir; tıpkı edebiyattaki kanon tartışmalarındaki gibi aynı zamanda devasa bir dışlama mekanizması üzerine kurulmuştur. Mesela

Türkiye’de makbul ilahiyatçılarınca bir zamanların “mürteci” kavramının yerine ikame edilen selefilik’in kasten sathi biçimde ele alınması ve ona karşı ‘direnen hatlar’ inşa etme tavrı aynı zamanda İslâmcılık eleştirisinin en etkili kavramsal araçlarından biri hâline gelmiştir. Oysa İslâm’ın vasat meşalesini taşımaya devam eden tanınmış selefi âlim ve entelektüellerin bulunduğu en iyi kendileri bilmektedir.

Benedict Anderson’ın “hayalî cemaat” kavramı çerçevesinden bakıldığında, aynı söylevi tekrarlayanların dediklerine kulak verenler birbirini hiç tanımadan, homojen bir *karşı kültürel aidiyete* ortak olurlar. Bu, eline geçirdiği her mecra da etrafına öfke saçan Hilmi Demir’den köksüz iddialara karşı gösterdiği alicenaplıkla meşhur olan Ruşen Çakır’a kadar uzanır. İslâmcılık karşıtlığı bu homojenliği üretir ve korur. Kimi düşünür ve eserlerle anılan anlayışlar damgalanır ve dışlanır. Yayımlanan metinlerine yerleştirilen görseller Edward W. Said’in *Haberlerin Ağında İslâm* kitabında dikkat çektiği bir işleve sahiptir: İnananları çerçevelemek ve onları negatif bir konuma yerleştirmek. Sınırları sanılandan geniş olan makbul ilahiyatçıları anlamak bu sebeple yalnızca belli kişileri değil, bu söylemin değişen zamanlar içinde nasıl kurulup temsil edildiğini anlamaktır.

Normal durumlarda umut anlatısını bile terk edip neşe limanına demir atan seküler çevrelerin hiçbiri makbul ilahiyatçılara yer açmaz, alan tahsis etmez, hiçbiri onları gerçekten kabul etmez. Hiçbiri onları ciddiye almaz. Ama siyaseten ağırlanan makbul ilahiyatçılar içine girmek her şeyin çözüldüğü anlamına gelmez elbet. Tam tersine, böylesi bir konumda olmak,

Ruşen Çakır

Hilmi Demir

beraberinde kendine özgü bir tehlikeyi de ortaya çıkarır. Bu süreç çoğu zaman yazarın kimi kitaplarının meselelerini gölgeler ve onları temsil ettiği ideolojik/siyasi konum üzerinden okunur hâle getirir. Çok çeşitli metinleri tek bir eksene indirgenir kaçınılmaz olarak. Artık o yazar *kabalık çağında* yalnızca bir ilahiyatçı değil, belirli bir dönemin, ideolojinin ya da söylemin temsilcisi vasfıyla arzı endam eder Mesela kişi ilahiyatın çeşitli yönlerine dair yazdıklarıyla tanınmaktan çıkar, tek bir konuda söylediği temelsiz görüşlerin gönüllü kölesi olur. Bu nedenle, makbul ilahiyatçıyı anlamak yalnızca bir alanı değil, aynı zamanda olağanüstü zamanlarda kimi dindarlarla ilgili negatif söylemin kendisini nasıl kurduğunu anlamak açısından da büyük önem taşır.

İLMÎ OLANDAN ŞABLONCULUĞA

Uzun müddettir yazıp söyledikleriyle tartışılan ve 23 Temmuz 2026'da hayatını kaybeden Hilmi Demir böylesi figürlerden biriydi. Onun yazdıklarının, yaptırdığı tezlerin Türkiye'nin ilahiyat birikimi içinde nereye oturduğunu tahmin etmek zor değil. Ancak daha çok radikalleşme, selefilik ve kült yapılar üzerine dedikleriyle el üstünde tutulup makbul hâle getirildiği gerçeği var. Hararetli tartışmaların dışında bırakılmış metinlerin sunduğu dönem okumalarına yakından bakılabilir. Ancak kendisinin performansı daha çok makbul ilahiyatçılık konumuyla bağlantılı olduğundan bunlara ihtiyaç duyulmadı. Zira makbul ilahiyatçıların tartışması en merkezî figürlerinden biriydi o. Ancak asıl dikkat çekici olan, söyleminin kapsayıcı değil, aynı zamanda dışlayıcı bir işlev gördüğü gerçeğinin göz ardı edilmesi idi.

Türkçesi kudretli bir yazar şöyle demişti vaktiyle: “Yazıyla uğraşanlar bilir; şehvet-i kelim diye bir budalalık türü vardır.” Hilmi Demir son yıllarda bu benlik girdabına kapılarak daha çok gündeme gelmekten hoşnutluk duyan bir ilahiyatçı idi. Kendisi bir zamanlar kelim ilminin akli temellerini ve mantıki yapısını incelemeye çalışmış ve 2001’de tamamladığı doktora tezini *Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı* ismiyle yayımlamıştı. Ardan geçen yıllar içinde kelamı kendi sistematığı içinde kavramsal ve kuramsal bir tahlile tâbi tutarak onun epistemolojik yapısı ile kendine özgü terminolojisine açıklık getirmeye çalışan bu isim, artık birçok kişinin zihninde bu konularda söyledikleriyle yer bulmakta güçlük çekti. Makbul ilahiyatçı olarak öne çıktığından ilmi olanın ağırlığı azaldıkça, ilk çalışması sessizce geri plana itildi. Bu bakımdan onun açısından kitaplar salt ilmi bir alakadan öte, değişen siyasal iklimlerin nabzını tutan bir gösterge gibi işledi.

Bu durumu görmek için dönüp Hilmi Demir’in kitaplarına kısaca bakmak yeterli. *Gnostik Teoloji ve Kelami Aklın Karşılaşması*, *Mit Kozmos ve Akıl*, *Gülen Örgütü Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi* gibi eserler onun yazdıklarının ana çerçevesini resmeder. Özellikle 15 Temmuz’dan sonra yayımladığı Ehl-i Sünnet odaklı kitaplar tedhişçi hareketlerle akılla iman, yorumlama gücüyle metne bağlılığı bir araya getiren İbn Teymiye arasında birebir özdeşlik kurmasıyla siyasi alandaki teolojik tartışmalara sekülerler cihetinden ve avamileşen dinî söyleme bir katkı sunmaya matuftu.

Hâlbuki çoğu zaman yanlış okunmasının tersine, İbn Teymiye’nin ve onun izindeki diğer âlimlerin eserleri felsefi bir kelamın hakikaten

karanlıktan aydınlığa çıkmamıza yardımcı olabileceğini ileri süren Yahya M. Michot'un de-yimiyle gelecek için yeni perspektifler sunacak kalitededir. 11 Eylül sonrasında Batı'da yapılan kimi siyasi araştırmaların söylemini devralan Demir'in mevhum bir radikalizm anlatısı inşa ettiğini de dikkate almak gerekmektedir. İslâm toplumlarının sistematik olarak geçmişlerinden koparılımları, zorla Batılılaştırılımları, kültürel olarak boyun eğdirilmeleri, Fransız modeline göre sekülerleştirilmeleri, bir asrı aşkın bir sömürgeleşme ve birkaç çeyrek asırdır diktatör rejimlerce geleneklerinden koparılımları gibi durumlar onun hiç görmek istemediği gelişmelerdendi. Ebu Hanife ya da İmam Maturidi konulu eserleri Demir'in siyasi söyleminin aşikâr olduğu çok sayıda cümle içerir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet merkezli metinleri kişi odaklı birer çalışma olmaktan fazlasıdır elbet: 15 Temmuz sonrasında yeni bir perspektif inşa etme çabasının hem belgesi hem de belli anlayışların insafsızca dışlanmasıdır.

İnananları şevkle incitmekten haz duyan Hilmi Demir'in Çorum Türk Ocağı başkanlığı yaptığı 2014'lerdeki öfkesi çok yakıcıydı. Onun öfkesine eşlik eden temel duygu, 12 Eylül Darbesi sonrasında mezhepler üstü din eğitimi modelinden kaynaklanır. Bu zaman zaman öyle yoğun boyutlara varır ki, ideolojik bir pozisyondan ziyade, varoluşsal bir yaralanma tüm söylediklerini ele geçirir. Demir'in 12 Eylül'ün ortaya koyduğu din öğretimi modeline duyduğu öfke ve nefret, başlangıçta bir ilahiyatçının darbe eleştirisi gibi okunabilir, ama dediklerini dikkatle okursanız başka bir şey daha görürsünüz: Şablonculuğun eşlik ettiği bir çıkişsızlık. Ancak Demir eli daha da yükseltecektir. Psikolojik derinliği artıran başka bir unsur daha girer devreye. Şöyle der mesela: "Türkiye'de askerler Selefî düşüncesinin yerleşmesine hizmet ettiler. 1980'lerden sonra Türkiye'de dinî düşüncede yavaş yavaş ciddi kaymalar oluyor. Eğer bu kayma devam ederse, yani Türkiye'de 'Ehl-i Sünnet' dediğimiz o ana şemsiyeyi kaybederseniz Anadolu coğrafyasını ateşe atarsınız."

AHİR ZAMANLARDA İKİ MAHFİL: MEDYASCOPE VE T24

Hilmi Demir portresinin en belirgin hatlarından biri "kibirli, dünyaperest, çıkarıcı, faydacı ve zalim bir şer şebekesi"nden başka bir şey olmayan sol liberal mecralardaki görünürlüğüdür. Onun

sanal medyasındaki bilinen zanlarının tekrarına dayanan bu durum aynı zamanda yenilenen dünyeviliğe ideolojik bir çerçeve kazandırma arzusunun yansımasıdır. Kült yapı olarak Fetullahçılık, selefilik, radikalizm özellikle gençlerle radikalizm meselesi üzerine söylediklerinden dolayı üç kere Medyascope'ta Ruşen Çakır tarafından 'devr-i cedit efendisi' gibi ağırlanmıştı mesela. Zihnini kendini onaylatma arzusunu yansıtan zanlarının tümünü burada tekrarlamaya gerek yok. Ama özü itibarıyla makbul ilahiyatçı kendi haklılığına fazla çabuk kani olan, dünyayı kendi huncına göre sadeleştiren, meselelerin karmaşıklığını küçümseyen bir zihinle İslâm dünyasında terörizmin ya da "aşırı şiddetin uzun geleneği"nin temeline selefilik yerleştirmekte pek acelecidir. Kemalizm ve hâkim seküler yobazlık ısrarlı biçimde göz ardı edilerek bütün problemlerin sefiliğe yüklenmesi de bundandır. Hâlbuki ulu orta selefilik kavramını kullanmak hiçbir şey ifade etmez ve zihinleri karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Belki de son yıllardaki en hazin kültür kaderimiz, bu kavramı örneğin *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki gibi halis ilim sahiplerinin yazdıkları üzerinden değil, zihin yönlendirici medyacıların politik arzuları istikametinde tartışmamızdır.

Bir düşüncenin sahici olup olmadığını insanın üstünde bıraktığı izden, hakkaniyetli olup olmadığından anlarız. Başkasından ödünç alınmış, insanın kendi içinde yoğrulmamış, acısı çekilmemiş, "bedeli ödenmemiş" kanaatlerin kolayca söz kalabalığına hatta çalma dönüşebilmesi de bundandır. Düşünmek meşakkatli bir hesaplama aynı zamanda şükreden bir hâl olmaktan çıkıp başkalarını sosyal medyada mahkûm etmeye matuf bir gösteriye dönüştüğünde tüm inceliğini kaybeder. Bu çerçevede Hilmi Demir'in yıllar önce kin, garaz, iftira, yola dolan, tahkir ve tezyifle Mesut Özl'ün İbn Kayyım el-Cevziyye'nin bir sözünü paylaşması üzerine de abuk sabuk açıklamalarda bulunduğu hatırlanmalı. Hız, öfke, teşhir ve performansla beslenen canlılığın, düşüncenin değil dolaşımın canlılığı olduğunu fark edemedi Demir. Zihin yönlendiricilerden Ruşen Çakır Demir'in ölümünden sonra tasvip ve teveccühlerini sunarak şunları söyledi: "Çok verimli yayınlar yaptık kendisiyle ve o ilgi alanlarımızda sürekli sohbet ediyor, tartışıyor, birbirimize kaynak aktarıyorduk. Onun çıkarttığı bir ekiple beraber hazırladığı araştırmalardan çok yararlandım."

Yalım gibi canlı kalmak için kendi özünü yiyen Hilmi Demir'in sol liberallerin çıkardığı *T24 Yıllık*'ın Ocak-Aralık 2024 sayısındaki "Rüzgâr İslâmcılıktan Yana Esmiyor" başlıklı bir yazısı yayımlanmıştı. Metnin başlığı yazarın niyeti, metnin niyeti ve ortaya çıkan sonuç babında, bize onun dünyası hakkında daha baştan bir şeyler söylemektedir aslında. Müellif Türkiye'de laikliğin derinleştiğini fakat Beyaz Türklerin bunu anlayamadığını vurguluyordu. Ama yazının üst/yan başlığına; "Beyaz Türkler Değişimi Okuyamıyor" a takılmak metnin en sarsıcı tarafını ıskalamak anlamına gelebilir. Çünkü yazar için "İslâmcı şeriat devleti" ya da "İslâmcı politikalar" sekülerleşme tarafından kevgire döndürülmüştür. Ortadoğu'da bile "sert sekülerlik ve milliyetçilik rüzgârları esiyordur artık." "Türkiye'de sekülerleşme süreci devam etmekte" "dindarlıklar post-seküler biçim alarak yeni duruma uyum sağlamaktadır." O hâlde tarihin sonu sekülerleşme istikametinde ilerlemektedir, rahatsız olmaya gerek yoktur!

Ebu Hanife mevzu kitabında kullandığı araştırma verilerinden de yararlanan Hilmi Demir, Suriye savaşının ve Fetullahçılığın Türkiye'de laikliğe ve ulus devlete olan desteği yükselttiği düşüncesindeydi. Okuyucu ideolojik gözlüklerini çıkarırsa, bir yerden sonra şunu görmeye başlar: Demir, 7 Ekim Aksa Tufanı üzerinden İslâmcı hareketler ve "küresel ümmetçi fikirleri" yererek onu makbul kılan tezlerini din sosyoloğu hüviyetiyle destursuz bir şekilde tekrarlamaktan başka bir şey yapmamaktadır. İslâm toplumlarının maruz kaldıklarını tali konuma iterek varsa yoksa radikalizm mevzusunu kurcalamayı tercih etmektedir. AK Parti devrindeki gelişmeleri 'dinî' eksenli olanları bile- sekülerleşme zaviyesinden olumlu bulduğunu açıklayan Demir, özü itibarıyla laik demokratik devletin güçlenmesi gerektiğini savunmuş, İslâmcılık mücadelesini reddeden, devlet merkezli bir sekülerlik modelini teorize etmeye çalışmıştır. Aslında verilere dayansa da dediklerinin ne ölçüde onu doğruladığı konusu da tartışmalıdır. Demir'in medya nezdindeki konumu muhtemelen yıllığa çok seslilik kılıfı sağlayacağı için onun görüşlerinin dâhil edilmesi ile neticelenmiştir.

Bütün bunlar çerçevesinde *T24 Yıllık* sayfalarında okurlarla buluşan metni elbette özel bir yere sahiptir. Hem tartışmalı hem de kurucu bir metin olarak görülebilir bu yazı. Bir ideoloji temsilcisi olarak Hilmi Demir'in niyeti açıktır aslında. Jakoben laiklikle anılan Beyaz Türklerin neden gelişmeleri anlayamadığını sorgulayan ama aynı zamanda Gazze soykırımının devam ettiği günlerde İslâmcı hareketleri yeren görüşlerini usturuplu biçimde yazmak istiyordu. Demir'in dediklerinde haksız olmadığı yerler var elbet. Ancak yazarın makbul ilahiyatçılığının neredeyse pedagojik bir istekle sahneye taşımakta ziyadesiyle cüretkâr olduğu muhakkaktır.

"Sürekli inip kalkan, akıldan yoksun çekiç" tabirini doğrulayan Hilmi Demir'e, yazdıklarına yeniden bakmak ve ettiği lakırdılar üzerine düşünmek belki de bu yüzden gerekli. Çok farklı konular arasında salınan kalemi, aslında Türk modernleşmesinin yaşadığı o büyük gerilimin kaydırıcı muhtemelen. Onun dediklerini düşünmek yalnızca belli yapılar hakkındaki negatif söylemi değil, dinin nasıl tanzim edilmek istendiğini sorgulamayı da düşündürmektedir. İnsan bilgisine yepyeni ufuklar vaat eden selefilikle ilgili yeni araştırmalara gözlerini sımsıkı yuman, derinlikten uzak makbul ilahiyatçı yazar için varoluşu ve özü ihmal ederek selefilik üzerinden söz almak yalnızca görünürlük değildir. Aynı zamanda kalıplaşma, daralma ve anakronik bir biçimde âlimlere, çağdaş dönemdeki mütefekkirlerle ve İslâmcı hareketlere hakikatten uzak biçimde vicdansızca ağzına geleni söylemek demektir.

Umarız Türkiye'nin "kamusal alanını" bazı güçlerin hesabına yeniden dizayn ederken defalarca suçüstü yakalanan Hilmi Demir'e övgü üstüne övgü düzenler kötü yanlıklarını vakit varken anlarlar. Günü gelince bakalım, daha ne hakikatler meydana çıkacak. Buradan bakıldığında, makbul ilahiyatçıların durumu düşünce ve eleştirinin yalnızca araçsallaştırılan doğru kavramlara değil, sahil ve sahici bir tutuma da ihtiyaç duyduğunu gösteriyor. Hem unutmamak gerekir ki insan bazen susmayı bilerek, bazen sözün şehvetinden uzak durarak bazen de kendi öfkesinin hazzından feragat ederek *şükreden düşünce* hattındaki sebatkâr konumunu güçlendirir.

JOHN L. ESPOSITO'DAN GERİYE NE KALDI?

MÜZEYYEN BEGÜM ÇAĞLAR

ABD'de birkaç farklı düzlemde yürütülen İslâm araştırmaları alanının önde gelen isimlerinden akademisyen John L. Esposito Fetullahçılarının darbe girişiminin onuncu se-neidevriyesinde, 15 Temmuz 2026'da hayatını kaybetti. Esposito, dirençli ve sebatla bekleyebilen Amerikalı bir kamusal entelektüel sıfatıyla 1970'lerde, birçok uzmanın ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın İslâm'ı/İslâmcılığı hiç ciddiye almadığı yıllarda bu meseleler hakkında konuşmaya başladı. Yeni bir dil geliştiren Esposito'nun şöhreti İran'daki şahlık rejiminin 1979'da devrilmesinin ardından ve çoğu zaman alelacele "coğrafyasızlaşmış bir sadakat" parantezine alınan İslâmcılığın gücünün herkes tarafından görülebilmesiyle yükselişe geçti. Batı'daki İslâm düşmanı algıyı düzeltmeye ve Müslümanlarla Batı toplumları arasında diyalog kurulmasına yönelik çalışmalarıyla akademik ve entelektüel dünyada kalıcı tesirler bıraktı.

ZANLARIN ÖTESİNE GEÇMEK

Gelgelelim "Müslümanları anlama" odaklı bu arka plana rağmen John L. Esposito'nun yazdıklarının hangi sebeplerden kaynaklandığını merak edip araştıran, yorumlayan yayın sayısının bir elin parmaklarını geçmemesi hazindir. En dikkat çekici isimler bile Esposito'nun dünyasına bakarken somut, nesnel ve etten kemikten dünyadan uzaklaştı. Akademik nesnelliği propagandaya feda etmeyen Esposito'nun çabasını takdir edenlerin konforlu metinleri ise ne yazık ki önemli oranda çağın ve entelektüelin nesnel gerçekliğini dışarıda bırakan bir soyutlamayla malul olduklarından onun portresini dört başı

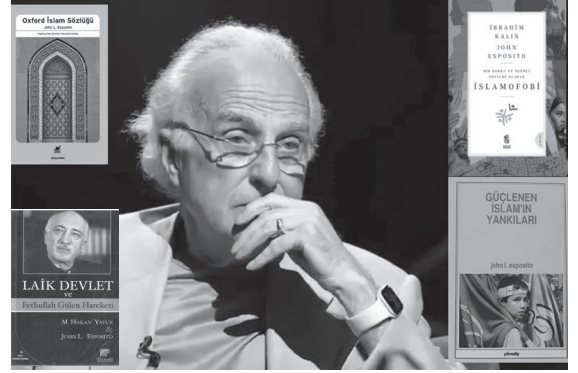
mamur bir biçimde yansıtmakta kadük kalmışlardır. Diğer yandan İslâm'ı ve İslâmî hareketleri kendi açısından iyi tetkik etmiş ve anlamış biri hakkında neredeyse hiçbir şeyi bütünlüklü olarak kavrayamayan durmadan geçmişin pozitivist mevziinden zamana sitem edenlerin sığınağı konumundaki *Aydınlık*, *Veryansın* gibi sol-Kemalist çevrelerin zanlarıyla hüküm vermek çok yanlış olsa gerek. Kamusal alanda dinin varlığını otomatikman akıl dışı ya da tehlikeli sayan "laik köktenci" bu çevreler, tıpkı karşı çıktıklarını söyledikleri Amerikalılar gibi Müslümanların öfkесinin kökenlerini anlamakta sürekli olarak başarısızlığa uğradılar.

John L. Esposito, İran İslâm Devrimi'nin ardından Müslümanların siyasi hayatında İslâm'ın yeniden ağırlık kazanarak Batı'daki basın ve iletişim araçlarının yanlış bilgi ve ön yargıları çoğaltması karşısında yaptıklarıyla öne çıktı. Kendisi İran'daki rehine kriziyle başlayan süreçte kara propagandanın merkez üssüne dönüşen ABD'de İslâm'ın ve Müslümanların tek boyutlu ve klişelerle yüklü metinlerle takdimini doğru bulmadı. Ona göre, Amerikalılar İran Devrimi'nden gerekli dersleri çıkarmak yerine, tüm İslâm'ı İran merceğinden ve devrimin ihraç edilme korkusuyla değerlendirmişlerdi. Nitekim İslâmî uyanışa yön veren ideologların dinî-siyasi görüşlerini biyografik çalışmalar ve bizzat kendi yazdıkları üzerinden ortaya koymaya çalışması 1980'ler açısından çok önemliydi. Sonraki yıllarda neocon çevreler onu ısrarla 'militan İslâm'ın temsilcisi' sayarak düzenli şekilde yerdiler.

John L. Esposito'yu kendi dönemi ve hemen sonrasındaki önemli diğer isimlerle kıyasladığımızda onun özgün tonu daha net belirir. Örneğin son yarım yüzyılda Ortadoğu ve radikal İslâm üzerine en yetkin akademisyenlerden sayılan Daniel Pipes, suç teşkil eden radikal İslâmcılıktan çok yasal İslâmcılıktan endişe ediyordu. Edward W. Said tarafından "oryantalist" olarak nitelenen Pipes'ın yazdıkları sadece 11 Eylül sürecinde değil Akso Tufanı akabinde de ABD'deki kamusal yaşamın dokusunu zedeledi. Filistinlilerin umudunun yok edilmesi için Siyonistlere neler yapması gerektiğini anlatan akıl hocası Pipes'ın İslâmcılıkları ayırmayan tutumu kolaylıkla İslâmofobiye dönüşürken ve o zemini güçlendirirken, Esposito'nun yaklaşımı daima mutedil kaldı. Esposito, militanlığı bir dış çılgılık olarak yansıtan Pipes gürûhu gibi İslâmcılıkların hasmı değildi, bu hareketleri ve mücadelelerini anlamaya çalıştı.

Hiç kuşkusuz bu kıyaslamalar çoğaltıldığında John L. Esposito'nun belirtilen özgün konumunun daha da güçlendiği görülecektir. Sonrasında suskunluğa gömülen ya da tamamen başka arayışlara sapan akranlarının aksine Esposito, çoğu zaman hakikate sadakatten ayrılmadı. Onun umudu karartmayan dostluğun öğreticiliği ile Müslümanları ve İslâmî hareketleri anlamaya matuf temaları yansıtan ve yankısı her vadide sınanan metinleri, haysiyet mücadelesi veren "dünya çapındaki bir azınlığın" sığınacağı ilmî mecralardan biri hâline geldi. Amerika'daki kimi Müslümanlarca Ebu Talib'e benzetilen Esposito'nun ölümünün ardından Malezya ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeden taziye mesajları yayımlanmasının temelinde de onun inananların dünyasını içerden anlamaya yönelik bu özgün çabası yatıyordu. Bu metinlere bakılırsa Esposito, yalnızca İslâm hakkında yazan bir akademisyen değildi, aynı zamanda bu dini benimseyenleri kusursuzlaştırmadan onların yanında duran, alkış beklemeden adalet için konuşan ve seküler yobaz zihinlerin çizdiği sınırları aşan bir dosttu.

John L. Esposito, kimilerinin husumetini çeken akademik çalışmalarıyla öğrencilerden gazetecilere, siyasetçilerden bilginlere kadar geniş bir kesimi etkiledi. Örneğin, yaygın Batılı anlatı İslâmî hareketleri terörist gruplar sayıp töhmet altında bırakırken ya da onlar karşısın-

John L. Esposito ve Türkçeye çevrilen kitaplarından bazıları.

da seküler milliyetçi hareketleri desteklerken Esposito, bu grupların göz ardı edilemeyeceğini söyledi. Çünkü İslâm dünyasının kendi kimliğini ve entelektüel mirasını geri kazanma yönünde dinamik bir süreç yaşadığının ayırdındaydı. Onun nezdinde İslâmî uyanış, irrasyonel toplumları etkisi altına alan bir hastalık değil, sömürgeciliğe, emperyalist müdahalelere, otoriterliğe, sekülerleşmeye, toplumsal kopuşa ve insanın süregelen ahlaki düzen arayışına verilen karmaşık bir cevaptı. İslâm dünyasının dört bir yanından dostlar edinen Esposito'nun insanların sempatisini kazanan Hasan Turabi, Raşid Gannuşi ve Hurşid Ahmed gibi isimlerle, Batı'nın büyük bir kısmının onları şeytanlaştırmayı seçtiği bir dönemde diyalog kurması ancak bu yaklaşımı dikkate alındığında tam manasıyla anlamlandırılabilir.

Belki ardından yazılanlarda yakın zamanlardaki kilit nitelikteki tarihî dönüm noktalarından 11 Eylül 2001 saldırılarının dağdağası içinde Batı'da İslâm'ın doğru anlaşılması için yürüttüğü çalışmaların büyük önem taşıdığının vurgulanmasının bir sebebi de İslâm dünyasını kendi zaviyesinden gerçekçi bir şekilde tahlil etmeye çaba harcamasıydı. Hakikaten Esposito 'İslâm'ın tarih ve medeniyet açısından Batı'ya tehlike oluşturur' tezini doğru bulmadığını defalarca söyledi. 11 Kasım 2006 tarihinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi'nde verdiği konferansta Batı'nın, İslâm'a yönelik tehdit algısının değişmediğine değindi. 11 Eylül sonrasında Batı'nın İslâm dünyasını tehdit olarak görmesinin yanı sıra, Müslümanların da Batı'nın savaşının sadece teröristlere yönelik olmadığı görüşünü benimsediğini dile getirdi. Sıkça Türkiye'ye gelen Esposito, İstanbul Ticaret Üniversitesi'ndeki

konusmasındaysa İslâm dünyası ile Batı arasındaki anlama odaklı ilişkilerin 11 Eylül'den itibaren gerilediğini belirtti. Ayrıca onun ismi 2000'lerin başlarında çokça konuşulan fakat günümüzde entelektüel ve siyasi gündemde neredeyse hiç yer tutmayan 'ılımlı İslâm' ve 'İslâm'ı demokratikleştirmek' şeklinde özetlenebilecek stratejilerle anıldı. Hatta Batı'nın sekülerleşmiş kamusal alan tasavvurunun pişdarlığını yapanlarla sınırlı kalmayacak ölçüde 'Graham Fuller'ın görmek istediği Türkiye'nin entelektüel ortaklarından sayıldı.

ABD'DEKİ İSLÂMÎ ARAŞTIRMALARIN DURUMU

Tarihsel açıdan bakıldığında İslâm konusunda uzman birçok Amerikalı ya İslâm ülkelerinden gelmektedir ya Yahudi'dir ya da Ortadoğu'da çalışan misyonerlerin çocuklarıdır. John L. Esposito ise bunların hiçbirisi değildir. İtalyan-Amerikan bir aileden gelen Esposito, 19 Mayıs 1940'ta New York'un Brooklyn bölgesinde doğdu. Çocukluğunda Ortadoğu veya İslâm hakkında "kesinlikle hiçbir şey" öğrenmediğini söyledi ilerleyen yıllarda. 1963'te Oxford'daki St. Antony's Koleji'nde felsefe okuyan Esposito, teoloji eğitimini bitirince bir müddet lise öğretmenliği yaptı. Teoloji sahasında akademik çalışmalar yapmak için başvurduğu Katolik üniversitesi St. John's'ta yüksek lisansını tamamladı.

Genç yaşlarından itibaren dünyayı gezen birçok meslektaşının aksine, John L. Esposito, kendisinden öğrendiğimize göre 31 yaşına kadar ABD'den hiç ayrılmadı. Ancak doktora sürecinde teolog olmak isteyen biri için alışılmadık bir şey yaptı: Din programı birçok dini içeren Temple Üniversitesi'ne kaydoldu. Akademik kavganın ortasında kişinin mahrem alanını, insan kalbinin kırılmasını muhafaza etti. Burada Hinduizm ve Budizm'e odaklandı ve danışmanının ısrarı üzerine, bir dönemlik dersin yeterli olacağını düşünerek İslâm üzerine bir ders almaya razı oldu. Ancak kurucu ve dönüştürücü bir güce sahip olan hocası merhum İsmail Raci Faruki programını geliştirmeye çalışıyordu. Bunun için Faruki ondan Pennsylvania Üniversitesi'nde Arapça öğrenmesi için yaz bursuna başvurmasını rica etti. Bu duruma pek sevinmeyen Esposito yapacak bir şeyi olmadığı ve burs imkânlarını iyi bulduğu için bu teklife istemeyerek peki demek zorunda kaldı.

Haftalarca büyük bir çaba harcıyıp Arapçayı öğrendi ve İslâm'a hayran kaldı. "İçindeki bütün ışıkları yakarak" Lübnan'da yaptığı bir başka çalışma bursu bu bakış değişikliğini iyiden iyiye pekiştirdi.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kapitalizmin aldığı neoliberal biçim, Batı-İslâm dünyasının ilişkilerinin dönüşümü, ideolojik aşınmalar ve toplumsal yapının karmaşılaşması, İslâm dünyasına dair araştırmalarda yön değişikliğini zorunlu kılmıştır. İşte aklın tavan arasına taşınmasına son veren bu şartlar altında John L. Esposito, 1974 yılında Temple Üniversitesi'nde İslâm araştırmaları ana dalı ve karşılaştırmalı dinler yan dalı ile doktora derecesini aldı. Doktora tezini İsmail Raci Faruki'nin yanında hazırlaması onu bölük pörçük anlatıların çetelisini tutmaktan kurtardı. Çok yönlü entelektüel birikimi akademik hayatı boyunca İslâm'ı Batı'nın güvenlik kaygıları üzerinden değil, kendi tarihsel bağlamı içinde ele alması bu sayede mümkün olmuştu. Modern seküler Batı'nın kendi sınırları içinden İslâm ve Müslümanlar hakkında ürettiği ön yargıların, çarpıtmaların ve sistematik karalamaların karşısında durdu. Massachusetts'teki College of the Holy Cross'ta yaklaşık yirmi yıl boyunca öncelikle Hinduizm ve Budizm hakkında ders vermek zorundaydı. Aynı zamanda Din Araştırmaları Bölümü başkanlığını yürüten Esposito bu üniversitede çalışmaya başladığında İslâm kimsenin aklında yoktu. Üniversite dışında da kimse İslâm'ı ve ona inananları pek umursamıyordu. İslâm dünyasına dair yaygın algıların kökten sorgulanması çağrısında bulunan Esposito'nun gönderdiği kitap tekliflerinin kahir ekseriyetine cevap verilmemesi ya da karşılık bulmayacağı gerekçesiyle reddedilmesi bununla bağlantılıydı. İran İslâm Devrimi'ni takip eden günlerde işin rengi değişti ancak bu defa İslâm dünyasının son derece zengin ve çeşitlilik dolu dokusu göz ardı edilmeye başlandı.

İRAN İSLÂM DEVRİMİ VE SONRASI

John L. Esposito, İslâmofobi'nin konferanslarda ele alınan bir konu, akademik bir kavram ya da bir araştırma alanı hâline gelmesinden çok önce bu olgunun en tehlikeli biçimiyle, eş deyişle Amerikan gazeteciliğini, diplomasisini, kamuoyunu ve dış politikasını şekillendiren

kalıp yargılarla yüzleşti. İran İslâm Devrimi'nin dünyayı kasıp kavurduğu Ekim 1980'de ABD Enformasyon Ajansı'nın katkılarıyla bu üniversitede düzenlediği konferansta konuşulanlarla ilave metinlerden oluşan *Güçlenen İslâm'ın Yankıları* kitabını yayımladı. Çözümleyici çalışmalarıyla haklı bir şöhrete kavuşan Esposito, Georgetown Üniversitesi'ne geçti. Burada din, uluslararası ilişkiler ve İslâm araştırmaları ekseninde dersler verdi.

John L. Esposito'nun 1990'lı yılların başlarında, Birinci Körfez Savaşı, Afganistan'da mücahitlerin başarıya ulaşması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünü müteakip İslâm'ın yeni küresel tehdit olarak sunulacağı yönündeki kaygıları arttı. Aynı yıllarda ABD'nin ana akım söyleminde etkili olan Bernard Lewis ile Samuel Huntington, İslâm ile Batı arasında kaçınılmaz bir medeniyet çatışması yaşanacağı tezlerini öne sürerek dünya çapında büyük ilgi görüyorlardı. Metinleri çoğunlukla ajitasyona, kitleleri harekete geçirmeye yönelik hitabet tonu yüksek, slogan ritimli bir yapıya sahipti. Onlar nezdinde İslâm incelemeleri âdeta Siyonizm'in ve çağdaş Haçlı Seferleri'nin doğrudan bir aygıtı olarak görülüyordu. Çürümeyi yaratan küresel mekanizmaları tahlil eden Esposito'nun bunların tam ortasındaki özgünlüğü ise farklı bir bakış yaratabilmiş olmasıydı. Hadiselerin yarattığı sarsıntıyla doğrudan yüzleşip âdeta orada nöbet tutan Esposito böylesi yaklaşımların defterini dürmek için 1993'te Müslüman-Hıristiyan Anlayış Merkezi'ni kurdu. Burada parantez içi bir vaha gibi duran Esposito'yu çağdaşlarından ayıran ve muasır İslâmcılık araştırmaları tarihinin kurucu ırmaklarından birine dönüştüren özgün konumunun altını çizmek bu nedenle önemlidir. Diğer taraftan onun yeni oryantalist çalışmalara en büyük katkısının “yenilginin teorisini” kurarken bunu bir pes edişe değil, çok kültürlülük ve diyalog bağlamında ahlaki bir üstünlüğe dönüştürme çabası olduğu söylenebilir. 2000'li yıllarda Batı dünyasında Fetullahçılığın daha iyi anlaşılmasına yönelik tartışmalı akademik çalışmalara imza atan Esposito, -eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gereken yanlarını göz ardı ederek- bu yapının geleneksel İslâmî değerleri modern eğitim, bilim ve barışçıl 'dinler arası diyalog' ile harmanladığını yazmıştı. Kanaatimce kendisi 15 Temmuz'un çıplak ve hırpalayıcı

gerçekliğinden sonra nerede konumlanırsa konumlansın şurası son derece açıktır: Metinlere yansıyan düşüncelerin siyasi bağlamı geniş ölçüde bilindiği takdirde onun yaklaşımlarının ana unsurları kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Duvarların ödüllendirildiği zamanlarda köprüler kurmayı önemsemediği açık olan John L. Esposito'nun akademik hayatı boyunca yazdığı, editörlüğünü yaptığı veya müşterek kaleme aldığı, uzmanların mutabakatı sayılabilecek onlarca kitabı farklı dillere çevrildi. Hiç şüphesiz onun en önemli temalarından biri Müslümanların çeşitliliği idi. Ancak birçok Amerikalı, tüm Müslümanları 'terörist' diye tanımlanan birkaç kişi üzerinden değerlendirme eğilimindeydi. Bu tür klişelerin tehlikesini göstermek amacıyla yazdıklarının, abartılı, histerik bir üsluba, bolca abartı ve hakarete sahip eleştirmenlerce yerden yere vurulması şaşırtıcı değildi.

2001'de “Türkiye’de değerler ve kültürel kimlik açısından yaygın İslâmlaşma artmıştır.” diyen John L. Esposito'nun 1980'lerin sonlarından itibaren Türkçeye çevrilen eserleri onun çalışmalarının perspektifini ve dönemler içinde nelere odaklandığını kavratacak bir manzara sunar. Bunlar 1980'lerden itibaren jeopolitik, İslâmî uyanış, İslâmofobi dinamikleri, ırkçılık, kültürel ayrımcılık, siyasal tahakküm ilişkileri, medya söylemleri, kanuni düzenlemeler, göçmen politikaları, kültürel temsil biçimleri, “sanatsal ifade özgürlüğü” kılıfına bürünen İslâm düşmanlığı gibi çok boyutlu bir alanı kapsamaktadır. Siyasi ve sosyal gelişmeler çerçevesinde şekillenen metinlerinin İslâm'ın tekdüze değil, coğrafyaya ve kültürlerle uyum sağlayabilen çeşitlilik içeren bir din olduğu temel fikrini ortaya koyduğu neticesine ulaşılabilir.

İSLÂM DÜŞMANLIĞININ YÜKSELİŞİNE KARŞI YAZDIKLARI

Merakla başlayıp titizlikle ilerleyen John L. Esposito, İstanbul Ticaret Üniversitesi'ndeki -entelektüel hayatının iki boyutunu ortaya koyan- Aralık 2022 tarihli “İslâm Dünyası ve Batı: Çatışan Karşılıklı Algılar ve İmgeler” başlıklı sunumunda İslâm dünyasında Batı algısının çok kötü olduğunu belirtiyordu. Yine aynı şekilde Batı'da ise İslâm'ın tehdit biçiminde algılandığını ve Müslümanlara ya da İslâm'a karşı ön yar-

giya, ayrımcılığa ya da nefret suçlarına yol açan tutum ve davranışların ifadesi İslâmofobinin zirveye çıktığının altını çiziyordu.

ABD’de birkaç kuşaktır birçok genç iyi eğitim alsa da Müslümanların hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını yazıyordu ancak bunun küreselleştiğini belirtmeyi de ihmal etmiyordu. Ona göre İslâm’ın hâlâ göçmenlerin ve işçilerin dini gibi kodlandığı Avrupa’dan Asya’ya, Afrika’dan ABD’ye kadar uzanan geniş bir coğrafyada İslâmofobi küresel bir olgu hâline gelmişti. İngiltere, Fransa, Avusturya ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinde, Çin, Myanmar, Hindistan ve Keşmir gibi Asya bölgelerinde hatta Afrika’nın farklı ülkelerinde Müslümanlar benzer ön yargılar ve ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmaktaydı.

İslâm’ın yanlış temsilinin Müslümanlardan değil, büyük ölçüde ön yargıları ve cehaleti koyultan İslâmofobiklerden kaynaklandığını hatırlatan John L. Esposito yalan yanlış malumatları yayan ve dikkat çalan internet çağında güvenilir, güncel ve erişilebilir bilgiye duyulan ihtiyacın ziyadeleştiği kanaatindeydi. İşte bu ihtiyaçtan hareketle o Georgetown Üniversitesi bünyesinde Bridge Initiative ismiyle çoğulculuğu korumayı ve çok büyük miktarda paralarla desteklenen İslâmofobi endüstrisini sona erdirmeyi amaçlayan bir projeyi hayata geçirdi. Hemen herkes için İslâmofobi konusunda en önemli bilgi kaynaklarından biri sayılan bu girişim, Müslüman karşıtı komplo teorilerini ve İslâmofobi endüstrisini besleyen söylemleri analiz etmekte, ayrımcı devlet politikaları ve insan hakları ihlalleri konusunda araştırmalar yapmaktadır. Önce sadece ABD’deki İslâmofobi üzerine yoğunlaşan girişim, zamanla çalışma sahasını genişleterek Avrupa, Ortadoğu ve Asya’daki gelişmeleri de izler duruma geldi.

John L. Esposito, çağdaş İslâmî gelişmeler konusunda uzman birçok kişiye göre İslâm’ın siyasi bir güç olduğunu ve Amerikan tercihlerinden bağımsız olarak bu vasfını koruyup sürdüreceğini savunanlardan olduğu için öncü konumdaydı. Yazdıklarının bakiyesi, son derece dürüst ancak Fetullahçılık bağlamında ise dramatik

bir duruşun temsilidir. Dinin kamuoyunda doğru anlaşılmasına yaptığı katkılardan dolayı pek çok ödül alan Esposito’nun yazdıklarına yakından bakıldığında son otuz yılda yükselen İslâmofobi ile mücadelenin önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Batı’da geçmişin, bugünün ve geleceğin bir parçası olan ve Müslümanların yalnızca bir dinî topluluk değil, çoğu zaman kültürel ve siyasi bir tehdit şeklinde sunulmasına yol açan İslâmofobi hakkında yazdıkları değerini korumaktadır. Zaten o, İslâmofobiyi, Batı’nın içsel ideolojik ve tarihsel mekanizmalarıyla da bağlantılı bir politik söylem şeklinde görmekteydi.

Klişelere ve kabalığa meyleden zamanımızda John L. Esposito’nun İslâm ve Batı hakkında kesin hükümler vermek yerine “Hangi İslâm?”, “Hangi hareket?”, “Hangi şart altında?” gibi daha ince sorular sorma yöntemi geçerliliğini yitirmiş değil. Esposito hayatı boyunca şairin “Bir şeyler var değişecek/Bir şeyler var değiştirmemiz gereken” dizelerini doğrulayan bir entelektüel perspektifle hareket etti. Belki bu yüzden düşünceleri laik Ortadoğu ve programlar istikametindeki araştırmacılar tarafından hoş karşılanmadı. İbrahim Kalın’ın Esposito ile *Journal of Muslim Minority Affairs* dergisinde 2001’de gerçekleştirdiği röportaj, yine birlikte hazırladıkları *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslâmofobi* (2011) kitabı hem Batı’nın kolektif bilinçaltını hem de İslâm dünyasında yaşananları derli toplu bir şekilde sunar. Yine değişen tarihsel şartlar karşısında sebatkâr konumunu terk etmeyen Esposito’nun vefatından kısa bir süre önce aljazeera.net’te yayımlanan “Kur’ân’a Hayran Jefferson’dan Trump’a: Amerika’nın İslâm’a Bakışı Nasıl Değişti?” başlıklı makalesi zamanımızda İslâm ve Müslümanlar hakkında dürüstçe düşünmek isteyen herkes için fikrî bir alan açıyor.

Hâsılı John L. Esposito, çoğu zaman güncel, yakıcı toplumsal-siyasal sorunlara sırtını dönmemiş, gerektiğinde risk alarak sadece bir akademisyen olarak değil, bir sadakat timsali olma bilinci ve sorumluluğuyla ekseriyetle tarihin doğru tarafında durmayı bilmiştir.

İHVÂN TARİHİNDE ÜÇ DÖNEM VE ÜÇ İSİM

ALİ AKGÜN

İslâm'ı yeniden hayata hâkim kılmak için ortaya çıkan İhvân, Mart 1928'de Mısır'ın İsmailiye şehrinde Hasan el-Benna'nın öncülüğünde¹ kurulmuştur. Kısa zamanda Mısır'da ve tüm İslâm dünyasına yayılan bu teşkilat, İslâmî hareketin güçlenmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Batı'nın kendi derdine düştüğü Birinci Dünya Savaşı sonrasında İhvân, Suriye ve Filistin başta olmak üzere çeşitli coğrafyalarda örgütlenmiş, fikirleri kitlelerce benimsenmiştir. Seyyid Kutub'un da belirttiği üzere Benna'nın dehasını yansıtan İhvân'ın düşmanları zaman zaman bu muhteşem ağacın kökü sandıkları bir dalını tutup onu kendilerine çekmekle ağacı da toptan kendilerine çekebilecekleri vehmine kapılmışlardır.² Bu çerçevede dünyanın dört bir yanında birçok İslâmî grup ve anlayış bulunmasına rağmen İhvân'ın diğerlerine nazaran daha etkili olmasının nedenleri düşünülürken öncelik hareketi inşa eden Benna'ya verilmelidir.

HASAN EL-BENNA'NIN ÖNCÜLÜĞÜ

Çok yönlü İhvân'ın banisi Hasan el-Benna'nın davaya adanmışlık, muallim ve yol gösterici vasıfları önemlidir. Henüz öğrenciyken amacı “iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırmak” olan Hassafiler Hayır Cemiyeti'ni kurmuş ardından daha kapsamlı bir teşkilatı vücuda getirmenin arayışı içinde olmuştur. Benna, herkese seslenmek ve bütün bölünmeleri kaldırıp tüm İslâmî grupları bir araya getirmek arzusundaydı. Müslümanların ihtilaf hâlinde değil dayanışma içinde olmaları gerektiğini söylemesinin altında da bu düşünce yatıyordu. İhvân'ın siyasi, sportif, ilmi, iktisadi, toplumsal bir hareket olması hayatın farklı alanlarını kuşatan bir

teşkilat olmasından kaynaklanır.³ Bu çerçevede teşkilat; okullar açar, gazete, dergi ve çeşitli yayınlar çıkarır, beden eğitimi faaliyetleri yapar ve izci örgütleri kurar, yıllık kongreler tertipler, iktisadi girişimleri destekler, yardım sandıkları oluşturur.⁴ Misyonerlik faaliyetlerine karşı da en geniş şekilde çalışmalar yapan İhvân'ın güçlü bir teşkilat yapısı vardır.⁵ Antiemperyalist ve sömürgecilik karşıtı bir söyleme sahip olan hareketin mensupları İslâm topraklarının her türlü yabancı nüfuzundan ve etkisinden kurtarılıp özgürleştirilmesini ve bu topraklar üstünde İslâmî bir düzen kurulmasını amaçlamaktadır. İhvân üyeleri işgalcileri Filistin'den çıkarmak amacıyla 1948 Arap-İsrail Savaşı'na katılmıştır. Ayrıca 1952'de Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtuluşunda da hareketin katkısı çok önemlidir.

İhvân, teşkilat yapısı, faaliyetleri ve çeşitli özellikleri bakımından İslâm dünyasında örnek alınmıştır. İhvân'ın hayatın her alanına yönelik çalışmaları, çözümleri, mutedil ve güçlü yapısı, ümmette bölünmeyi değil bütünleşmeyi hedeflemesi tabii olarak halkta büyük bir karşılık görmüş ve kitleleri kendine çekmiştir. Nüfuzlu bir lider olan Hasan el-Benna, toplumun problemlerini çözecek teklifler sunmaktadır. Onun partiler ve fırkalar üstü olma anlayışı önemlidir. Kendisi İslâmlaşmayı önemsemekte, Hz. Peygamber'in (s.) rehberliğinden başkasını tanımamakta, Kur'ân-ı Kerim'in sunduğu hareket metodunu öne çıkarmaktadır.⁶

3 Ahmet Varol, *Müslüman Kardeşler*, Nida Yayınları, İstanbul, 2013, s. 36-37.

4 Alev Erkilet, *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017, s. 248. Zaman içinde İhvân hareketiyle bağlantılı finans kuruluşları da ortaya çıkmıştır. İhvân'ın önde gelen isimlerinden Yusuf Neda Mısır'da Faisal İslâm Bankası ve Bahamalarda Al-Taqwa Bank'ı kurmuştur. Yusuf Neda, *İhvân'ın İçinden*, çev. Vahdettin İnce, Beyan Yayınları, İstanbul 2025, s. 11.

5 Müslüman Kardeşler teşkilat yapısıyla ilgili çeşitli tasnifler için bk. Alev Erkilet, *age.*, s. 236.

6 Hasan el-Benna, *age.*, s. 249.

1 Hasan el-Benna, *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Beka Yayınları, İstanbul, 2019, s. 129-130.

2 Münir Muhammed Gadban, *Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve Gelecek*, der. Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul 2017, s. 27.

Hasan el-Benna, Mısır'da siyasete etki etmekle kalmayıp yön veren bir anlayışı benimsemiştir. Benna, 1936'da emirlere, hükümet yetkililerine, devlet liderlerine, Müslüman toplumlara devletlerine egemen olması gereken genel bakışı açıklığa kavuşturduğu özlü bir mektup yollamıştır. Bu mektubun sonunda, siyaset ve toplumsal hayat şartlarının iyileştirilmesi ve bu alanın yeniden düzenlenmesi konusunda elli istek sıralamıştır.⁷ Böylece İhvân giderek güç kazanıp farklı ülkelere yayılmıştır. 1942'de meclisin feshedilmesiyle yapılan seçimlerde İhvân, İsmailiye'den Hasan el-Benna ve Benha'dan Muhammed Nasır olmak üzere iki aday gösterme kararı almıştır. İhvân 1944-45 Mısır genel seçimlerine de katılmıştır.⁸ Ancak İngilizlerin yoğun baskısı ve hükümetin de engellemesiyle bu girişimler başarılı olmamıştır. Benna şehit düşmeden önce, Mısır anayasasında İslâmî hükümlerle uyuşmayan hususların belirlenip düzeltilmesi için başbakana 'ihtar' mahiyetinde bir mektup kaleme almıştır.⁹ Islahatçı bir lider olarak Benna, öncelikle rahatsızlık duyduğu konularda devlette ıslahat yapmak ister. Buna göre idareciler Allah'ın emirlerine itaat edip hükümlerini uygulamalıdır. Bu gerçekleşmezse devrimci bir adımın atılacağını ifade eder.¹⁰

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurduğu ve Siyonizm'in alanını genişleten düzen Ortadoğu'da işlemektedir. Bölgedeki zengin enerji kaynaklarının her zaman ulaşılabilir ve sömürülebilir bir konumda tutulabilmesi için Filistin toprakları üstünde kurulan İsrail'in yaşaması ancak Amerika'nın şartsız desteğiyle mümkün olmaktadır. Bu şartlar altında Hasan el-Benna, 1930'lardan itibaren Filistin davasıyla yakından ilgilenmiştir. Kudüs müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni ve İzzeddin el-Kassam'ın önderlik ettiği Filistin direnişini desteklemiştir. Nitekim Kassam, Benna'dan aldığı ilhamla Filistin'de Müslüman Gençler Derneği'ni kurmuştur. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda, Benna, İhvân gençlerinden on bin kişilik silahlı bir birliği Siyonistlere karşı savaşması için Filistin'e göndermiştir. İhvân mensupları cephede başarılar elde ederek geri dönmüşlerdir.¹¹

7 Hasan el-Benna, *age.*, s. 371.

8 Cemal Kazak, *Devrimden Darbeye*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018, s. 33.

9 Alev Erkilet, *age.*, s. 239.

10 Alev Erkilet, *age.*, s. 240.

11 Dr. Abdullah Azzam, *Filistin İslâmî Direniş Hareketi* HAMAS, çev. Ahmet Varol, Ravza Yayınları, İstanbul,

İhvân hareketinin neden hedefte olduğunu bize gösteren belgelerden biri Johnston raporudur. ABD Başkanı Eisenhower'ın Ortadoğu özel temsilcisi Johnston Filistin meselesini araştırmakla görevlendirilmiş, bu amaçla bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu raporun son cümlesi şöyledir: "Müslüman Kardeşler hareketi Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde üye sayısı milyonu aşan tutucu ve silahlı en güçlü teşkilattır. Söz konusu topluluk mevcut gücünü koruduğu sürece, bu çözüm önerilerini uygulamak mümkün olmayacak ve Ortadoğu'da işler kesinlikle istikrara kavuşmayacaktır."¹²

İslâmî hareket, insanların fikrî ve siyasi durumlarında birçok şeyi değiştirmiştir. Hasan el-Benna'nın cihat çağrısı sömürgecileri endişelendirmiştir. Batı, İhvân'ı feshetmesi için Mısır yönetimine baskı yapmıştır. Bu doğrultuda 8 Aralık 1948'de teşkilat kapatılmış, bütün mal varlığına el konulmuştur. Binlerce İhvân üyesi tutuklanmış ve 12 Şubat 1949'da da Benna katledilmiştir.

KUTUB VE YENİ FİKİRLER

Daha sonra öne çıkan Seyyid Kutub kendi hikâyesini şöyle anlatmaktadır: "Müslüman Kardeşler hakkında, 1948'in baharında, ... Maarif Bakanlığı adına burslu olarak Amerika'ya gitmeden... çok az şey biliyordum. 1949 yılında ben orada iken Hasan el-Benna şehit edilmişti. Amerikan ve İngiliz gazetelerinin İhvân'a çok önem vermesi hayli dikkatimi çekmişti. Müslüman Kardeşler hareketi üyelerinin etkisizleştirilmesinden, liderinin öldürülmesinden dolayı açıkça büyük sevinç ... duyuyorlardı. Bu topluluğun bölgedeki Batı çıkarları, kültür ve medeniyeti açısından ne kadar tehlikeli olduğundan söz ediyorlardı."¹³

Şüphe yok ki Seyyid Kutub'u ABD'ye gönderenler onun sistem içinde uyumlu çalışmasını istiyorlardı. Ama açık zihni ile çürümesini ve

2009, s. 71.

12 Münir Muhammed Gadban, *age.*, s. 100. İhvân hareketinin bugün ulaştığı kapasiteyle ilgili Neda hareketin mensuplarının yüz milyonu geçtiğini kaydeder. Yusuf Neda, *age.*, s. 83.

13 Kutub'un idamından önce yazıldığı bilinen ve en son görüşlerini içeren bu kitapçık cezaevinde, kendisini ve arkadaşlarını sorgulayan kişilerin yönelttiği birtakım sorulara cevaplar olarak kaleme alınmıştır. Seyyid Kutub, *Son Sözler/Beni Niçin İdam Ettiler*, çev. Ömer Bezirci, Nehir Yayınları, İstanbul 1989, s. 17-18.

emperyalist emellerini daha iyi tanıdığı Amerikancı sisteme keskin bir karşıtlık içinde ülkesine döner. Memleketine avdet edince 1952’de krallık rejimine son veren askerî devrimi destekler. İhvân hareketi de İslâmî prensiplerin hâkim olacağı bir düzene kavuşacakları ümidiyle devrimin arkasında durmuştur. Devrim lideri Nasır “İslâm’a aykırı hiçbir faaliyet ve uygulamaya izin vermeyeceğine” dair İhvân’a ve Kutub’a bizzat söz vermiştir. Fakat iktidarı ele geçirdikten sonra tamamen farklı bir siyaset güden Nasır, kendisiyle bu yüzden ilişkisini kesen Kutub’u kazanmak ve yanında tutmak için çok çaba harcamıştır. Yusuf Neda bu konuda şöyle söyler: “Krallık tahtından başka memlekette ona vermeyi vaat etmediği makam kalmadı. Fakat Seyyid Kutub bütün bunları reddetti.”¹⁴ Bir ‘inayeti Rabbaniye’ ile Nasır’ın gerçek yüzünü gören Kutub, 1953’te de Siyonistlerin, Haçlıların ve sömürgecilerin planlarına karşı durmak için İhvân’a katılmıştır.¹⁵

İktidara geldikten sonra siyaset tarzını değiştiren Nasır, İhvân’ı suçlamak için bahane aramaya başladı. İstihbarat örgütünün planladığı düzmece suikast hadisesi ile İhvân’ı sindirmeye çalıştı. O dönemi bizzat yaşayan Neda şöyle söyler: “Tabancanın ateşlendiği mesafeden Abdülnasır’ın bırakın öldürülmesi, vurulması dahi mümkün değildi. ...Daha sonra Hasan et-Tihami, Abdülnasır’a yönelik İskenderiye suikastını yine Abdülnasır’ın onayıyla kendisinin tertipleğini itiraf etmişti.”¹⁶ Bu düzmece suikast olayından İhvân’ı sorumlu tutan Nasır rejimi İhvân mensuplarını tutuklamaya başladı. Genel başkan Hasan el-Hudaybi, Abdulkadir Udeh, Muhammed Fergali, Seyyid Kutub ve on binlerce Müslüman hapsedildi. Çok değerli âlim ve mücahit davetçiler idam edildi. Böylece anlaşıldı ki devrimi, Mısır’ı yurtsever ve yabancı emperyalizmden kurtarmak için gayret gösteren bağımsız kişiler yapmamıştı. 1954

14 Yusuf Neda, *age.*, s. 75.

15 Seyyid Kutub, *age.*, s. 19.

16 Nasır’ın ekibinden Hasan et-Tihami, Nasır döneminde CIA ile Mısır İstihbaratı arasında temas noktasyken Sedat zamanında da başbakan yardımcısı olmuştur. Yusuf Neda, *age.*, s. 62.

Hasan el-Benna

yılı olayları, İhvân’ın şahsında İslâm’a karşı savaş açan Nasır ve arkadaşlarının yüzündeki maskeyi düşürdü.

Bir yandan tutuklu binlerce kişi akıl almaz işkenceler görüyor, yuvalar yıkılıyor, eş ve çocuklar sürgün ediliyor, katliamlar tertipleniyordu. İhvân hareketinin kökünün kazınması amaçlanıyordu. Haçlı-Siyonist güçlerin gözetiminde, Nasır rejiminin gittikçe artan baskısı neticesinde İhvân sarsıldı, sarsılıyordu. İslâm daveti çok kritik bir aşamadan geçtiği bu dönemde özellikle Abdülfettah

İsmail, Zeynep el-Gazali ve Seyyid Kutub İhvân’ı yükseltmek için çok çaba göstermişlerdir. Gazali şöyle söylemektedir: “Genel başkan el-Hudaybi’nin izni ve Seyyid Kutub’un talimatıyla, ruhlarda İslâm akidesinin yerleşmesi için eğitim -hazırlama ve yetiştirme- süresinin on üç yıl sürmesini kararlaştırdık. Bilindiği gibi bu süre Mekke’deki İslâm daveti için harcanan süre kadardır.”¹⁷ Hareketi tekrar derleyip toplama çalışmalarını Zeynep Gazali ve Abdülfettah İsmail, Kutub’un görüş ve tavsiyeleri yönünde sürdürmüşlerdir.¹⁸ Bu noktada belirtilmelidir ki Kutub hiçbir zaman İhvân içinde bölünmeye yol açabilecek bir girişimde bulunmamış; “Kutub ekolü” veya “Kutubculuk” şeklindeki bir oluşumla ilgili olmamıştır. Ayrıca böylesi iddiaların Kutub’un şahadetinden sonra ileri sürüldüğü de göz önünde tutulmalıdır.¹⁹ Kutub’u Benna ile çok farklı çizgilerde gösterenlerin²⁰ de bulunduğu bir gerçektir ama tüm bu iddialar anlamsızdır. Çünkü Kutub’un kitapları ve yazdıkları böyle bir çıkarıma imkân vermemektedir.

Seyyid Kutub’un 1952’den sonraki gerçeklerle şekillenen yeni hareket fikrini şöyle ifade edebiliriz. Toplumların değişimi ve İslâmî devletin inşası, insanların ruhlarına İslâmî akidenin

17 Zeynep el-Gazali, *Zindan Hatıraları*, çev. H. Hüseyingil, Madve Yayınları, İstanbul, 2000, s. 52.

18 Zeynep el-Gazali, *age.*, s. 53.

19 Bu iddialar için bk. Alev Erkilet, *age.*, s. 261. Asılsızlığı için bk. Zeynep Gazali, *age.*, s. 132.

20 Bir örnek için Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2024, s. 170-172. Aslında böylesi yaklaşımlar 1950’lerden itibaren sadece Mısır’da değil, Türkiye dâhil pek çok ülkedeki meşhur kişilerce de dile getirilmiştir.

ve ahlaki terbiyenin yeniden yerleştirilmesiyle mümkündür. Bu da eğitim yoluyla yapılır. Yoksa tepeden inme yöntemlerle (askerî darbe, bürokratlar, harici bir odak eliyle) amaç gerçekleşmez. Hz. Peygamber'in (s.) metodunu izlemeliyiz: "İslâm toplumunun tekrar meydana gelmesi için, bu davanın kaynağı olan Kur'ân'a bakmalıyız. İlk altın neslin beslendiği kaynak, yalnızca Kur'ân-ı Kerim ve bu kaynağın hayata yansımış biçiminden ibaret olan Hz.

Seyyid Kutub

Peygamber'in (s.) sünnetidir.²¹ İhvân ve Kutub için İslâmî toplum ve devlet oluşumunda Hz. Peygamber ve ashabının uygulaması esastır. Kutub'a göre Müslümanların bugünkü durumu Mekke dönemine benzemektedir. Mekke'de inen bölümünde Kur'ân daha ziyade akideye vurgu yapmıştır. Günümüzde de davetçiler İslâm'ın inanç sisteminin insanların kalplerine sağlam ve sarsılmaz bir şekilde kök saldılarından emin olana kadar bu konuyla meşgul olmalıdır.

Ne var ki çok sayıda incelemede onun bu fikirleriyle Hasan el-Benna'dan ayrıldığı söylenip bir takım haksız ve insafsız yorumlar yapılmıştır. Hâlbuki hem Benna hem Kutub ikisi de devrimcidir. İnsanların kalplerinde İslâm akidesinin yerleşmesini amaçlayan Kutub, kınayanların kınamasından korkmadan bu düşüncesini İhvân hareketinin yeniden inşası noktasında tatbik etmiştir.²² Yeni fikirlerin yeşermesi bağlamında dönemlerin ve şartların farklılığına yakından bakmamız gerekir. Benna'nın yaşadığı yıllarda Mısır'da eski rejimin takip ettiği politikalar İslâm'a açık bir düşmanlık içermiyordu. Benna da yönetimin hayata geçirdiği politikaların ıslah edilebileceğini düşünmüştü. Kutub'un zamanındaysa antiemperyalizmin bayraktarlığına soyunan Nasır rejimi vahyin buyruklarını tanımıyor ve seküler milliyetçi-sosyalist bir dünya görüşü ile inananlara savaş açıyordu. Toplum inançsızlık dayatıldığından cahili düzenin tutumu tamamen Mekke dönemindeki duruma benzemektedir.

Bu şartlar altında mücadelesini sürdüren Seyyid Kutub'un yeni hareket fikrinin iki noktaya odaklandığı söylenebilir. Bunlardan ilki, sistemi meydana getiren kurumları ıslahla değil, toplumu eğitmekle meşgul olmaktır. İkincisi ise davetçileri ve İslâmî hareketi yok olmaksızın korumak için hareketi himayeye gücü yetecek denli donanımlı, özverili topluluklar meydana getirmektir.²³ Çoğu yerli ve yabancı araştırmacının söylediklerinin aksine Kutub

rejime karşı şiddet kullanmaya karşıdır. Yönetimi yukardan ele geçirme yoluyla İslâm nizamını dayatma girişiminde bulunmaya da. İslâmî eğitim yoluyla, Allah'ın emrini geçerli kılmak için gerekliliğine inananlar bir toplumun büyük kısmını oluşturduğu zaman, toplum kendiliğinden İslâm düzenini talep eder. Davetçiler Hz. Peygamber'in sünnetine uygun bu düşüncüyü pratiğe geçirmelidirler. Medine'deki İslâm devleti ancak İslâmî bir toplumun oluşumundan sonra kurulabilmiştir. Devletin kurulmasıyla da ancak bir ordu teşekkül etmiştir. Dolayısıyla İslâm devletinin ve ordusunun olmadığı Mekke döneminde, yeryüzünde savaşmak ve galip gelmek gibi bir amaç söz konusu edilmemiştir.

Seyyid Kutub'un fertleri tekfir etmediği ve idam edilene kadar mensubu bulunduğu İhvân hareketindeki pratiğinde toplumun değiştirilmesi sürecinde şiddete temelden karşı çıktığı bilindiğine göre; kendilerini Kutub'a dayandıran ve güç kullanarak sistemi değiştireceklerini söyleyen 'tekfirci' örgütlerle ilgili ne söylenebilir? Aşırılık yanlısı bu kişi-örgütlerin bir kısmı istihbarat örgütlerinin kontrolünde işler yapmaktadırlar, bir kısmı da Kutub'un yazdıklarını okuyarak bir 'tekfir-şiddet' vehmine kapılmışlardır.²⁴ Ama Kutub'un, şiddete başvuran ve Müslümanları tekfir eden bu kişilerle bir ilgisi bulunmamaktadır. Münir Muhammed Gadban'ın ifadesiyle "Kutub, kurdun Yusuf'un kanından beri olduğu kadar böylesi kimselerden beridir, uzaktır."²⁵

21 Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Kamil M. Çetiner, Beka Yayınları, İstanbul, 2017, s. 21.

22 Zeynep Gazzali, *age.*, s. 52-53.

23 Münir Muhammed Gadban, *age.*, s. 121.

24 Zeynep Gazzali, *age.*, s. 244.

25 Münir Muhammed Gadban, *age.*, s. 141.

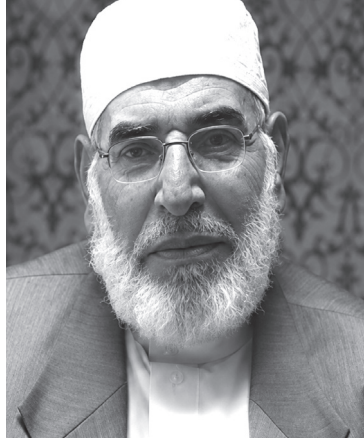
GADBAN VE YÖNTEM

Akademisyen, düşünür ve İslâmî mücadelenin yılmaz fertlerinden Münir Muhammed Gadban, Suriye İhvânı'nın liderlerindendir. Gadban'ı İslâmî hareket açısından vazgeçilmez kılan, onun günümüzde İslâm davası ve devletin kuruluşu konusunda bir metot ve takip edilecek aşamaları sistematik şekilde ortaya koymasındır. Bu konuyla da ilgili, Seyyid Kutub'un fikirleri hakkında

doğru bir yorum tarzı geliştirmesi ve İslâmî harekete karşı sorumluluğumuzu hatırlatması da çok kıymetlidir. Kutub'a yapılan hücumlar ve fikirlerine yöneltilen suçlamalar hiç şüphesiz güç odaklarınca hayata geçirilen planlı bir çalışmanın neticesidir. Kutub'un Selefiyye, Sufiyye, Mutezile, Eşariyye, Rafiziyye gibi birbirine zıt fırkalara kaynaklık ettiği²⁶ söylemi, kendi kendini çürüten bir iddiadır.

İçlerinde seküler akademisyenlerin de bulunduğu birtakım güçler İhvân ve Seyyid Kutub karşıtı bir kampanya yapmakta ve onu aşırılıkçı, tekfir eden ve şiddete başvuran yapılarla bağlantılı göstermektedir. Kutub'u İhvân'ın sahih çizgiden ayrı gösteren art niyetli yaklaşımların bir hedefi de İslâmî hareketi zayıflatmaktır. Bu konuda doğru bir yorum geliştiren ve açıklayıcı olan Gadban ise Kutub'un düşüncesinde davetçilerin, İslâm'ın manasını insanlara kavratmakla işe başlaması gerektiğini söyler. Toplum İslâm ahlakıyla terbiye edilmelidir. Kutub'un başlangıç noktası İslâmî sistemin kurulması, İslâmî yönetim değil, toplumun sahih İslâm anlayışını benimsemesidir. Kutub'a göre İslâm düzenine tepeden inme yöntemlerle ulaşılmaz. Toplumun çoğunluğunun İslâmî yönetimin vazgeçilmez olduğu fikrini kabul etmesiyle bu mümkündür.

26 Mehmet Ali Büyükkara *age.*, s.172 Müellifin kendisi de Gadban'ın Hz. Peygamber'in hayatını İslâmî bir hareket süreci şeklinde okumasını ve Resûlullah'ın (s.) sünnetinden günümüze dair yaptığı çıkarımlarını bazen doğrudan Suriye İslâmî hareketini gündeme getirerek yapmasını eleştirir. Mehmet Ali Büyükkara, *İslâmî Davanın Güzergâhı*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2021, s. 60.

Münir Muhammed Gadban

Münir Muhammed Gadban İslâmî hareket içinde üç merhaleden söz eder. Birinci merhalede Hasan el-Benna İhvân'ı inşa eder ve yönünü belirler. İkinci merhalede Seyyid Kutub'un fikirde liderlik yaptığı bu 'çile' döneminde yaratıcın nizamından başka bir düzen getiren yöneticilerden ve onlara uyan toplumdan temayüz eden bir İslâmî hareket söz konusudur. Üçüncü merhalede de baskı ve zulme karşı direnen ve cahili hükûmeti yıkmak için cihad

eden bir İslâmî hareket vardır. Gadban Suriye'deki İslâmî hareketin bu tavrı temsil ettiğini söyler.

Münir Muhammed Gadban, Resûlullah'ın hareket metodunu da beş aşamada ele alır. Bunlar davetin ve örgütlenmenin gizli yapıldığı aşama, davetin açıktan, örgütlenmenin saklandığı aşama, devlet kurma, devleti güçlendirme ve davetin bütün yeryüzüne yayılması aşamalarından oluşur.²⁷ Metodunu Hz. Peygamber'in hayatından çıkaran Gadban'a göre Resûlullah'ın bu konudaki uygulamaları, attığı adımlar ilahi bir yönlendirme neticesinde gerçekleşmiştir. Denilebilir ki Kutub, 'Kur'ân'a göre hareket metodunu' tespit ederken Gadban da bir anlamda bunun devamı konumundaki nebevî sünnet esasına dayanan hareket metodunu ortaya koymuştur.

İhvân tarihinde üç dönemde üç isim zikredilebilir: İhvân'ın inşası ve hareketin prensiplerinin tespitinde belirleyici konumdaki Hasan el-Benna. İhvân'ın tuzak ve katliamlarla yok edilmeye çalışıldığı dönemde, hareketin yeniden düzenlenip güçlenmesinde fikirleriyle etkili olan Seyyid Kutub. İslâmî hareketin cahili düzene karşı cihad ettiği olgunluk döneminde de yeni hareketin vasıflarını ve metodunu sistematik bir şekilde ortaya koyan Münir Muhammed Gadban. Günümüzde İslâmî hareketin konumuna fikir ve eylemleriyle ışık tutan isimlerin başında da Benna, Kutub ve Gadban gelmektedir.

27 Münir Muhammed Gadban, *Resûlullah'ın Hareket Metodu*, çev. Necmeddin Salihoglu, Murat Karaçizmeli, K. Öztürk, Ravza Yayınları, İstanbul, 2023, s. 22.

CUMA KAYITLARI

CİVANPERÇEMİ

AYTAÇ ÖREN

Bir sürgün yeridir şehir. Acı ve kıvranısla başlar hayat. Şehrin/insanın etrafı kırda, doğayla çevrilidir. Yok edilemeyen içinde insanın açtığı (nı sandığı) kapanacak olandır. Görmez insan şehrin karanlığında kendini ve diğerlerini/diğer olanları. Güneş, pencerelerden, betonlardan kamaştırır insan gözünü. Gece aydınlatıldıkça gökyüzü karanlıkla-şır. Şehir insanı, görmez doğanın kendini kuşattığını. Parçalar ve detaylardır, onun büyüttükçe büyüttüğü fotoğraflardır. Oysa küçüldükçe küçülenler arasından siz an o muazzam büyüklük her gözün göreceği bir şey değildir.

ŞİFALI GARİP GÜZELLİK

Şehrin zayıfladığı, insan elinin az değdiği yerden içeri süzülür doğa. İnsanın alışıp içine sak-

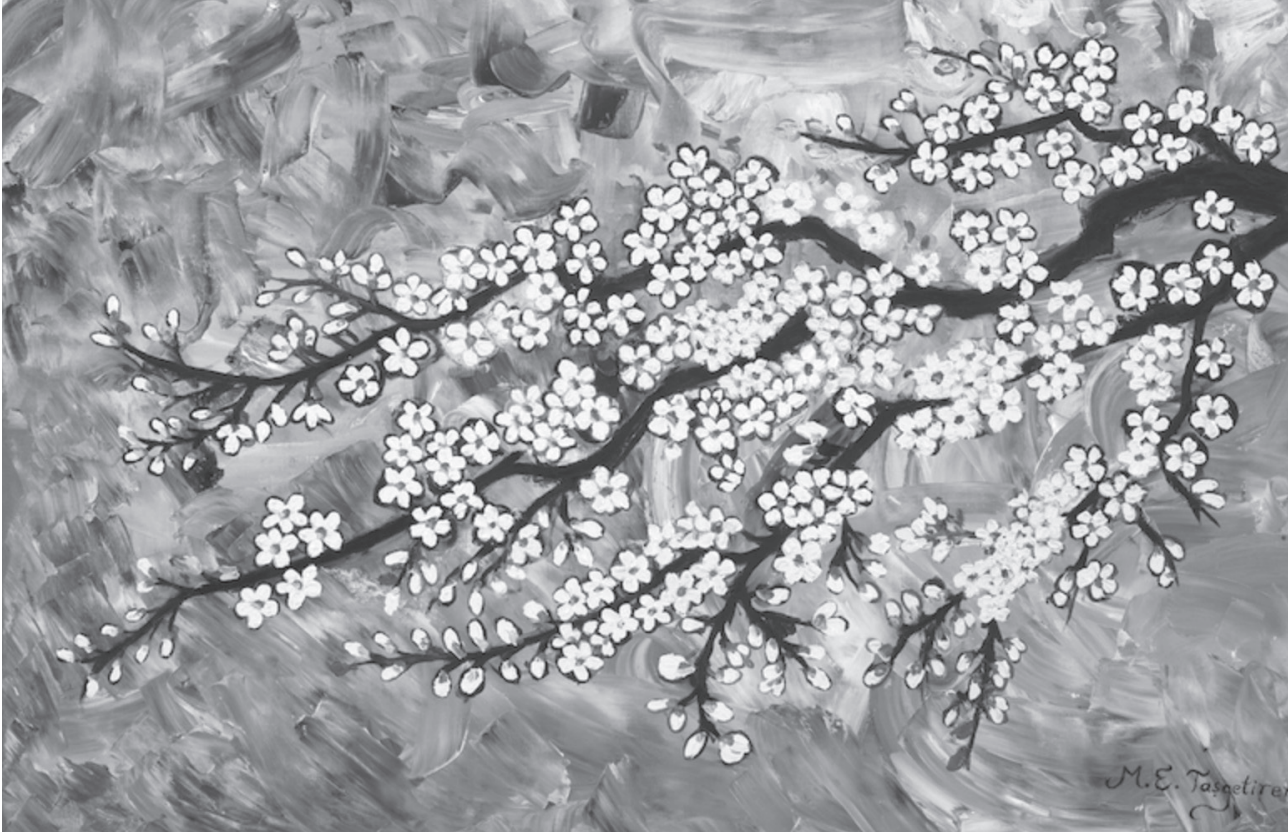
landığı dar bakışını hep kırmak ister. Yol kenarlarına renk renk farklı kokulu çiçeklerini serer. Ve civanperçemi. Parçalı dantel gibi yaprakları, şemsiye şeklinde kümelenmiş içi içe birçok beyaz veya sarı çiçekleri ve keskin kokusu ile doğanın o kuşatmasına katılır. Bir sürüden bir nefer. Bir kır yani yaban otu der insan şehirden bakınca. Sınırdan yaşayanlar, işte onlar civanperçemini biraz daha yakından tanırlar ve onu “yara otu” olarak tanımlarlar. Doğadan bize uzanan eller, şifa hemen yanı başınızda diye fısıldar.

Tabiatın bağrında kök salan bu şifalı garip güzellik Türkçede ne güzel bir karşılık bulmuştur. Genç, içi içine sığmayan civanların alınlarına uzanan perçemleri, vücutlarının yerinde durmaz

devinimleri ile bir sağa bir sola, bir aşağıya bir yukarıya sallanır durur. Aynı civanperçeminin yaprakları gibi. Taze, cıvıl cıvıl, rüzgâra karşı. Kısa boylu görün-seler de zarif ve dayanıklı bir yapıları vardır. İlginçtir ki toprak altında kökleri boylarından çok daha uzundur. Bu derinliktir ondaki güzelliğin gizemi. Kokusu serttir. Böcekleri kendinden uzak tutar. Yüzeysel etkilerle savrulmayan, köklü geleneklere ve güçlü mirasa sahip topluluklar gibi sıkıtlar. Toprağa uzanan derin kökleri, tarihi geçmişine uzanan insan gibi direncini artırır. Genç, güçlü ve hareketli.

Yara otu da bir şehir sürgünüdür. Modern şehir, insan yapıntıları arasında insanı yutmaya hazırlanırken civanlar alınlarına sal-lanan perçemleri ile o zamana ve o yere ait olmadıklarını haykırır. Gül ve lale gibi sarayların, seçkin bahçelerin süsü değildirler. Yol kenarlarında, terk edilmiş topraklarda, doğaya açılan/doğanın soluk bulduğu kenarlarda kendiliğinden büyürler. Şehrin merkezini mesken tutamazlar.

Zamane toplumu ne kadar çürürse çürüsün, ne kadar bozulursa bozulsun, toplumla beraber insan ne kadar yara alırsa alsın, toprak altında sabırla bekleyen/bekletilen o ‘şifalı öz’ bir gün gün yüzüne yaraları sarmak için keskin kokusuyla çıkacaktır. Çünkü ve oysa Allah insanın yanında ve şifa verendir.

Sanki dışardan gelmiş ve şehre ayak uyduramamış da bulunuyor gibidirler. Bu halleri, gençlik idealleri ile örtüşür. Doğanın o taze, can veren ruhuna sarılır. Sınırların arkasındaki büyük bir güçle şehre meydan okur.

Perçemi alnına düşen bir genç için kutsaldır acı. Çünkü kutsallık umudun adıdır. Yeniden doğuşun anahtarıdır. Ve çünkü en sert kış aylarında bile toprak altında canlı kalabilen kökleri ile baharda yeniden filizlenen civanperçemi, Sezai Karakoç'un "diriliş" (ba'sü ba'del mevt) fikrini anımsatır. Zamane toplumu ne kadar çürürse çürüsün, ne kadar bozulursa bozulsun, toplumla beraber insan ne kadar yara alırsa alsın, toprak altında sabırla bekleyen/bekletilen o "şifalı öz" bir gün gün yüzüne yaraları sarmak için keskin kokusuyla çıkacaktır. Çünkü ve oysa Allah insanın yanında ve şifa verendir.

ŞEHİRDE KAYBOLMUŞ YABANCI DEĞİLSİN

İnsan, krizlerle, yaralarla ve arınma süreçleriyle büyür ve büyütür o asıl ideal toplumu. Toprağın derinliklerinden gelen iyileştirici güç ona bir merhem olur. Şehir içine mini minnacık karelerin aralarından sızan o büyük resmin engellenemez yansımalarını artık görür olur. İçsel parçalanışlar, yalnızlıklar ve varoluş sancıları gizli doğal bir dilin karşısında sarsılır. Kelimeler/sözler, birer civanperçemi olur ve tek bir yaprağındaki binlerce küçük kesikle insanın o güvendiği körleştirici rasyonel aklı reddeder. İnsana parçalardan ve detaylardan sızan o bütüne aitlik hissini bırakır. İnsanın ruhundaki o gizli, adlandırılmayan sızıyı dindirmeye çalışır. İnsanın kanayan hafızasını durduracak bir "kan taşı" vazifesi görür.

Sen cuma dostu, büyük bir şehirde kaybolmuş bir yabancı değilsin. Kendine çekilmiş bir yalnızlık abidesi hiç değilsin. Ama içindeki civanperçemini büyütürsün. Hüzün, senin yüzüne

düşen perçemin ve kelimelerin arkasına gizlenmiş şiddetli başkaldırın olsun. Kökünden diril. Ve dinle...

"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir." Bu sözün sahibi olmak istemez misin?

"Kimi tohumlar kayalık yerlere düştü, toprağı derin olmadığı için hemen filizlendi. Ne var ki güneş doğunca kavruldu ve kökleri olmadığı için kurudu." (İncil) Gerçek sen bu değil. Unutma...

Sözler, doğadaki bitkiler gibi Rabini bilir, ona karşılıksız teslim olur ve onun etrafında sürekli bıkmadan döner. Hiçbir şey birbirinden bağımsız değildir. Her şey tek büyük olanı gösterir...

MEŞHUR AMA PEK TANINMAYAN BİR YAYINCININ ARDINDAN

YAHYA BİLGİNER

Merhum Ahmet Hamdi Akseki'nin şu pasajını okuduğumda çok etkilenmiştim: “Benim neslimin büyük günahı tarihini bilmemek, tarihine inanmamak ve bilhassa tarihinden bir şey devam ettiğine inanmamaktı. Gördüğümüz feci terbiyenin tesiri altında tarihi bir mezar ve bütün vekâyii birer ceset gibi düşünüyorduk. Mazimiz bir dağdı. Onu çıkmıştık, şimdi inmekle meşgul idik ve talihin bizi iniş tarafında dünyaya getirdiğine kızmaktan başka yapacak bir şeyimiz yoktu.”

Birilerinin İslâm'dan uzaklaşmış bir Türkiye inşa edebileceklerine inandığı yıllarda Ahmet Akseki'nin her düzeyde yapmaya çalıştıklarını tarihinden bir şeyleri devam ettirme arzusu istikametinde yorumlayabiliriz. Yoksa âlimleri susturulmuş, tarihî hafızası küllenmiş, imanı zayıflatılmış bir ülkede çocuklardan yetişkinlere kadar farklı düzeylere hitap eden neşriyatı desteklemesi başka nasıl açıklanabilir ki?

Kin ve nefret epidemisiyle medreseleri, tekke ve zaviyeleri kapatıp insanlara zorla şapka giydirip dinî eğitimi azaltıp kaldırarak laik bir ülke kurulabileceğini düşünenlerin hayalleri

1940'ların ortalarından itibaren ıskartaya çıkmaya başladı. “Dinî kitap” yayımlananın yasaklandığı, yayımlananların ise imha edildiği yılların ardından çeşitli düzeylerdeki gayretlerin her biri yaşadığımız coğrafyanın en köklü harcının İslâm olduğunu ortaya koydu. İslâm'ı ilmî seviyede inceleyen dikkate layık değerli eserlerle daha basit ve avami düzeyde olanlardan ayrı ayrı bahsetmek lazımdır. Zira haksızlık etmemek ve insaf en temel vazifedir. Hem belki de yapılması gereken, Lea Ypi'nin başka bir bağlamda altını çizdiği üzere “tek bir kayıp hakikati yeniden inşa etmek değil, insanların geçmişiyle dürüstçe yüzleşmelerini sağlayan ilişkileri ve yorumlama kaynaklarını sürekli olarak inşa etmektir.”

Eserlerinden milyonların istifade ettiği Tavaslı Yayınları kurucusu hattat hafız Yusuf Tavaslı rahmetlinin çabasını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür sanırım. Hemen söylemeliyiz ki onun yaptıklarını takdirle anmak bir sapma değil, özverili bir özen göstergesi sayılmalıdır. Çoğu kişinin adını bildiği *Tam Namaz Hocası*, *Tam Dua Kitabı*, *Mealli Yasin-i Şerif*, *Kur'an Elifbası*, *Dinî Hikâyeler*, *Peygamberler Tarihi* gibi eserleri yazıp yayımladı.

Bunlardan kimi yayın savaşlarını akla getirecek ölçüde taklit edilip çoğaltıldı. Şunu da eklemekte fayda var: Onun (ve refiklerinin) sayesinde ki dinî yayınlar Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır.

YUSUF TAVASLI KİMDİR?

Ara başlıktaki bu soru gerekli olduğu kadar da acıdır. Yusuf Tavaslı gibi popüler dinî yayıncılığın öncülerinden ve bu mecraya süreklilik kazandıran isimlerinden hatta Ekşi Sözlük'te bile hayırhah bir şekilde anılan birinin hayatını günümüz okuryazarlarına kısaca tanıtmak lüzumu gerçekten esef edilmeye değer. Esaslı bir yayın tarihimizin bulunmadığı düşünülürse pek de şaşırtıcı görülmebilir bu durum.

Mübalağasız Türkiye'nin gerçekten en çok satan yazarlarından sayılabilecek Yusuf Tavaslı'nın biyografisine kısa bir göz atalım: 1935 yılında Denizli'nin Tavas ilçesinin Gümüşdere köyünde doğdu. Çarpıcı derecede çok katmanlı olan her şey 15 yaşına bastığı ve Fevzi Çakmak'ın vefat ettiği 10 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'a gelmesiyle başladı. Kendini bir büyük boşlukta hissetmedi. Şehzadebaşı Camii'nin imamı onu hüsnühat öğrenmesi için hattat

Solda hattat merhum Hasan Çelebi ve sağda merhum Yusuf Tavaslı. Arkada Tavaslı'nın müzehhibe kızları Hatice Kübra ve Fatmanur Tavaslı. Nisan 2024 bayram ziyareti.

Mustafa Halim Özyazıcı'ya gönderdi. Kalbi neredeyse yerinden fırlayacakmış gibi güm güm çarpan Tavaslı'yı kabul eden Mustafa Halim Efendi hat meşkine nesihatten başlattı. Var gücüyle çalıştı Tavaslı. Üstadının vefatından sonra hattat Hamid Aytaç'la meşkini sülûsten devam etti. Onun bu dünyadan göçmesinin ardından "Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir/ Gittikçe artıyor yalnızlığımız" demeden Kemal Batanay'ın kapısını çaldı, hat muhabbeti yarıda kalmadı, rikadan sürdürdü meşk yolculuğunu. Askerlik gelip çatmadan evvel Sultanahmet Firuz Ağa Camii'nde, askerlik sonrasında ise Vefa'daki Molla (Şemsettin) Gûrani Camii'nde imam-hatiplik yaptı.

Sadece doğru bildiklerini yapmaya çalışan Yusuf Tavaslı, talebelerine okutacak kitap bulmakta zorlandığı için dinî neşriyat işine girdiğini söyler. Ki İslâm'ı tali bir hâle getirme siyasetini güdenlere karşı düsturunun "Hakikat adını taşıyan hurafeleriniz sizin

olsun, *hurafe* adını taşıyan hakikatlerimiz bize yeter!" olduğu açıktır. İslâm ailesine ilim ve bilgi edinmede yardımcı olmak için 1970 yılında kendi ismiyle anılan Tavaslı Yayınevi'ni kurdu, kültür birikimi seviyesinde irili ufaklı onlarca kitap yayımladı. İlk yazdığı eserler; *Elif Cüzü*, 32 *Farz* ve *Çocuklara Armağan (Ahlak)* kitabıydı. İlmihalden peygamberler tarihine, kırk hadisten ilahilere, duadan namaza, rüya tabirlerinden ramazana uzanan çalışmalarının bir kısmı Cumhuriyet devrindeki dinî neşriyatın müşterek alanlarını görmeyi sağlayacak nitelikler taşımaktadır. Tavaslı, 28 Haziran Pazar günü ikinci namazını müteakip Eyüpsultan Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Eyüpsultan Kabristanlığı'ndaki aile mezarlığına defnedildi.

Yayın hayatı boyunca babasının yanında bulunduğu için Yusuf Tavaslı ile ilgili bizden daha çok şey bilen kızı Hatice Kübra Tavaslı, bir dükkân açana kadar

kitapları dağıtmaya babasıyla birlikte çıktıklarını söylüyordu *Yeni Şafak*'ta. Hatice Kübra Hanım babasıyla ilgili hatıralarını paylaşırken onu gerçekten özel kılının ne olduğunu da kavramamızı sağlıyor: "10 yaşlarında Sultanahmet Camii avlusunda açılan Türkiye Diyanet Vakfı Kitap Fuarı'nda yanındayım. Bir amca geldi, 'Ben Yusuf Tavaslı'nın arkadaşım, şu kitapları istiyorum.' dedi. Babam hiçbir şey demeden kitapları verdi. Kendini neden tanıtmadığını sorduğumdaysa, 'Kendi dünyasındaki Yusuf Tavaslı ile kalsın kızım!' demişti."

ÖNSÖZLERE YANSIYANLAR

Türkiye'de dinî neşriyatın her düzeyde patlama yapması 1970'li yıllara rastlar. Sönmez Neşriyat, Hilal, Çağaloğlu, Nur, Hareket gibi 1950'lerde, 1960'lı yıllarda kurulan ve dinî, siyasi, estetik ve hikmet eksenli yayıncılar bulunsa da telif ve tercüme eserleri yayımlayan mecralar 1970'lerde teşekkül etti. Mesela yeni nesillerin İslâm dünyasıyla tanışmasını sağlayan teşekküllerden Fikir ve İhya yayınları İsmail Kazdal ile Nihat Armağan tarafından bu yıllarda kuruldu. Dönemin en çok tanınan isimlerinden Necip Fazıl'ın Büyük Doğu, Sezai Karakoç'un Diriliş yayınlarının kurulması 1970'lere tarihlenir ve her iki ismin eserleri sistemli bir şekilde okuyucularla buluşmaya başlar. Tüm bu yayıncıların eserleri ise önemli ölçüde Beyazıt ve Çağaloğlu'nda satılıp okuyucuyla buluşuyordu. Ziya Gökalp'in deyimiyle Garp eserlerini satan Beyoğlu'na girmeyi başaramamıştı henüz bu dönemin mütedeyyin yayıncıları. Çünkü eskinin koyu sınırları hâlâ belirleyiciydi.

Müspet ve menfi taraflarıyla kültür gelişmelerini, kendi varoluş savaşının seyrini ve istikametini bilmeyenler açısından Yusuf Tavaslı'nın eserlerinden birkaçının önsözüne bakılması yararlı olabilir. Çünkü biliyoruz ki bunlar onun yayıncılığa yönelmesinin çeşitli manalarını toptan kavramak isteyenler için kılavuz ışıklardır. Elbette devir ve şartlar dikkate alınmadan bu pasajlar onun hakkında tam bir fikir vermeye yetmez. Maksadımız onun vefatı vesilesiyle, eserlerinin geneline dair ondan birkaç fikir ve görüş damlası sunmaktır.

Yusuf Tavaslı, *Peygamberler Tarihi* eserinin ilk cümlesinde peygamberleri insanların ilk mürebbileri olarak görmekte ve şunları yazmaktadır: “Peygamberler olmasaydı, doğruluk ve iyilik-severlik sözcükleri yeryüzünde (dünyada) bulunmazdı. İnsanoğlu (insanlar) lügatlerde (sözlüklerde) yazılı bulunan ne kadar iyilik ve güzellik, doğruluk ve hakseverlik namuna (adına) ne varsa hepsini (tümünü) peygamberlerden öğrenmiştir. Peygamberler insanlara doğruluğu ve hakseverliği öğretmek için gelmişlerdir.”

Elinden geldiği kadarıyla anlaşılır olmayı hedefleyen Yusuf Tavaslı önsözün ilerleyen satırlarında ağdalı ve dolambaçlı ifade tarzına başvurmadan, peygamberliğin mahiyetini anlatmaktadır. Peygamberlerin öğütlerini dinleyenlerin doğru yola girerek Allah'ın yardımına mazhar olduklarını, onların nasihatlerini tutmayanların peygamberlere başkaldırıp isyan ettiklerini ve yaratıcının gazabına uğradıklarını haber veriyor. Sonra “Peygamberler tarihinde her peygamberin değişik bir yanı, ibret dersi alacağımız bir tarafı (yönü) vardır.” diyor.

Ayet ve hadisler ışığında gerekli izah ve yorumlarla okuyucuya sunulan *Kul Hakları* kitabı gündelik hayat kılavuzudur. Yazarın önsözde insanın insanla ve Allah'la münasebetine ait konularda olgun bir anlayıştan beklenen en doğru hükümlere vardığını görmek mümkün. Eserde, ane-babadan çocuklara, eşlerden komşulara uzanan çerçevede kul hakları birtakım müşahedeler ve delillerle zenginleştirilmiştir. Tavaslı, dindarların günümüzdeki durumundan bahsederken de şöyle diyor: “Kul hakkına zamanımızın Müslümanlarının pek önem verdiği söylenemez. Bakarsınız ki bir adam beş vakit namazını önemle kılmaktadır. Ama kul hakkına gelince, sıfır oğlu sıfırdır. Alışverişinde dinimizin yasak kıldığı ve haram kıldığı hâl ve davranışları bir açığözlülükmüş gibi iftiharla irtikâp etmektedir.”

Yazıp yayımladıkları ile din kardeşlerine dinî bilgiler üzerinden din kültürü sunmak istediğini defalarca vurgulayan Yusuf Tavaslı, *Dinî Hikâyeler* kitabına vaaz ve hutbelerinde mevzuların arasına bir çeşni olsun diye serpiştirdiği ibretamiz hikâyeleri bir araya topladığını belirterek başlıyor. Derli toplu, edebe uygun ve her aile reisinin hiç tereddüt etmeden çocuğuna verebileceğinin vurgulanması kitabın yayımlandığı dönemleri göz önünde bulundurmayı gerekli kılmaktadır. Tavaslı'ya göre matbuat âleminde bu isimde basılan birçok karışık hikâyeler yok değildir ancak onlar “para için ısmarlanmış, yaptırılmış birtakım hikâyelerdir. İçleri sözüm ona çok acayip hikâyelerle dopdoludur. Ne çocuğunuza ne de ev halkına okuyabilirsin. Hepsii manasız, mantıksız sözler-

le kabartılmıştır.” Ayrıca Tavaslı peygamberler başta olmak üzere salih kimselerin başından geçenlerde aklı başında olan kimseler için sayısız hikmetler bulunduğunu ifade ederek diyor ki: “Cenab-ı Hakkın Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerin hikâyelerini bildirmesindeki hikmet ve ince-liklerden biri de bu hikâyelerin aklı olanlar için, aklını iyi kullanabilen bir ölçüye sahip olanlar için büyük ibret dersi, çok faydalı öğüt ve nasihat kaynağı olması içindir.”

Burada bir araya getirdiğimiz sınırlı sayıdaki kitabının önsözlerinden alınan bölümler elbette onun eserlerinin bütünlüğü içinde daha anlamlı ve etkilidirler. Ama bağlamlarından bağımsız okunduklarında bile bunlar onun din anlayışının ne olduğunu kavratacak mahiyettedir. Yusuf Tavaslı, bütün eserlerini halka ve din kardeşlerine faydalı olacak konu ve tarzı seçip birer rehber olacak nitelikte hazırlamak için çaba harcadığını belirtmektedir. Bilhassa hanımların tertiplelediği meclislerde ve sohbet toplantılarında kitapları ve ilahileri okundu hatta doldurduğu kasetler dinlendi. Okurlarından aldığı takdir mektupları ise onun 1970'lerde başladığı yayın faaliyetini yıllar boyunca sürdürmesini sağladı. Denilebilir ki Tavaslı ödül ya da başarı ihtimalinden uzak bir ahla-ki tutumla ömrünü din eğitimine ve hat sanatına adadı. Bu çerçevede popüler yayıncılıkta hayli önemli bir yer edinen Tavaslı'nın yaptıklarını on yılların siyasal, toplumsal ve kültürel atmosferi içinde değerlendiren kapsamlı bir incelemenin yapılması gerekir.

Selahaddin Eş Çakırgil'in Enver Paşa'sı

HALİM SEZER

Dünyanın hemen her ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de bilim alanındaki gelişmelere siyasetin gölgesi -tabiatı icabı- düşmüştür. Ancak siyasetin gölgesinin yakın ve uzak dönemi ne olursa olsun en çok tarih alanına düştüğü söylenmelidir. Bunun sebebi hiç şüphesiz tarih ve dünya görüşü arasında esaslı bir bağ kurulmasıdır. Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine uzanan zaman diliminde yaşananların, paşaların kendi aralarındaki kavgaların yakın tarihimizin mühim kavşak noktalarının şekillenmesinde tesirli olduğu inkâr olunamaz.

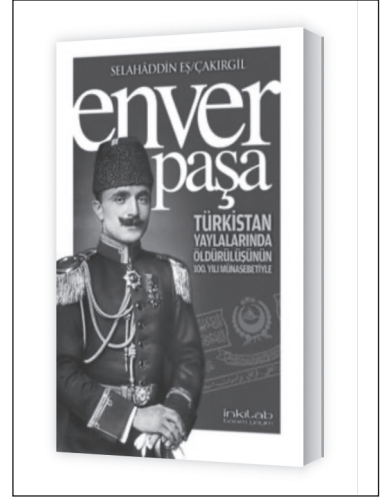
Hakikaten İttihat ve Terakki’nin paşaları değerlendirildiğinde; Enver, Talat, Cemal ardından da Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Fevzi, İsmet gibi paşaların isimlerinin öne çıkması buna örnek gösterilebilir. Gerek bu paşaların kendilerinin yazdıkları gerekse onlar hakkında yazılanlar Türkiye’de siyasi tarihin çeşitli şekillerde anlaşılmasının yolunu açmıştır. En mühim nokta da sözü edilen ortamın özelliklerinin çoğu zaman küçümseyici bir yaklaşımla popüler tarih diye etiketlenen eserler dışında pek tartışılmamasıdır. Ancak 1970’lerin sonlarından itibaren sayıları artan soğukkanlı incelemeler sayesinde işin renginin değişmeye başladığı da açıktır.

Selahaddin Eş Çakırgil

YAKIN TARİH AYNI ZAMANDA DÜŞÜNCE TARİHİDİR

Belge fetişizminin ötesine geçerek tarihin özü itibarıyla bir *yorum* olduğu bunun da siyasi ve sosyal gelişmelerden etkilendiği anlaşılmıştır artık. Tarihin “düşünen insanın zihnîyetini” göz ardı ederek kavranamayacağı hesaba katıldığında insanın akademik sayılmayan popüler tarih çalışmalarına bakışı da değişecektir. Selahaddin Eş Çakırgil’in sıcak kalbi bir muhabbetle yazdığı *Enver Paşa: Türkistan Yaylalarında Öldürülüşünün 100. Yılı Münasebetiyle* (2022) isimli çalışması Türkiye’nin yakın tarihini *bir düşünce tarihi* olarak düşünmek başta olmak üzere pek çok bakımdan üzerinde durulmayı gerektiriyor. Çakırgil kitabını,

hakkında “hayaller hastası”, “kudretli bir adam”, “kanaatkâr, akıllı ve açık sözlü”, “şöhret hırslısı”, “metaneti ve tesiri çok güçlü” “ihtilal tiryakisi” gibi çok sayıda zıt kanaat ileri sürülen Enver Paşa’yı övmek için yazmamış. Mesela onun ve diğer İttihatçıların Sultan II. Abdülhamit’i devirmek için yaptıklarını eleştiriyor.

Yıllar yılı çeşitli vesilelerle gündeme gelen Enver Paşa portresinin değişik boyutlarını hakkında yazılanlardan, mektuplardan ve anılarından hareketle ortaya koyan bu çalışma, İslamcılık ve yakın tarih ilişkisi bakımından tahlili şart olan önemli bir kitaptır kanaatimce. Enver Paşa’ya dair insafsız değerlendirmeleri bulunan Refik Halid’in memleketi için bir şeyler

yapmaya çalışan Paşa için İslâmcı dediğini çoğu kimse bilmez. Bazı çevrelerin Enver Paşa'nın Türkçü olduğunu söylemelerine haklı olarak itiraz eden Refik Halid'in yazısını aktaran Selahaddin Eş Çakırgil'in de onunla aynı kanaati paylaştığı söylenebilir. Buna göre Osmanlı'nın son dönemindeki paşalar içinde İslâmî heyecan, düşünce ve hedeflere sahip nadir simalardan olan Enver Paşa'nın Orta Asya macerasına İslâm'ı yüceltmek ve Müslümanları kurtarmak amacıyla atıldığı gözden irak tutulamaz.

Tarihçi olmayan ancak sosyal alanlardaki okumalarını asli ölçülerine göre yorumlamaya çalışan Selahaddin Eş Çakırgil'in gayesi, Enver Paşa'yı temize çıkarmak veya daha bir batırmak değildir. Türkiye'de her şeyin muhalif Jön Türk hareketi içinde "seküler Türkçü" olarak tanımlanabilecek ikinci kuşağa dâhil olan Mustafa Kemal'den ibaret olmadığını göstermektir. Hâliyle şartlar ne olursa olsun mücadelesini başka zeminlerde sürdürmek isteyen Enver Paşa'nın hayatını belli dönemlerine ve mücadelesine yakından bakmaktır. Daha da mühimi Türkistan yaylalarında "Yaşasın Müslümanlık" şiarıyla verdiği istiklal ve hürriyet mücadelesini etrafıca düşünmek isteyenlere birtakım bilgiler sunmaktır. Aslında onun yaklaşımı bir bakıma gazetecilik refleksi ile tarihçiler arasına girişi bazılarıncı hoş karşılanmayan Murat Bardakçı'nın kanaatleriyle de paraleldir. Şöyle diyordu konuya hâkim olan Bardakçı: "Enver Paşa dindar bir insan. (...) İslâmcıydı. İslâm birliğini savunuyordu. (...) Her şeyi inanarak yaptı. Doğru karar aldığı zaman da samimiy-

di, yanlış karar aldığı zaman da samimiydi. İçten pazarlıklı filan değildi."

Selahaddin Eş Çakırgil'in kitabına göz attığınızda Enver Paşa'nın fikirlerinin oluşmasında etkili olan ve eylemlerini biçimlendiren endişelerin altında yatanların neler olduğunu kavrayabilirsiniz. Çakırgil de "bilgi, belge ve hatıralardan bir zakkum demeti" sunan kitabının girişinde ve son kısmında kendi yaşantısından da kesitler paylaşarak hep suçlanan Enver Paşa'ya haksızlık yapıldığını gündeme getirir. Türkiye'de "Envercilik cereyanı tehlikesi" söylentisi ekseninde resmî tarih tezinin teşekkül sürecini Enver Paşa'nın itibarının sarsılması ve şahsı manevisinin tarumar edilmesi babında "çok iğneli ve yer yer alaycı değerlendirmeleri" bulunan Kâzım Karabekir'in Sarıkamış harekâtı hakkında Köprülü Şerif Bey'e yazdırdıkları çerçevesinde gözler önüne sermesi kıymetlidir mesela. 1920-1921 yılları arasında Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçme ihtimali kuvvetlenince bundan rahatsız olan Ankara'daki paşaların oluşturduğu suçlayıcı koronun yaptıklarını uzun uzadıya anlatması da. Ancak sadece böylesi işaret fişeklerine takılmayan Çakırgil, Enver Paşa'yı kutsama temelli şahıs kültüne düşmeden gerçekçi bir bakış açısıyla ele almak gerektiğini vurguluyor. Kendisine kimi noktalarda duyduğu kalbi muhabbeti de yok saymıyor elbette. Böylece yakın ya da uzak tarih konusunda içine düşülen temel hatadan kurtulmanın yolunu da gösteriyor okurlarına. Haklı olarak Kemalistlerin "insanüstü kişilik" olarak kurguladıkları Atatürk'ten dolayı

Enver Paşa'ya tek taraflı ve yığınla suçlama yaptıklarını defalarca hatırlatma gereği duyuyor.

HEYECANLI BİR İDEAL VE EYLEM ADAMI

Selahaddin Eş Çakırgil için "sükût küllü ile yok edilmek istenmesine rağmen" Enver Paşa "İnancu uğruna mücadele etmenin heyecanını duyan bir ideal ve eylem adamı... Hayatın şan ve şerefini de, acısını da en üst seviyede tatmış kahraman bir ümit yolcusu"dur. "Yanlışı da çok... Ama, Müslüman halkın inancına savaş açan bir 'hain' değil"dir. İdeolojik sınırlamalar nedeniyle, hakkında yazılmış ciddi sayılabilecek biyografilerin gecikmeli olarak kaleme alındığını söyleyebileceğimiz Enver Paşa'nın hayatının ana çizgileri şöyledir:

1881'de dünyaya gelen Enver Paşa 1902'de Harp Akademileri'ni bitirerek Selanik'te göreve başladı. 1906'da kişilik kültürünün öne çıkmasına mâni olan "Cemiyet-i Mukaddese" diye tanımlanan İttihat ve Terakki'ye üye oldu, bu fırka namına hürriyet uğruna asli vazifesini terk ederek maiyete aldığı bir avuç askerle dağa çıktı. II. Meşrutiyet'in ilanında önemli rol oynadığı için hürriyet kahramanları içinde kendisine mümtaz bir yer edildi. 31 Mart İsyanı'na karşı Balkanlar'da toplanan Hareket Ordusu'na katıldı. Takip hareketlerinde büyük şöhret kazandığından Bingazi'de, emperyalist İtalyanlara karşı savaştı. İstanbul'a döndükten sonra İttihat ve Terakki'nin iktidarının pekişmesinde önemli yeri olan Babıâli Baskını'na katıldı. Balkan Savaşı'nda işgale uğrayan Edirne'nin kurtuluşunun öncülerindendi.

Enver Paşa, 1914'te Sait Halim Paşa kabinesinde harbiye nâzırı olunca imparatorluğun kaderinde birinci derecede rol oynayacak bir tesir gücüne kavuştu. Büyük bir tasfiye hareketi ile derhal ordunun ıslahına soyundu ve belli ölçüde muvaffak oldu. Bütün gücünü orduyu siyasetten ayırmaya hasretti ve çok yakın arkadaşlarının da aralarında bulunduğu çoğu kişinin orduyla münasebetini kesti. Hanedandan Naciye Sultan ile evlendi. Osmanlı-Alman ittifakının gelişmesinde ve ülkenin I. Dünya Savaşı'na girmesinde onun stratejik fikirleri birinci derece rol oynadı. Ancak "görüşü, kavrayışı, sevk ve idaresi muayyen bir hududa kadar gelişen" Paşa savaş öncesindeki askerî başarılarını savaş sırasında tekrarlayamadı. Başkomutan vekili olarak görev yaptığı Sarıkamış Harekâtı'nın kayıplarla sonuçlanması üzerinden hakkında bilhassa Kemalistlerce türlü tezviratlar yapıldı. Mondros Mütarekesi'nin ardından, şahsi cesareti ile Odessa ve Berlin üzerinden Orta Asya'ya gitti. İsmet İnönü'nün deyişiyle "iyi bir insan olarak cemiyetin kusur addettiği unsurlardan insanın tasavvur edemeyeceği kadar uzak" olan Enver Paşa, İslâmcı bir idealle Türkistan'ın bağımsızlığı için çalışırken, Tacikistan'da bir çarpışmada 4 Ağustos 1922'de hayatını kaybetti.

TARİHÇİLİK GELENEĞİNDEN YARARLANMAK

Selahaddin Eş Çakırgil'in kitabını gecikmeli olarak okumaya başladım. İtiraf edeyim, eserin hatıralarla yüklü bölümleri özellikle ilgimi çekti. Kendini unutturmak istemeyen Enver Paşa'ya karşı "Enver'i unutmak" silahını kullanmak isteyen Falih Rıfkı Atay

gibi kompleksli Kemalistlerin ne kadar aciz kaldıklarını daha iyi anladım. Aynı zamanda Çakırgil vesilesiyle Enver Paşa'nın gençlik, öğrencilik ve Balkan dağlarında çete kovalama ve çatışmalarla başlayan askerlik hayatı, subaylık yılları, Talat Bey ile tanışması, İttihat ve Terakki'ye girişini ve II. Meşrutiyet'e uzanan dönemi anlattığı anılarını okudum. Sonra Murat Bardakçı'nın dikkatimi çeken *Enver* kitabını edinip anlamaya çalıştım. Daha sonra Enver Paşa çalışmalarının ayrılmaz parçası konumundaki Şevket Süreyya Aydemir'in biyografisini okudum. Çakırgil'in de atfı yaptığı Sarıkamış Muharebeleri'nin Enver Paşa'dan sonra gelen ikinci ismi ve bozgunun en önemli sebebi Hafız Hakkı Paşa'nın Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girişi ile Şark Cephesi'nde uğradığı büyük mağlubiyeti anlattığı günlüklerinin peşine düştüm büyük bir merakla.

Ardından Enver Paşa'nın I. Dünya Savaşı'nda uğradığı yenilginin ardından 1 Kasım 1918 gecesi Türkiye'den ayrılmasından 4 Ağustos 1922'de Pamir Dağları'nın eteklerinde can verişinden dokuz gün öncesine kadar hanımı Naciye Sultan'a sürgündeki hemen her faaliyetini ayrıntılarıyla anlattığı aşk ve hasretle dolu 417 mektubunu okumaya koyuldum. Ankara'nın çok sıkı takip ettiği mektupların ileride kendisi hakkında yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceğini ön gören Enver Paşa bunların günü gününe toplanmış hatıralar olduğunu belirtmiş. Düşündüklerini, bildiklerini ve gördüklerini yazarak mektupların mutlaka saklanması arzu etmiş. Onun için Enver Paşa'nın anlaşılmasının yolu aynı zamanda kendi yazdık-

larına yansıyan ruh hâlinin bilinmesinden geçer, desek abartmış olmayız. Hatta aynı durum Enver Paşa'yı kötülemeye matuf külliyat içinde önemli bir yeri bulunan Kâzım Karabekir gibi paşalar için de geçerlidir. Bu anlamda Cemil Meriç'in şu tespiti tarihsel olanın anlaşılmasına katkı sunmanın yanında tarihçiliğe soyunan kişilerin hâletiruhiyesini kavramak açısından hayli önemlidir: "Bir adamı tanımak için düşüncelerini, acılarını, heyecanlarını bilmemiz lazım hiç değilse. Hayatının maddi olaylarıyla ancak kronoloji yapılabilir. Kronoloji: Aptalların tarihi."

Murat Bardakçı'dan, İlber Ortaylı'dan, Şükrü Hanioglu'na kimi tarihçilerin Enver Paşa ile ilgili mevcut ön yargıları aşmaya yardımcı olan yanlarına yeri geldikçe uzun iktibaslarla aktaran Selahaddin Eş Çakırgil'in kitabı Enver Paşa'ya bakışı zenginleştirerek son derece kıymetli notlar içermektedir. Türkiye'deki tarihçilik geleneğinden yararlanan Çakırgil'in eserinin sadece başlattığı hareket imparatorluğun kaderini kökten değiştiren ve kendi kaderi de bu değişimle iç içe geçen Enver Paşa'nın mücadelesi üzerine değil, içinde yaşadığımız dönem üzerine de düşünmemizi sağlayacak ipuçlarıyla dolu olduğunu düşünüyorum. Nitekim kimi pasaj ve dipnotlar da bunu doğrular niteliktedir. Tarihçiliğimizin temel dertlerinin farkında olan Çakırgil'in eseri kanaatime göre hem İslâmcılık ve yakın tarih konusunu hem de ikide bir "senin mavi gözlerinin verdiği hızla inkılabının yolundan gidiyoruz" diyen pop-Kemalistlerin vehimlerini tartışmaya katkı sunacak değerdedir.

Geçmeyen Şimdiki Zamanın İzinde

GÜLŞEN ÖZER

Günay Bulut yıllar boyunca yazdığı hikâyelerini *Ejderha Çantası* (2026) adıyla kitaplaştırdı. Kimi zaman şimdiden geriye kimi zaman da bugünde olup bitenlere bakılarak yazılan hikâyeler insanın anlatarak düşünüp hatırladığını ispatlar nitelikte. Büyük hikâyelerin gölgesindeki küçük hikâyeleri kavramamızı sağlayan William L. Randall'ın *Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler*'indeki şu cümleyi hatırlamamak imkânsız Bulut'un yazdıklarını okurken: "Hayatımızın devam etmesi için masallar anlatan Şehrazat'a benzeriz. Kendimizi hikâyeleştirmenin altında bir aciliyet var."

YAŞADIĞIMIZ DÜNYADAN MANZARALAR

Günay Bulut'un öyküleri en çok hayatla ilişkileri bakımından dikkat çekiyor. Öykülerin isimlerine bakmak bile öykü-hayat ilişkisini kurmak için birkaç ipucu veriyor okura. Bulut, olup bitenleri, trajedileri, zulümleri anlatırken kırılğan ama dirençli insanların dünyasını anlatır. Anlatımındaki sakinlik, satır aralarından duyurulan "hayat böyle bir şey işte" tesellisi, şaşırtıcı ya da dehşet uyandırabilecek anlarda bile belli belirsiz bir gü-

ven duygusu yaratır derinlerde. Onun öykülerinde "geçmiş geçip gitmeyendir", "ne kadar mustarip olursanız olun umut güneşi bu ıstırapın arasından er geç bir çatlak bulup oradan altın bir ejder olur kayar. Mahzeninizden çıkaracak imkânlar sunar size." Köşe bucak saklanıp yıllar sonra okunan bir defter, bir toplantı salonunda yere düşen oyuncak, hastane odasındaki bir hayatın tasviri, evine dönemeyen Filistinli bir çocuk... Her hikâye içinde yaşadığımız keşmekeş, içinde insanın kendisiyle yüzleştiği bir eşiktir. Bu anlatı dünyasının temel düsturu şudur: "Hiçbir hüznün sonsuza dek sürmez" Belki de şu: "Ne yaşanırsa yaşansın zaman, yaraları yok etmeden de en zayıf yerden güçlenerek yaşamayı öğretir insana."

Hafızada iz bırakan ümitli bir anlatı dünyası kuran Günay Bulut, ilgi alanları geniş bir yazar; sanata kök sürme, anlatıyı dokuma çabası eleştiri metinlerinden çocuklar için edebiyata kadar uzanıyor hâliyle. Her durumda kurmacayla alakalı bir gündemi olduğu, aramaya devam ettiği görülüyor yazarın. *Ejderha Çantası*, kapitalist modern hayatın hızına katılan kişilerin klişe davranışlarını, görünmeyen bagajlarını, korku ve

endişelerini, aile, annelik, inanç, hafıza, yetimlik, kayıp ve mesuliyet temaları etrafında görünür kılıyor. Öykülerde hatırlama eylemi, hatıralar, geçmişin -geçmeyen ya da geçtiği düşünülen yılların ardından yeniden nükseden etkisi hâkim bir izlektir.

OKUMALARLA DÜŞÜNMEK, SUSMAK VE KONUŞMAK

Öyküler toplamı bölümlere ayrılmasa da metinlerin farklı yönelimlere sahip olduğu görülüyor. Yaşanan acıların insanı sarsan boyutlarının fotoğraflarını çekmeyi başardığı 28 Şubat'la Filistin eksenli olanların eserdeki baskın iki yönelim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Başörtüsü yasaklarından ikna odalarına kadar 28 Şubat konulu öyküleri "Havva'nın Sevilen Kızları"nı anlatan Cahit Koytak'ın dizeleriyle söylersek "İçimize inen, içimizi yoklayan/İçimizi kıyı bucak dolaşan/Derleyip toparlayan" etkileyici metinlerdir.

Gençliklerinde 28 Şubat'ı yaşayan kadınlar zora düşmüşlerdir, hayatları altüst olmuş, çok büyük acılar yaşamışlardır. Geçmişte kalmış, belli bir zamanda yaşanmış bir olay değildir başa gelenler, yıllarca sürmüştür. İşte bu kadınların yıllar sonra "nor-

malleşen” Türkiye’de kendileri ve çevreleri için yaptıklarının hikâyeleri özellikle dikkat çekicidir. Bu kadınların bir büyük saldırı geçip gittikten sonra neler yaşadıkları, hayatlarını ne gibi ruh hâlleri içinde devam ettirdikleri, üzerinde pek durulmuş meseleler değil. Günay Bulut’un 28 Şubat’ın sürek avında gadre uğrayanların ömürlerindeki kritik anlardan ve gündelik hayatlarından aktardıkları için bir kuşağın ve bir çağın az anlatılmış hikâyeleridir demek sanırım çok yanlış olmaz. Öykülerin sıralamasının tematik şekilde yapılmaması hayatın akışını yansıtmaya düşüncesiyle bağlantılı gibidir.

Günay Bulut’un öykülerinin kimilerinde öykü kişilerinin hayatlarının uzunca bir bölümü hakkında bir şeyler öğreniriz. Bununla birlikte öykülerde zaman akışının her zaman düz bir çizgi hâlinde ilerlediği söylenemez, geriye dönüşler az değildir. “Soğanlar Pembeleşinceye Kadar” öyküsündeki “elindeki kitabı ani bir hareketle koltuğa savur”an öykü kişisi okuru yaşadığımız günlere yaklaştırır. Ama önce yüz elli yıl öncesinin Saint Petersburg’una, oradan Virginia Woolf’un kadınların yazıya gönül vermesinin önündeki engeller üzerine yazılan meşhur manifestosu *Kendine Ait Bir Oda*’ya gidip gelir okur. Öykü okura yorum yapma, metnin boşluklarından sızma imkânı vermeyecekmişçesine ilerliyor gibidir. Anlatıcının iyi kötü ilgisini çekebilecek bir hikâyeyi, olduğu ya da gördüğü gibi aktaracağını zannederiz. Ne var ki bir yerden sonra elimizi bırakır. Onun için de neler olduğu çok net değildir; nitekim kişinin içinde sürekli didişen “Sitemkâr Entel” ile “Bilge Sükûn” üzerinden bize

neler hissettiğini aktarmaya çalışır ama bu çaba da önümüzü görmeye yetmez.

Atmosfer ya da daha doğru bir terimle ambiyans üzerinde biraz daha duralım. Evdeki kadın okuyup yazma arzusu ile sıkıntılı ve huzursuz olmuştur, bir ‘angarya’ üstlenmiştir. Öykü kişinin hayatındaki eksiklikler, yaralar, maruz kaldığı acımasızlıklar, sıkışmışlıklar, boşluklar, başlanamamış ya da sürdürülememiş tasarılar... Burukluk yanında belki biraz da şefkattir, etraftan gelen sevecen bir gülüşün ışıdır öyküden yayılan. Bu öyküdeki kişinin çocukluğun yavaş zamanlarına döndüğü kısımlarda bir ideal dünyanın tasviri çıkar karşımıza: “İş bölümünde herkese bir ödev düşen o kalabalık evde” bile “işler bitince kitaplara sığın”ır karakterimiz, “küçük bir köşeyi dünya bellemişti[r] kendine.” Anlatılan bir devamlılık ortamıdır: Alışılmış olanın, her günün, devri daimin, geniş zaman kipinin evrenidir. Ama çocukluk zamanlarında da tıpkı yetişkinliktekinden benzer bir biçimde kardeşlerince suçlanmıştır. “İş kaçkını, unutkan, uyuşuk” ile başlayan suçlamalar başka kelimelerle de olsa “okuma arzusu”nun “sessiz bir gölge gibi sürdüğü” yetişkinlik zamanlarında da karşısına çıkacaktır. Tembel ya da beceriksiz olmasa da öykü kişimiz “her dakikası bir işe ayrılmış gün” içinde kitap okumak için çok az bir zaman bulabilir. İnsanın gönlünü daraltan durumlar “hararetle yanan hiddet ateşi” eve gelen baharla “itinayla söndürülmüştür.” “Bir şifa nefesi tüm evi sarıp” sarmalamıştır.

Melanie Klein’in ve kendilerini psikanalist sanan takipçilerinin pek sevdiği o “iş işten geçtikten sonra onarım” motifi mi devreye

girmiştir burada? Kadın karakterin yorumu bu doğrultudadır. Mutlu sonla bitse bile -ki kadının bir süre boşluğa öylece bakakalmaması çok şey anlatır- “küçük anları daima kollayan” öykünün taşıyıcı sütunu, “Sitemkâr Entel” ile “Bilge Sükûn” arasındaki didişmede de görüldüğü üzere durumu anlatılan kadının gönlünden geçtiği kadar okuyamamasıdır. Ama okur ister istemez farklı bir şey de düşünmeye yönlendiriliyor gibidir. Telifsizliğin, tamirat imkânsızlığının farkındadır anlatıcı. Gölge bölgeler; kadınlar orada meskûn değilse bile mukimdir. Bunları Bulut’un öykü tekniğiyle, aslında öykü anlayışıyla ilgili bir vinyet olarak da okuyabiliriz. “Bu Bayram Benim Hakkım” öyküsünün oğlu kreşe başlayan karakterinin yıllar sonra kendisi için kitaplar alması ve okumalar yapmak istemesini de bunun devamına yerleştirebiliriz. Ayla’ya; inandığı gibi yaşamaya çalışan ama aynı zamanda okuyup yazan karaktere özenen bu öykü kişisi elindeki *Sistem İçinde Kadın* kitabıyla “Altında gölge lenecek bir şemsiye arıyordu[r] kendi[n]e.” Hem öğretmenlik hem de yüksek lisans yapan öykü kişisi ile öne çıkan “Ay Akşamdan

Günay Bulut, ‘hiçbir şey umurunda değilmiş’ gibi davranmaya adanmış anların öykülerini yazmaz. Kürek çeker gibi kırılma anları üzerinden insanların yaşadıklarını çerçeveler. Dinlemeyi, anlamayı, yalansız ve riyasız konuşmayı salık veren bir öykü dünyası vardır.

Işıktır”daki karakterin derdi de danışman hocasının belirlediği kitapları zamanında bitirememesi endişesidir. Burada da türlü badireler atlatan hayatın içindeki karakterimiz de kendisini “Hep kitaplar üstünde söyleyip yürümeye ikna et”miştir.

Günümüzde iş, evlilik, çocuklar, akrabalar yüzünden istediği kadar okuyamama durumunun sadece kadınlar için değil erkekler için de söz konusu olduğu biliniyor. Sürekli ufalanan, eksilen bir dünyada yaşayanların hâletiruhiyesini, Günay Bulut’un dinlemekle okumak ya da yazmakla anlatmak arasındaki farkı gösteren öyküsündeki cümlesiyle şöyle tanımlamak mümkün: “Kitaplar da işler de hep yarım kalıyor, garip bir suçluluk çöküyordu üstüne.”

HASTALAR ÜLKESİ

Çantamdaki Ejderha’daki öykülerin nakledilen olaylar (“içerikler”) kadar, hatta belki daha çok hastalar dünyasının özgül karakterlerini anlatmasıyla da başarılı olduğunu öne süreceğim. Felçli babadan sıradan bir grip geçiren kız çocuğuna kadar türlü hastalıklar ahlaki sorumlulukları harekete geçirecek şekilde sarmıştır kimi öyküleri. Buruk bir duygudur hastalığı anlatan öykülerden yayılan. Kişilerin başına gelen acı olayları hem biliriz hem de acısını nasıl çektiğine tanık oluruz

öyküler boyunca. “İmtihan” öyküsünde mesela sol yanındaki tümörün varlığına, bağrındaki lezyona inat çantasından Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* romanını çıkararak bir karakterin vakur hâli karşılar bizi: “Değil mi ki hayat hazla hüznü aynı kaptan sunardı insana. Otobüs dura kalka şehir trafiğine homurdanırken kâh İhsan’a, kâh Mümtaz’a hak veriyordu Nuran.”

Öykünün gündelik hayatın rutininin bozulmasıyla ortaya çıkan sonra yeniden başka bir rutine kavuşan zamanları anlattığı düşünülürse hastalıklara bakmasında yadırganacak bir taraf yoktur Günay Bulut’un. Hastalığın bir metafor olarak kullanımını sorgulayan Susan Sontag’ın meşhur kitabının hemen başından bir alıntıyla devam edelim: “Hastalık hayatın gece karanlığıdır; daha külfetli bir vatandaşlıktır. Doğup hayata gelen herkes biri ‘sağlıklılar’ diğeri ‘hastalar’ ülkesinde olmak üzere çifte vatandaşlığa sahiptir bu yeryüzünde. İstisnasız hepimiz, bize kalsa sadece ‘iyi’ pasaportuyla yaşamayı tercih etmemize rağmen, günün birinde -en azından bir süreliğine- kendimizi öteki ülkenin hüviyetini taşıyor durumda bulmaktan kurtulamıyoruz.”

Çekirdeğini hastalar ve yakınlarının oluşturduğu ve kırılma anlarıyla birden bükülen “Derin Sükût” “o amansız canavarın be-

denimizi kemiren hücreleriyle aramıza katılımı”nı anlatır. Susan Sontag’ın kalp krizi geçirmenin normalliği ile kansere yakalanmanın anormallliği arasında kıyaslama yaparak yaşadığımız dünyaya tuttuğu aynayı hatırlamamak imkânsız. Günümüz toplumunda ölümle yüzleşmenin ne kadar zorlaştığının bir ölçüsünü verir aslında bu öykü. Anlatıcının kansere yakalanan babasının ardında hastane koridorlarını adımlarken susan annesinin durumunu anlattığı pasajdaki “üstünde durmama” tavrı kansere dair “insanın kafasını uğuldatan” “korkulu günler geceler geçiren” metaforlarla ilintilidir. Okuyalım: “Sadece, doktor kızının bir meslektaşıyla tahlil sonuçlarına teşhisi koyduğu gün; torunlarından öğrendiği alfabeyle iri harflerle yazılı ON-KO-LO-Jİ’yi gururla heceleyip, sorgu dolu gözlerle kızına bakarken yüksekçe çıktı sesi.

Ve yalnızca bir anne ile yavrusunun anlaşabileceği o derin sükûta buldu cevabını. Haftalık tedavi seanslarında hiç yalnız bırakmadı babamı. Annem de babam da her şeyi biliyorlar lakin üstünde durmuyorlardı.”

Dolaylının, öyleyse işitselin alanında değil, dolaysızın, görselin hükmü altındayız nicedir. Buna mesafeli duran Günay Bulut, “dünyaya boş vermeye” ve “hiçbir şey umurunda değilmiş” gibi davranmaya adanmış anların öykülerini yazmaz. Kürek çeker gibi kırılma anları üzerinden insanların yaşadıklarını çerçeveler. Dinlemeyi, anlamayı, yalansız ve riyasız konuşmayı salık veren bir öykü dünyası vardır. Hayatın unutamadıklarımız ve hatırlayamadıklarımızla bir bütün olduğunu fark ederiz anlatılanları okuyunca.